

Brattland Undersåker

KULTURMILJÖUTREDNING & KONSEKVENSANALYS TILL FÖRDJUPAD ÖVERSIKTSPLAN
ÅRE KOMMUN

Datum: 2023-05-10, Leverans Steg 1 Kulturmiljöutredning
2023-11-27, Leverans Steg 2 Konsekvensanalys

PROJEKTINFORMATION

Uppdrag:	Kulturmiljöanalys och konsekvensbedömning Fördjupad översiktsplan för Brattland och Undersåker
Uppdragsnummer:	Sweco
Status, version:	Del 1 Kulturmiljöanalys och Del 2 Konsekvensanalys
Datum:	2023-04-28 (Del 1), 2023-11-27 (Del 2)
Beställare:	Åre kommun
Kontakt beställare:	Fredrika Sandblom, Fredrik Vogt Thorell
Konsult:	Sweco
Uppdragsansvarig:	Moa Andersson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2 (Del 1) Sara Jacobsson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2 (Del 2)
Handläggare:	Sara Jacobsson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2 Adam Augustsson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2, AU Kulturmiljö AB

Innehållsförteckning

1. Inledning.....4

2. Relevant lagstiftning, och gällande planer 6

Gällande planer..... 6

Miljöbalken (MB)..... 8

Riksintresse för kulturmiljövården (MB 3 kap) 8

Plan- och bygglagen (PBL)..... 10

Kulturmiljölagen (KML)..... 12

3. Kulturmiljöanalys 14

Miljöbeskrivning 14

Brattland och Undersåker 14

Undersåker samhälle 16

Historisk översikt - Bärande berättelser 18

A Samiskt brukande av landskapet..... 18

B Älvdalsbygd 22

Fördjupning - Den agrara bebyggelsen 24

C Järnvägssamhället 35

Uttolkning av riksintresse..... 38

Kulturmiljöns värden..... 41

TEMA A & B - Samiskt brukande och Älvdalsbygden 42

TEMA C - Industrialisering, fjällturism och naturnära boende..... 46

Att värna kulturmiljön - karaktärsområden 48

Generell känslighetsbedömning - Landsbygd (Tema A & B)..... 50

Värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper - 52

Karaktärsområden 52

Generell känslighetsbedömning - Undersåkers tätort (tema C)... 78

4. Byggnadsinventering.....88

Byggnadsinventering..... 88

5. Konsekvensbeskrivning 112

Föreslagen åtgärd112

Bedömningsgrunder115

Konsekvensanalys117

Rekommendationer för vidare placeringsarbete.....XXX

6. Referenser 126

Bakgrund & syfte

Syftet med uppdraget är att utreda områdets kultur- miljövärden inom ramen för framtagande av fördjupad översiktsplan över Brattland Undersåker, Åre kommun.

Metod & arbetssätt***Kulturmiljöanalys och konsekvensbeskrivning***

Områdets kulturhistoriska utveckling har utretts genom studier av historiska kartor och kulturmiljöunderlag, med syfte att kunna ringa in landskapets präglade berättelser (teman). Genom inventering på plats och genomgång av befintliga underlag har sedan värdebärande uttryck för dessa teman kunnat beskrivas och karteras.

Delar av området omfattas av riksintresse kulturmiljö- vård Undersåker (Z31), varför en uttolkning har gjorts av riksintressebeskrivningen. Teman och uttryck med bäring på riksintresset har identifierats.

Den kulturhistoriska betydelsen av olika temans karaktärsdrag går igenom och motiveras i en *Kulturhistorisk värdering*.

Därefter lyfts de värdebärande uttrycken in i olika delar av FÖP-området med hjälp av en beskrivning av karaktärsområden. För varje karaktärsområde analyseras hur och på vilka sätt kulturmiljövärdena är känsliga för tillskott. Känslighetsbedömningen avser såväl områden av riksintresse som områden av allmänt kulturmiljöintresse.

I en avslutande del görs en konsekvensbeskrivning. Bedömningen utgår ifrån hur FÖP:ens planer och syften bedöms påverka befintliga kulturvärden. Bedömningen sammanfattas i en samlad konsekvensbeskrivning av framtaget förslag och följer strukturen med delområden.

Byggnadsinventering

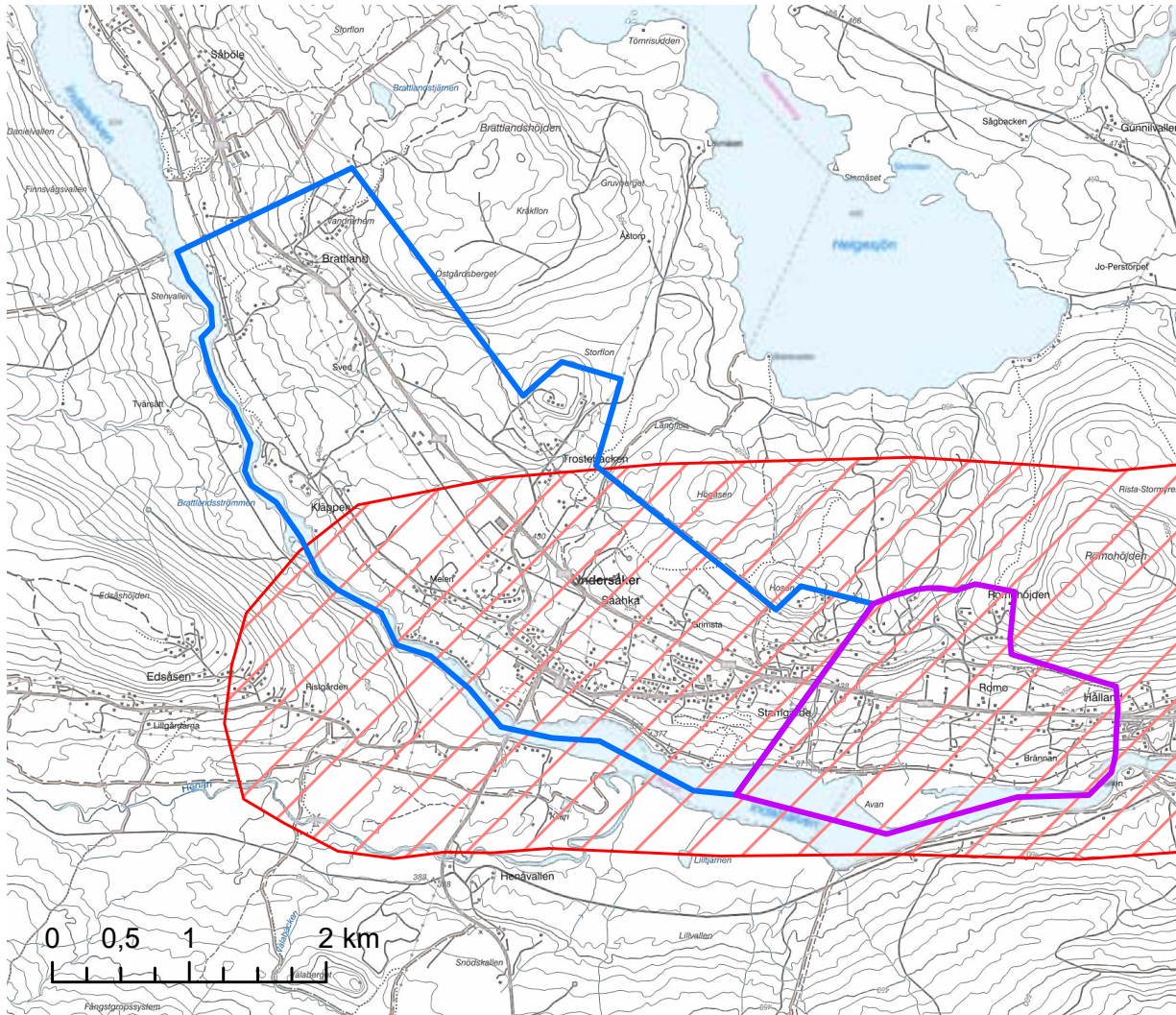
En kulturhistorisk byggnadsinventering har genomförts av byggnader inom FÖP-området. Byggnader som bedömts vara särskilt värdefulla enligt plan- och bygglagen kap. 8 § 13 har pekats ut och har getts värdebeskrivningar. Byggnader som har bedömts ha ett miljöskapande värde för den omgivande kulturmiljön har även identifierats.

Avgränsning

FÖP-området omfattar ett område från Brattland i nordväst till och med Romo i sydöstra delen. I söder utgörs gränsen av Indalsälven. I norr löper gränsen i en kraftledningsgata uppe i skogsmarken och omfattar även bebyggelsen i Trostebacken och Oppgården.

Området i Stamgärdes östra delar samt kring Oppgården och Romo är utanför planområdet och har översiktligt studerats. Avgränsningen för byggnadsinventeringen följer den ursprungliga, primära gränsen för FÖP-området som löper direkt öster om Undersåkers tätortsbebyggelse (jämför karta på nästa sida).

FÖP:ens syften och avgränsning har påverkat inriktningen på antikvariska råd och riktlinjer för olika typer av förändringar.

Planområdets geografiska läge och översiktligt studerat område. Yta skraferad med streckad röd linje är riksintresse för kulturmiljövården.

- Översiktligt utrett område
 Planområde FÖP
 RAÄ Riksintresse kulturmiljövård

Gällande planer

För Undersåkers stationssamhälle gäller flera detaljplaner från olika tider:

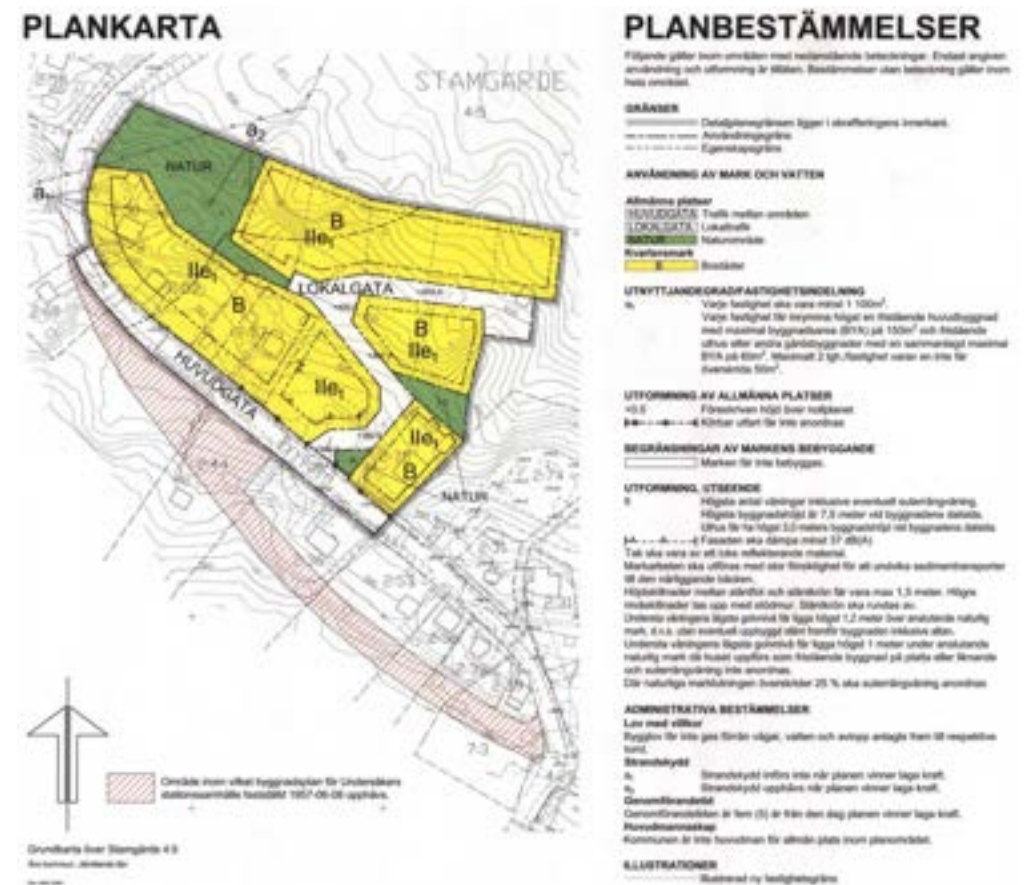
- Byggnadsplan framtagen 1955, 23-UND-523. Den gäller för de centrala delarna kring järnvägen och Byvägen som löper genom samhället. Planen markerar bland annat ut förgårdsmark som inte får bebyggas samt anger att boningshus ej må uppföras "med större höjd än 7,5 meter och icke innehålla mer än 2 våningar".
- I de östra delarna är nyare framtagna planer, bl.a. 23-UND-1346. Här har uppförts fristående bostadshus kring Älgstigen, Björnstigen m.fl. Inom samma plan ligger skolområdet som fick en ny plan 2017 som medfört två nya förskolebyggnader samt tillhörande lektytor m.m.
- Ytterligare detaljplaner med syfte att anlägga nya bostadsområden finns även antagna under 2000-talet; en i väster, (2321-P10/4, genomförd), samt en i östra delen av tätorten (2321-P12/9, ej genomförd).

Byggnadsplan för Undersåkers stationssamhälle, framtagen 1955.

Förslag till ändring och utvidgning av byggnadsplan, 23-UND-1346, upprättad 1980.

Plankarta till detaljplan för villatomter i Nedre Hållgårdsområdet, antagen 2009-08-27.

Plankarta och illustration till detaljplan för villatomter vid Hosgården. Ännu ej genomförd.

Miljöbalken (MB)

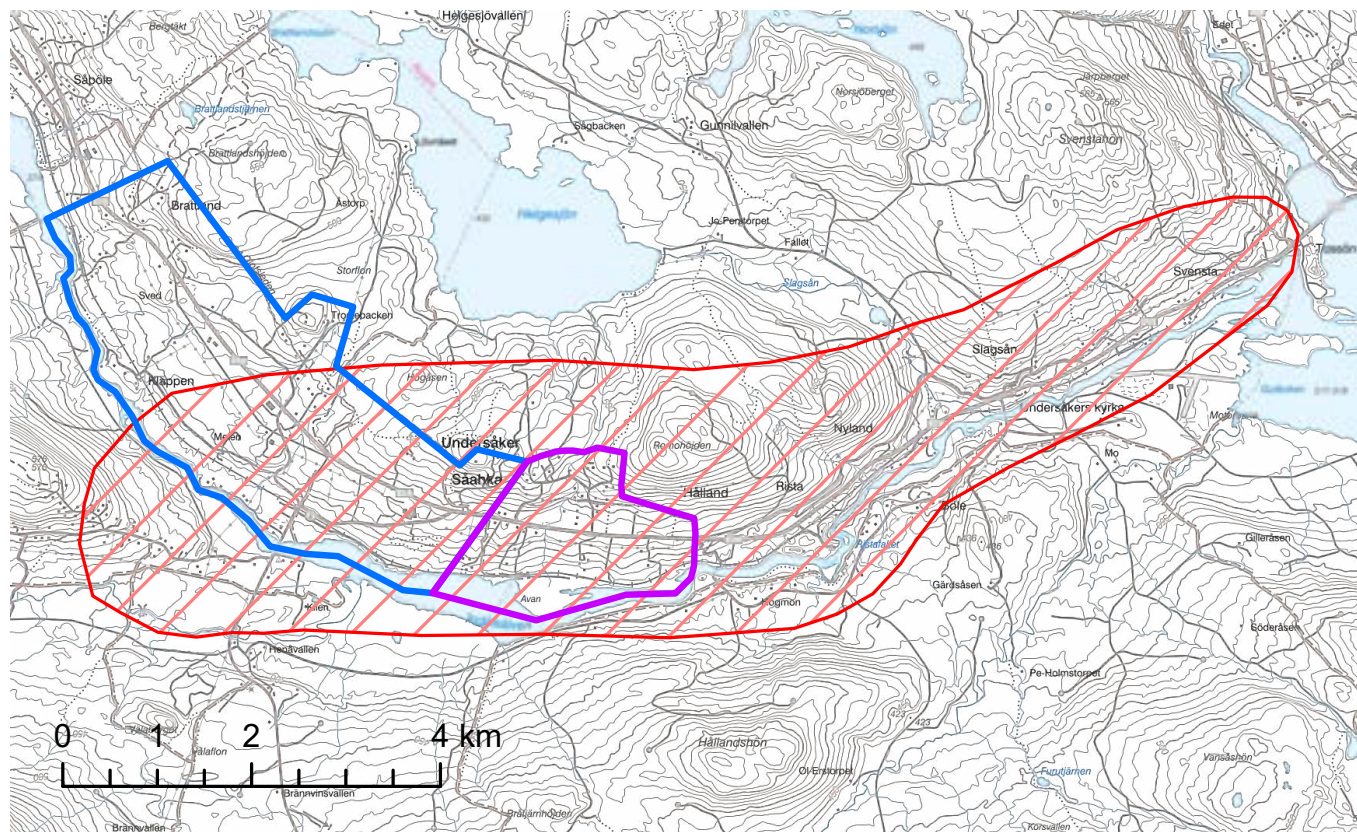
Miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Balken ska tillämpas så att bland annat värdefulla kulturmiljöer skyddas och vårdas. Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som från allmän synpunkt har betydelse på grund av deras kulturvärden ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. Är området av riksintresse för kulturmiljövården så ska det skyddas mot påtaglig skada. Hänsyn till kulturmiljöer av allmänt intresse och riksintresse regleras i 3 och 4 kap. Miljöbalken skyddar i 4 kap, första paragrafen värdefulla natur- och kulturmiljöer.

Riksintresse för kulturmiljövården (MB 3 kap)

Riksintressen för kulturmiljövården är sammanhängande kulturmiljöer av stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är områden som pekats ut av Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet gemensamt. För riksintresseområden för kulturmiljövården gäller att de ska skyddas mot åtgärder som kan innebära påtaglig skada på kulturmiljön. Till varje område (anspråk) som pekats ut som riksintresse för kulturmiljövård finns en riksintessebeskrivning, som redogör för anspråket. Det är den delen av anspråken som regleras enligt lag (Miljöbalken 3 kap 6 §).

Undersåker omfattas av riksintresse för kulturmiljövård (Z31) enligt beslut från 1997-11-17, dokument uppdaterat 2012-01-26, och regleras därmed enligt MB 3 kap. 6§.

Utredningsområdet ligger delvis inom utpekat riksintresse för kulturmiljövården Undersåker (Z31).

Planområde FÖP

RAÄ Riksintresse kulturmiljövård

Översiktligt utrett område

Avgränsning av riksintresse för kulturmiljövård i förhållande till det sammanlagda planområdet för FÖP.

Undersåker [Z 31]

Motivering

Älvdalsbygd i fjällnära miljö, kuperat och öppet odlingslandskap längs Indalsälven med lämningar som visar på bosättningskontinuitet från yngre järnålder över medeltid fram till nutid. (Fornlämningsmiljö, Hytta).

Uttryck för riksintresset

Gravhögar från yngre järnålder, Undersåkers medeltida kyrkoruin, flera ödesbölen med odlingsterrasser, åkerhak, odlingsrösen och husgrunder. Underåkers nya kyrka från 1850. Gammal landsväg. Hyttlämning. Gårdar och torp från 1700- och 1800-talen.

Foto med några av riksintressets betydelsefulla byggnader; kornlada i timmer 1800-1850tal (Brattland 1:58, byggnad 12). Bostadshus inom gårdsmiljön Hållen 1800-tal (Stamgårde 4:5, byggnad 167). Härbre från 1700talet (Brattland 2:11, byggnad 10).

Plan- och bygglagen (PBL)

I Plan- och bygglagen (PBL) hanteras särskilt värdefull kulturmiljö genom förvanskningförbudet, varsamhetskrav och prövning av lokalisering samt avvägningarna mellan allmänna och enskilda intressen.

Vid ändring i den byggda miljön ska alltid bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sådant sätt som är lämpligt med hänseende till en god helhetsverkan.

Om en väsentlig egenskap går förlorad eller om områdets särart/karaktär väsentligt ändras sker en förvanskning. För att undvika en förvanskning måste därför bärande karaktärsdrag, egenskaper och särarter identifieras och pekats ut. Dessa ska skyddas och ligga till grund för val av ändringar och vidare exploatering, för att det kulturhistoriska värdet inte ska minska.

Förvanskningförbudet gäller alltid, och ska följas av alla, såväl kommunen som fastighetsägare och hyresgäster. Förvanskningförbudet ska tillämpas vid alla åtgärder som berör miljön.

Kommunens ansvar

Kommunen har enligt lagstiftningen ett särskilt ansvar vid planläggning och frågor om lov i särskilt värdefulla miljöer. Det är kommunens ansvar att det allmänna intresset bevakas och prioriteras. Kommunen har även ett uttalat ansvar att skydda de särskilt värdefulla kulturmiljöerna vid planläggning. Detta innebär att kommunen inte kan utarbeta en detaljplan som skadar den särskilt värdefulla kulturmiljön och ska besluta om lämpliga bestämmelser som garanterar ett fullgott skydd för miljön.

Inom programområdet är det 70 byggnader som i genomförd bebyggelseinventering bedömts som särskilt värdefulla.

KAP. 2 § 6, HÄNSYN OCH GOD HELHETSVERKAN

Bebyggelse och byggnadsverk ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, platsens natur- och kulturvärdena, och intresset av en god helhetsverkan.

KAP. 8 § 13, FÖRVANSKNINGSFÖRBUD

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

KAP. 8 § 14, UNDERHÅLL

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

KAP. 8 § 17, VARSAMHETSKRAV

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Bilder på två särskilt värdefulla byggnader inom programområdet. Övan uthus från tidigt 1900-tal tillhörande stationsområdet (Stamgårde 7:2, byggnad 50). Nedan härbre från 1800-talet (Stamgårde 3:26, byggnad 60).

Plan- och bygglagen (2010:900)

Kulturmiljö i Plan- och bygglagens andra kapitel

2 kap. 6 § 1

Vid planläggning, i ärende om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Kulturmiljö i Plan- och bygglagens åttonde kapitel

8 kap. 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

8 kap. 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. Andra anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser,

Boverkets föreskrifter för särskilt värdefull byggnad/bebyggelse (BFS 2011:6)

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden. Exempel på detta är:

- Byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt.
- Byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster.
- Byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är:

- Byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration.
- Byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid.
- Byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.

En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang har få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad.

Kulturmiljölagen (KML)

Kulturmiljölagen (KML) inleder med att klargöra att det är en nationell angelägenhet att vi ska skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndighet som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Lagen innehåller bland annat bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fornlämningar, fornfynd, kyrkliga byggnadsminnen och vissa kulturföremål.

Byggnadsminnen (3 kap.)

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.

I byggnadsminnesförklaringen ingår skyddsbestämmelser som ska ange, dels på vilket sätt en byggnad eller anläggning ska vårdas och underhållas, dels i vilka avseenden den inte får ändras. Skyddsbestämmelserna får också ange att ett område kring byggnaden eller anläggningen ska hållas i ett visst skick.

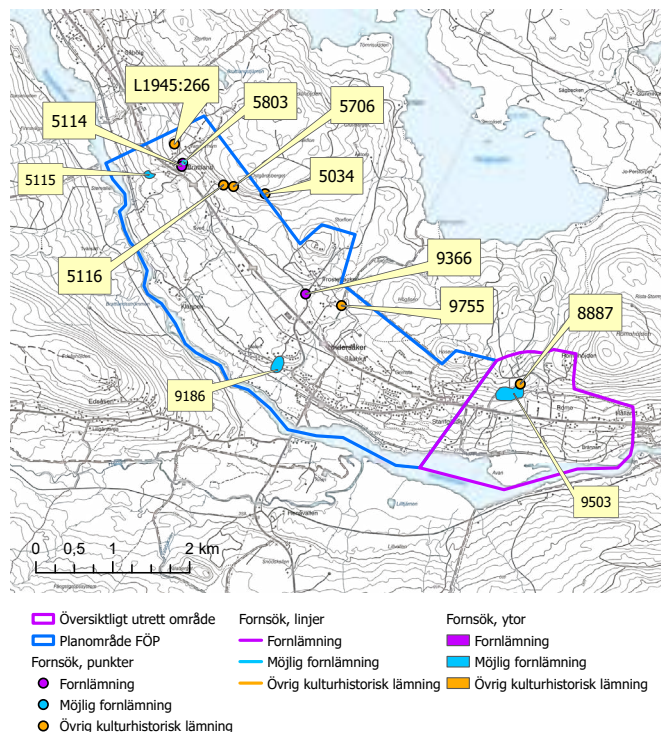
Inga byggnadsminnen finns inom utredningsområdet.

Fornlämningar (2 kap.)

Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid genom att inhämta information från länsstyrelsen ta reda på om någon fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen. (KML, 2 kap. 10§)

Arkeologiska undersökningar

Inga arkeologiska undersökningar är registrerade i Kulturmiljöregistret inom programområdet.

Fornlämningar, möjliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom planområdet. Alla lämningar förutom en (L1945:266) har förleden "1946:" i början av lättningsnumret. Av utrymmesskäl har därför denna förled tagits bort från dessa nummer.

- L1945:266. Övrig kulturhistorisk lämning.
- L1946:5034. Övrig kulturhistorisk lämning. Plats med tradition.
- L1946: 5113. Fornlämning. Hög. (Ej synlig i karta, belägen på samma plats som 5114).
- L1946: 5114. Fornlämning. Hög.
- L1946: 5115. Möjlig fornlämning. Fossil åker.
- L1946: 5116. Övrig kulturhistorisk lämning. Fyndplats.
- L1946: 5706. Övrig kulturhistorisk lämning. Fornlämningsliknande lämning.
- L1946: 5803. Fornlämning. Hög.
- L1946: 8887. Övrig kulturhistorisk lämning. Fångstgrop.
- L1946: 9366. Fornlämning. Vägmarke.
- L1946: 9755. Övrig kulturhistorisk lämning. Minnesmarke.
- L1946: 9503. Möjlig fornlämning. Fossil åker.

Fotografi från järnvägen genom Undersåker, taget år 1910. Källa: Järnvägmuseet.

Miljöbeskrivning

Brattland och Undersåker

Området utgörs av dalgången mot Indalsälven som avgränsas av fjälltopparna mot norr; Östgårdsberget, Högåsen och Hosen (väst-öst). Samtliga når en höjd av ca 500-550 möh och är skogsbeklädda. Landskapet är kuperat och böljande från berg till dal varför det därmed karaktäriseras av förhållandevis små landskapsrum med korta siktlinjer på flera håll. Inom hela utredningsområdet finns mycket skog och större trädklungor, detta gäller främst öst/nordöst om Undersåker och i Brattland. Ett öppnare odlingslandskap tar vid norr om E14, speciellt i väster av området. Trädbarriär mot älven begränsar längre siktlinjer vilket är gällande även vintertid.

Topografin är företrädesvis mjukt sluttande och har en relativt jämn höjdhöjning mellan älven och de högst belägna landskapsrummen. Dalgången är generellt sätt bred och flack. Den tidigare sjöbottnen har varit grundläggande för etableringen av jordbruksbebyggelse. Odlingslandskapet har dominerat landskapsområdet ända fram till att området, med närhet till Åre, blivit destination för vintersport och rekreation under decennierna kring sekelskiftet 1900. Sedan 1900-talets mitt har de odlade ytorna successivt minskat.

Generellt om bebyggelseutvecklingen

Jordbruksbebyggelsens etablering skedde troligen under loppet av yngre järnålder och äldre medeltid. Bebyggelsen förlades högt på väl-dränerade böljande marker präglad av sluttningar och höjdplatåer väl lämpade för dåtidens jordbruksmetoder. Jordbruksbebyggelsen låg kvar i detta läge längs S:t Olavsleden ända fram till skiftena vid 1800-talets mitt.

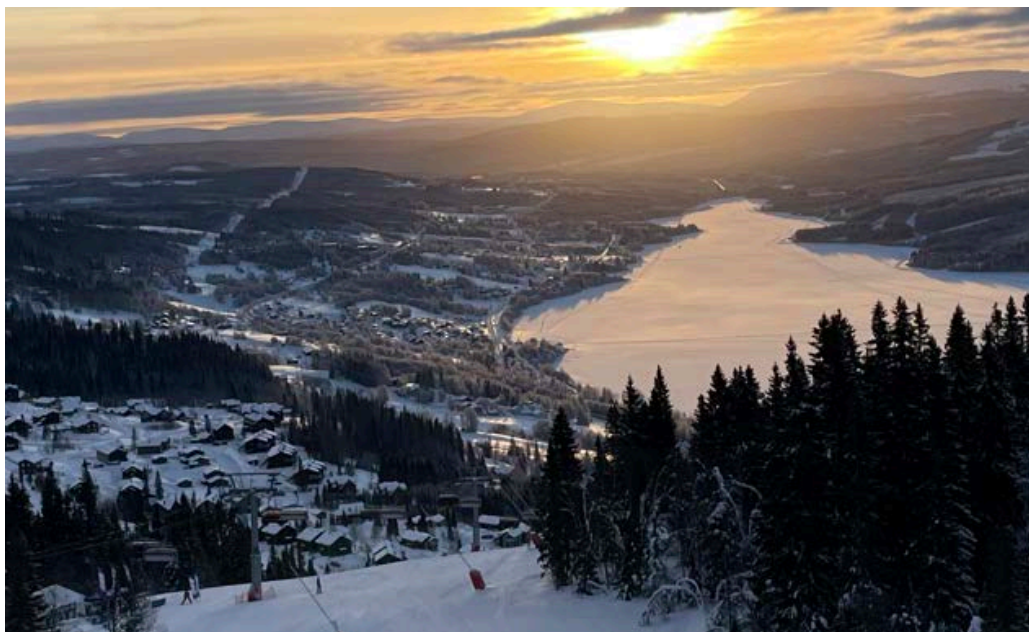
Från 1800-talet härstammar en del äldre jordbruksbebyggelse. Trostebacken nordväst om Undersåker är ett exempel från denna tid. Bebyggelseutvecklingen i

området har i stort en koppling till dragningen av den nya "landsvägen" vid 1800-talets mitt genom Stamgårde och Brattlands byar på den lite flackare marken i anslutning till de nya gårdslägena. Anläggandet av järnvägen under 1880-talet gav upphov till en expansion av området och stationsområdet etablerades. Vintersport och rekreation fick allt större betydelse under 1900-talet vilket också präglade bebyggelseutvecklingen med sportstugor och permanentbostäder. 2000-talet har medfört att tidigare skogsmark och odlingsmark fått ge vika för uppförandet av permanentbostäder, exempelvis vid Älgstigen och Hållgårdsvägen i Undersåker.

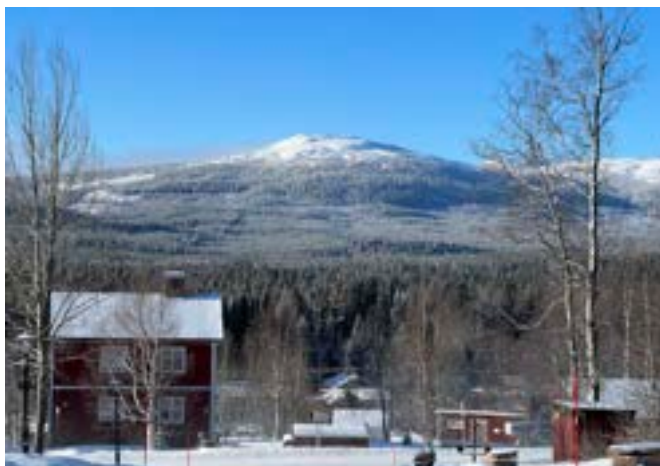
Bebyggelsen är uppförd med stor hänsyn till de topografiska förutsättningarna och landskapets struktur. Området domineras av småskalig trähusbebyggelse i 1-2 plan. Ofta rödfärgad men bland den äldre bebyggelsen finns även en del omålade byggnader. De mer offentliga byggnaderna såsom Fjällsättra hotell och bykyrkan bryter av med en gulmålad träfasad. Längs E14 i Brattland har några lagerbyggnader uppförts i senare tid för exempelvis åkeri och byggvaruförsäljning.

Kommunikationer

Dominanta inslag i dalgången är järnvägens sträckning samt E14. Särskilt E14 bildar genom sin storlek och höga hastighet en barriär i landskapet. Järnvägen fungerar som en barriär mellan bebyggelsen och Indalsälven.

Vy från Åreskutan mot Brattland och Indalsälven.

Vyer över landskapet.

Undersåker samhälle

Planmönster och stråk

Undersåker samhälle präglas i stort av byggnadsplanen från 1955 där bebyggelsen är tydligt orienterad mot Byvägen som löper genom samhället, men även i viss mån mot järnvägen. Bebyggelsen som växt fram under sent 1900-tal och 2000-tal har medfört en förgrening av Byvägen, särskilt på norrslutningen av denna väg. Denna nyare struktur är särskilt tydlig i östra delarna av samhället.

Bebyggelse

Bebyggelseutvecklingen har behållit en småskalighet där byggnaderna är uppförda i 1-2 våningar vilket gör att de ryms inom landskapets träd- och skogssiluett. Miljön i anslutning till stationsområdet präglas av för samhället viktiga verksamheter såsom matbutik, bykyrka och det f.d. postkontoret som numera har en bostadsfunktion. Bebyggelsen fram till 1900-talets första hälft präglas av panelarkitektur i trä, företrädesvis rödfärgad. Det finns några få tegelexemplar med funktionen industri och skola; det f.d. andelsmejeriet invid stationen och en av byggnaderna tillhörande Stamgårde skola.

I de yngre delarna av samhället har bostadshusen fasad i ljus kulör, där de nyaste har omålad eller träpanel i mörkt brun kulör. Här återfinns även en större variation av takformer än det annars dominerande sadeltaket. Miljöskapande härbren och ekonomibyggnader utplacerade och väl synliga i landskapet speglar det tidigare dominanta jordbruket.

Topografi och grönska

Bebyggelsens placering i landskapet följer topografins sluttande karaktär, ofta med en uppdragen sockelväning utan terrasseringar. Gröna tomter och större uppvux-

na trädgångar ger en tydlig karaktär av fjällby. Detta förstärks av de omgivande fjälltopparna och på sina ställen långa siktlinjer ner över dalgången, älven och landskapet söder därom. Mellan Byvägen och E14 finns kvarvarande odlingsmark mellan skogs- och trädpartier.

Ett f.d. andelsmejeri längs Byvägen nära stationen. En av få byggnader uppförd med tegel. Åre Stamgårde 2:88.

Järnvägsstationen. Åre Stamgårde 7:1.

Nedan. Lantbruksbyggnader i Undersåker, inom fastighet Åre Stamgårde 3:26.

Historisk översikt - Bärande berättelser

Programområdet och dess direkta omgivning avspeglar en utveckling från förhistorisk tid fram till idag. Nedan redogörs för de kulturhistoriska berättelser som varit särskilt betydelsefulla för den historiska utvecklingen.

A Samiskt brukande av landskapet

Samisk närvaro under förhistorisk tid

Den samiska närvaron i Jämtland går av allt att döma tillbaka till förhistorisk tid. Detta visar lämningar från jakt-och fångstbefolkning i form av bland annat boplatser och fångstgropar.

Så småningom tämjdes renar och stegvis övergicks till tamrenskötsel. I Njaarke sameby, som har sina åretruntmarker i Åre kommun, har påträffats lämningar som tros ha uppkommit under 1000-talet e.Kr. eller tidigare, som berättar om tamrenskötsel.

Tamrenskötseln karaktäriserades främst av att renkorna, vajorna, mjölkades. Mjölkningsen var arbetsintensiv och alla familjemedlemmarna var engagerade i arbetet. Hela familjerna flyttade med renarna i ett årligen återkommande mönster där tillgång till bete var styrande.

Statliga åtgärder som försvårat samiskt brukande

Under andra halvan av 1600-talet genomförde kronan flera åtgärder för att gynna kolonisationen av jordbruk. Detta inbegrep de så kallade lappmarksplakaten som möjliggjorde för nybyggare att ta upp åker, ängsmarker och betesmarker i "lappmarkerna". Nybyggesverksamheten försvårade samernas verksamhet som alltmer trängdes undan. Detta gjorde att man i bland annat Västerbottens län drog en "odlingsgräns" i samband med avvittringen i mitten av 1700-talet. Landet väster om denna gräns var förbehållet samerna. I Jämtlands län togs inte denna hänsyn vid avvittringen, någon odlingsgräns drogs aldrig upp. Troligen för att de statliga

intressena redan betraktas som stora i dessa södra delarna av Saepmie (sydsamiska för Sápmi).

Sommar- och vinterbeten

Marker avsattes i fjällen, så kallade renbetesfjäll, men samernas tillgång till vinterbetesmarker var starkt begränsad. I 1886 års renbeteslag fastslogs därför att renskötande samer hade rätt att upprätthålla sig med sina renar på såväl statlig som enskild mark utanför renbetesfjällen. Dessa marker kallas sedan dess sedvanerättsmarker och är alltså vinterbetesmarker som används enligt gammal sedvänja. Rätten till vinterbetesmarkerna är begränsad i tid till perioden 1 oktober till 30 april.

Under 1900-talets andra hälft har renskötseln blivit alltmer extensiv och fått större fokus på köttproduktion. Tekniska hjälpmedel som motorfordon har inneburit att fler kommunikationsvägar än de traditionella flyttlederna används för transporterna mellan vinter- och sommarbeten.

Idag

Idag har fem samebyar renbetesmarker i Åre kommun; Handölsdalen, Kall, Njaarke, Tåssåsen. Alla är fjällsamebyar där sommarbetena är belägna uppe i fjällen medan vinterbetena sträcker sig ända till kusten mot Bottniska viken. Följande samebyar har åretruntmarker som ansluter till FÖP-området:

- Tåssåsens samebys åretruntmarker är belägen söder om Undersåker.

- Kall och Njaarke samebyars har åretruntmarker belägna norr om FÖP-området fram till norska gränsen.
- Handölsdalen har åretruntmarker belägna väster och sydväst om FÖP-området. Även Kalls sameby har marker där.

Fysiska spår

Samiska spår i landskapet finns bland annat längs de gamla renflyttningslederna till och från vinterbeteslandet. Samma led gick i arv mellan generationer. Fram till 1930-talet gjordes flyttningen genom traditionell rajd. Skötseln var intensiv med förhållandevis små renhjordar. Hela familjer följde renarna på deras årstidsvandringar. Betesgynnad markflora kan visa var äldre renvallar och rengården legat. Lämningar av kåtor och förrådsbyggnader samt härdar, källargropar och bengtömmor kan finnas på de gamla vistena.

Kognitiva spår

Det samiska kulturlandskapet består dock inte bara av lämningar, lika viktigt är det kognitiva; t.ex. minnen, myter och traditioner kopplade till landskapet. Det kognitiva är kopplat till samers historiska och nutida rörelser samt användning av landskapet.

Från början av 1900-talet blev det allt vanligare att samer hyrde husrum hos bofasta bönder, t.ex. bodde man i bagarstugan eller i fjöskammaren.

Begreppsförklaringar

Texter nedan hämtade från: Samer i Ååren Tjälte - Utvalda samiska kulturmiljöer i Ååre kommun.

Sydsamer

- Jämtlands län ligger inom det sydsamiska området som sträcker sig från Bottnhavet i öster till Atlantkusten i väster, från Dalarna – norra Hedmark i Norge i söder och till gränsen mellan Norr- och Väserbottens län - Nordlands fylke vid Saltfjället i norr. Det som skiljer sydsamerna från övriga samiska grupper är främst språket, men även dräkt, ornamentik, byggnadsskick och andra kulturuttryck.

Sameby (tidigare lappby)

- En sameby är en ekonomisk och administrativ sammanslutning som regleras i rennäringslagen. Samebyn utgör även ett geografiskt landområde där samebyns medlemmar får bedriva renskötsel. Inom en sameby finns flera olika renskötsel-företag. Samebyarna, då kallade lappbyar, tillkom när den första renbeteslagen instiftades 1886 (I Jämtlands län kom lagen att gälla från 1889). Namnbytet från lappby till sameby genomfördes i samband med 1971 års rennäringslag. I Sverige finns 51 samebyar och i Jämtlands län 12 stycken. Idre nya sameby räknas renskötselmässigt till Jämtlands län.

Ååretruntmark

- Gemensam benämning på de olika renbetesland som i Jämtlands län och Idre i Dalarna som får nyttjas året om, men som i första hand tillgodoser renarnas vår-, sommar- och höstbeten. Renbetesfjällen består av de gamla avvittrade skattefjällen, senare förvärvade fastigheter (så kallade utvidgningshemman) samt upplåtna kronoparker.

Sedvaneland (vinterbetesland):

- Beteckning som vanligen förknippas med renarnas vinterbetesland utanför renbetesfjällen (i Jämtlands län inklusive Idre sameby) och som nyttjas enligt gammal sedvänja. Sedvanerätten på dessa områden har i lagstiftningen begränsats till perioden 1 oktober till 30 april.

”Sockenlapp”

- ”Sockenlapp” är en benämning som har använts i olika sammanhang, ibland synonymt med ”fattiglapp” eller ”tiggerlapp”, alltså en same som bodde på bygden och av olika anledningar inte själv klarade sin försörjning. Men en sockenlapp i egentlig mening var en same som var anställd av en socken för att utföra speciella sysslor åt bönderna. Det var alltså en tjänstetitel jämförbar med sockenskräddaren eller skomakaren. Att avliva och få hästar, men även hundar och katter var de vanligaste arbetsuppgifterna, sysslor som bönderna själva inte gärna befattade sig med.
- Från Ååre socken finns följande berättelse om sockenlappar nedtecknad: I socknen bedrev man avel på gråhundar för att få fram hundar med bra päls. Pälsen skulle inte vara för mörk eller för ljus, inte för långhårig eller tunnhårig, inte raggig eller ullig utan på alla sätt vara ”lagom”. För att få sådana pälsar skulle valparna avlivas i december eller januari då pälsen höll bäst kvalitet. Fjällsamerna kom vanligen kom förbi bygden med renarna vid den tiden på året och brukade lejas för att avliva och få hundarna. Men i mitten av 1700-talet blev renbetet sämre i fjällen och samerna kom därför inte förbi bygden under midvintern. De kom först på våren och kunde avliva hundarna, som då hade fått leva eftersom bönderna inte ville avliva dem själva. Men så sent på året hade skinnen hunnit bli av sämre kvalitet. Då kom bonden och riksdagsmannen Erik Olsson i Rännberg på att bönderna i socknen skulle be någon same att stanna kvar över vintern så att hundarna kunde avlivas i rätt tid. Förslaget antogs av sockenstämman som beslöt att anta en sockenlapp bland sina ämbetsmän (K. Karlsson, OL:n. 1947. Sockenlapparna i Ååre. I Jämten 1947).

”Sockenlappar” i Undersåker

Texter hämtade från: Samer i Ååren Tjälte - Utvalda samiska kulturmiljöer i Åre kommun. I denna rapport har bl.a. kyrkoböcker för Undersåkers församling samt en artikel från Erik Olsson i Min hembygd Undersåker (1954) varit källor till uppgifterna ovan.

Pål Hansson

- Landområdena kring Helgesjön har bebotts av flera samer i äldre tider. I Undersåkers husförhörlängd för åren 1784-1826 finns ”lappenkorna” Maria Mårtensdotter och Karen (utan efternamn) upptagna. Även en Stina Zacharisdotter finns med i hushållet.
- Stina Zacharisdotter gifte sig så småningom med en Pål Hansson. De flyttade under 1820- eller 1830-talet från Helgesjön till Stamgårde. I husförhörlängderna från 1838-45 och 1846-55 står de antecknade som sockenlappen Pål (Paul) Hansson och hans hustru samt döttrarna, skrivna i Stamgårde utan fastighetsbeteckning. Därefter försvinner de ur arkiven. Stina avled 1850 och Pål 1854.
- Pål Hansson var född 1813 och son till Hans Hansson från Kall och Sunni Pålsdotter. I husförhörsboken 1821-35 återfinns Hans och hans nya hustru samt barn, bland annat Pål, bland ”Kalls fjellallmoge”. Om Pål står senare antecknat att han var ”på bygden” (Kyrkoböcker Undersåkers lappförsamling).
- Pål, som kallades Sjal-Pål eller Lapp-Pål, omnämns som ”den siste sockenlappen” i Undersåker. Han bodde då i Lapptorpet i en stuga belägen uppe på backen nedanför nuvarande August Olssons i Grimsta. Han var en visionär. Han lär bland annat ha berättat att han såg ett blivande samhälle där Undersåkers järnvägsstation senare byggdes upp. Varken om Pål eller hans hustru har något ofördelaktigt sagts. Pål dog i början av 1850-talet.

Påls mor Sunni Pålsdotter

- En annan person med samma yrke lär ock någon tid ha bott i Undersåkers område och före Lapp-Pål troligen delvis haft sitt verksamhetsområde härstädes. Detta var en kvinna med namnet Suni. Hon bodde i Helgesjövalen och brukade ett jordområde som helt eller delvis hörde till Stamgårde. Suni säges ensam ha utfört en sockenlapps åliggande inom distriktet, sedan hennes man blivit blind, och detta var ju duktigt av en halvgammal lappkvinna, när tjänsteåliggandet utom avlivandet och hudavdragningen av vissa djur, även avsåg kastrerandet av större och mindre husdjur. Vad Sunis man hette är ej säkert bekant, men troligen var det Hans, till vilket namn såsom förnamn tillagts namnet å en viss insekt (Lus-Hans).
- Suni bodde på 1830 - 40-talet i Brattland. Folket tilltrorde henne stor förmåga i trolldomskonst, och det har berättats: På den tiden hon hade jordbruk i Helgesjövalen, brukade hon vid slåttern slipa liarna åt sin dräng och förmanade honom då att titta på liens egg, så skulle det bita bra – och det gjorde det. En gång kom Suni till Grimsta och bad gamla Jöns-Brita om fläsk. Jag har intet fläsk, svarade denna. Du ska få fläsk, sade Suni, och när Brita sedan kom till ladugården låg grisen död. En annan gång kom Suni till Hållen och tiggde kött, och där svarades att de ej hade något. Ni ska få kött, sade Suni, och fåren i Hållen sprunget åt älven och drucknade.

B Älvdalsbygd

Jakt-, fångst- och fiskekultur

Den nivå som vattnet hade efter inlandsisens avsmältning för ca 9-10 000 år sedan kallas för Högsta kustlinjen. De östra delarna av Jämtland låg fortfarande under inlandsisens täcke. Vid isens tillbakagång bildades ett flikigt skärgårdslandskap där vattennivåerna sträckte sig upp 450 meter höjd över havet. Som referens kan anges att dagens E14 ligger några meter under högsta kustlinjen HK.

De första människorna tros ha kommit till Jämtland någon gång för 6-7000 år sedan. Människor levde i en jakt-, fångst och fiskekultur där de rörde sig över stora ytor utan fast bosättning i mindre grupper. Älven, åarna och bäckarna innebar goda jakt- och fångstmöjligheter. De äldst daterade boplatserna i Jämtlands län är belägna i dess västra delar. De första människorna i området kom från väster. Boplatslämningarna är koncentrerade till vattendragen och sjöarna där ofta riklig tillgång på fisk fanns, de utgjorde även viktiga kommunikationsleder för dåtidens människor.

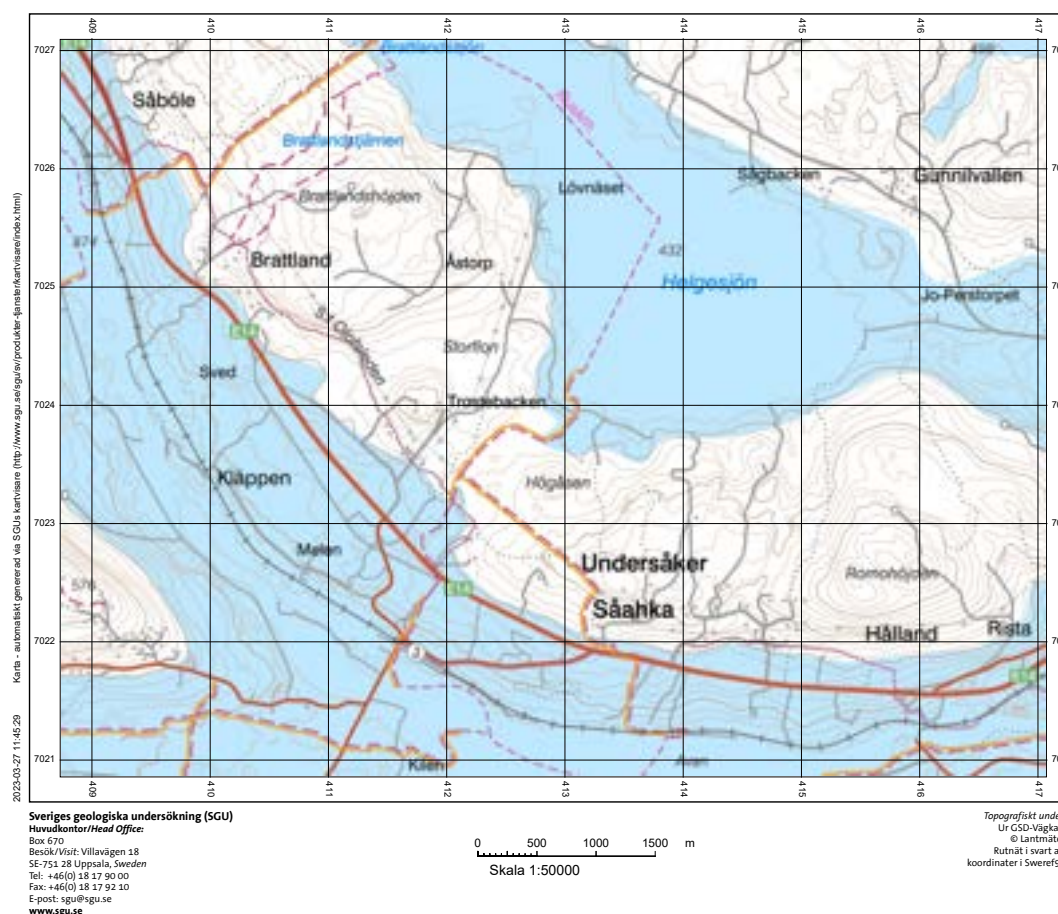
Fastare bebyggelse under järnålder

De tidigaste jordbrukarna i länet kan beläggas till 200-300 e.Kr. genom odlingsrösen som påträffats i Storsjöbygden. Kring denna tid och århundradena därefter kan det första jordbruket ha etablerats inom FÖP-området, påvisat av två gravhögar från yngre järnålder i Brattland. Gravhögarnas läge i anslutning till befintlig gårdsbebyggelse kan här visa på en kontinuitet in i tidig medeltid då byarna växte fram.

De första vägarna i området kan ha uppkommit när en fast bebyggelse etablerades under de första århundradena efter Kristi födelse. Vagar trampades upp från gården till vattentäkten eller till slåttermarker och jakt- och fiskeplatser.

Denna process pågick i flera århundraden tills ett vägnät av enkla gång- och ridstigar hade uppstått. Där vägar korsades uppstod knutpunkter, vilka ibland sammanfaller med dagens moderna vägars vid exempelvis medeltida kyrkor och äldre marknadsplatser. Här träffades människor, utförde byteshandel och saluförde varor.

Gång- och ridstigarna delades under medeltiden in i "allmänna vägen" – huvudvägen genom bygden – samt "tvärvägarna" som ledde från allmänna vägen till gården eller byn. Därutöver fanns "alla andra vägar" som var skogsvägar som ledde till fåbodar, slåttermarker osv. De allmänna vägarna följde älvdalar och sjöars stränder, där underlaget var jämnt och landskapet

Om kartan
Detta är en utskrift från kartvisaren Strandförskjutningsmodell. Strandnivåkartorna visar den forntida och framtida fördelningen mellan hav och land samt även förändringar i sjöarnas utbredningar. Kartorna har framställts genom att sammanlänka digitala höjddata med en matematisk strandlinjemodell. I kartorna visas också förloppet för inlandsisens avsmältning.

Läs mer om kartvisaren på www.sgu.se
10200 cal. BP
Cal. BP är kalenderår före nutid (1950)

Strandlinjenivåer cirka 10200 år före nutid.

öppet, samt åsarna som var torra och fasta. Under vintern färdades man på isen, över sjöar och myrar. På somrarna färdades man längs stigar och på farbara vattendvägar. S:t Olavsleden genom området är ett exempel på en sådan "allmän väg".

Agrar utveckling 1000-1900

Vikingatid och medeltid

Människorna hade sedan länge etablerat en fast bosättning, men livnärde sig främst på fiske och jakt, ofta med fångstgropar. Få odlingslämningar i området tyder på en liten jordbrukande befolkning i slutet av järnåldern och början av medeltiden. Ett fåtal s.k. ödesbölen berättar om ödegårdar, lantbruk som kan ha lagts ned på grund av digerdöden som slog hårt mot bygden kring år 1350.

Det första belägget för en by med namnet Stamgårde (Stofnagarde) härstammar från 1300-talet. Då har området varit kristnat ett långt tag. Nidarosdomen började uppföras omkring 1070, tidigare Kung Olav helgonförklarades och fick sin grav i kyrkan.

Pilgrimsfärder började därefter företas till kyrkan; en sådan pilgrimsled, S:t Olavsleden, ska enligt traditionen ha löpt förbi Undersåker och Brattland. En sockenkyrka i sten uppfördes i Undersåker, möjligen redan under 1200-talet, och kan ha föregåtts av en äldre träkyrka.

Förutom byarna Stamgårde och möjligen Brattland var den dominerande bebyggelsestypen under medeltiden ensamgården. Ensamgårdens inägor var mycket begränsade, tillgången på gödsel samt liten arbetskraft gjorde det svårt att utöka arealerna. Utägorna var däremot stora. Kreatursskötseln var viktig och krävde ett omfattande nyttjande av naturliga ängar genom slåtter samt betesmarker.

Utveckling från ensamgård till byar

Brattland och Stamgårde byar växte i storlek, särskilt under 1700-talet då en uppodlingsvåg inleddes i länet. Nya byar tillkom också. Uppodlingen medförde förutom hemmansklyvningar också flera nyanlagda torp på gränsen till utmarkerna, däribland Grimstatorpet.

Skiftena och nya jordbruksmetoder

Från andra halvan av 1700-talet genomfördes skiftesreformerna i området. Storskiftet kom först och innebar att de tidigare smala och utspridda åkertegarna sammanslogs till ett fåtal sammanhängande skiften.

1827 beslutades laga skifte i Sverige. Denna reform slutförde det som påbörjats med storskiftet, och var mer omfattande då även utmarkerna skiftades. Samtidigt spred sig nya jordbruksmetoder. Införandet av ett växelbruk gjorde att delar av jordbruksmarken inte längre behövde ligga i träda, utan kunde brukas år efter år. Åkermarkernas arealer ökade och letade sig neråt i dalgången. Åkern fick större betydelse för försörjningen och de tidigare högt belägna gårdslägena blev ofta otidsenliga. Gårdarnas bebyggelse flyttades ofta nedåt några hundra meter för att komma närmre åkrarna. Människornas såväl som djurens antal på gårdarna ökade. Gårdsbebyggelsen blev större i storlek.

Under andra halvan av 1800-talet förstörades gårdsbebyggelsen ytterligare, särskilt bland de bönder som behöll sin skog, vilken inbringade pengar. Herrgårdsliknande mangårdsbyggnader började uppföras vars utformning hade inspirerats av länets prästgårdar.

Vägnätets utveckling 1500-1850

Under 1600-talet fick gästgiveriväsendet en fastare organisation. Ett gästgiveri skulle finnas med 2-3

mils mellanrum längs länets huvudvägar. Bönderna som bodde längs huvudvägen var skyldiga att mot ersättning skjutsa den resande mellan två skjutsställen. Under 1600-talet beslöts det även om indelning av hemmansägare i tingslag som ansvarade för vägunderhåll. S:t Olavsleden var fortfarande huvudvägen genom landskapet.

Nybyggnationen av vägar ökade kraftigt i landets norra delar med start under 1700-talet för att underlätta kolonisation och nyodling. Kring 1800-talets mitt anläggs en ny "landsväg" genom Stamgårde och Brattlands byar på den lite flackare marken i anslutning till de nya gårdslägena längre ned i dalgången. Reglerna för landsväg innebar en bredd på 6 meter. Vägar i gott skick var en nödvändighet för samhällets industriella utveckling, bl.a. inom skogs- och jordbruket. Satsningarna på vägnätet avstannade under 1800-talets senare del då alla medel i princip gick till järnvägens framdragnings.

1900-talets jordbruk

Egnahemsjordbruk

Under andra halvan av 1800-talet och början av 1900-talet var emigrationen bland den arbetsföra befolkningen omfattande. För att stoppa detta fick mindre bemedlade förmånliga statliga lån för att uppföra småbruk. Oftast anlades de i skogsbygden och hade ett småskaligare jordbruk knutet till sig.

Fördjupning - Den agrara bebyggelsen

Romo

- Etablering: Troligen medeltid, första belägg 1479.
- Storskifte 1805: By bestående av tre gårdar; två gårdar belägna samlade norr om landsvägen (dessa gårdar har senare flyttats längre ned i dalgången, samt en ensamliggande gård i sydväst (också flyttad nedåt).
- Laga skifte 1867: En ny landsväg har anlagts längre söderut i dalgången. Längs denna nya väg har de nya gårdslägena samlats. Vägen löpte i samma sträckning genom Romo som dagens E14. Kartan visar mycket begränsade, småflikiga åkermarker i anslutning till landsvägen. Däremellan utbredda ängsmarker och hagmarker särskilt vettande mot söder och älven. Fler gårdar hade tillkommit i byn genom hemmansklyvning.
- 1900-tal: Flera fastigheter avstyckas från gårdarna och ett antal nya bostadshus uppförs i anslutning till landsvägen. Romo by får en tätare bebyggelse där gårdarna blandas upp med bostadshus.

Planområde FÖP

Översiktligt utrett område

Storskifteskarta för Romo.

Undersåker-Eggen 2:6

Planområde FÖP

Översiktligt utrett område

Laga skifteskarta för Romo.

Romo 1:3

Stamgårde

- Etablering: Stamgårdens första bebyggelse tillkom troligen under järnålder. Första belägg 1350-tal som "Stofnagarde".
- Storskifte 1774: Visar 4 gårdar belägna samlade i en klunga och lite norr därom en ensamliggande gårds/bymiljö, troligen "Oppgårdens". Stamgårde by ligger norr om landsvägen/St Olavsleden. Stamgårde och Oppgårdens åkermarker är samlade på var sida om vägen. Längst i väster ligger torpet Grimstatorpet.
- Laga skifte 1833: Markerna delas upp mellan Stamgårdens och Oppgårdens 11 brukare så att varje brukare får sina marker samlade i ett skifte.
- 1800-talets mitt-senare del: Så småningom innebär uppdelningen i de nord-sydligt orienterade skiftena att gårdarnas bebyggelse också behöver flyttas till de nya platserna; flera nya gårdar tillkommer, från Melen längst i väster till Högen i öster. Även Grimstas gårdsmiljö flyttas längre ned i dalgången. Kring samma tid, mitten av 1800-talet, får landsvägen genom området en ny sträckning, också den längre ned i dalgången. De större samlade skiftena tillsammans med utvecklade jordbruksredskap och metoder gör att åkermarkerna kan utökas mot söder. Det s.k. cirkulationsjordbruket innebär att en allt större andel av vinterfodret utvinns genom vallodling, på de naturliga ängarnas bekostnad som minskar i omfattning.
- 1881 öppnades Tvärbanan. Tidigare ängs- och hagmarker till Stamgårde togs i anspråk för järnvägen och dess byggnader.
- 1900-tal: Under 1900-talets första hälft har Under-

såkers stationssamhälle vuxit fram på de tidigare ängs- och betesmarkerna sydväst om byn. Bebyggelse på åkermark har undvikits utan placeringen har främst skett på impediment. Flera fastigheter har avstyckats från gårdarna och ett antal nya bostadshus har uppförts i anslutning till landsvägen.

Utskiftad gårdsbebyggelse i mitten av 1800-talet, belägen vid E14. Omgivande odlingslandskap är öppet till halvslutet. Stamgårde 3:212 i främre delen av fotot och därefter Stamgårde 3:38.

Utskiftad gård i mitten av 1800-talet, belägen vid E14 med gårdsuppfart fram till gårdsplanen. Stamgårde 3:13.

Hosgården

- Etablering: Hosgården tillkommer efter laga skifte i mitten av 1800-talet och hämtar sitt namn efter det närliggande berget Hosen.
- 1900-tal: 1900-talet innebär viss avstyckning inom Hosgårdens marker i form av fritidshus från olika tider.

Oppgården

- Etablering: Som namnet antyder ligger Oppgården ovanför Stamgårde by. Oppgården är med på 1774 års karta och har troligen en mycket lång kontinuitet som gårdsmiljö likt Stamgårde i övrigt.
- Laga skifte: Den ena av Oppgårdens gårdar flyttas efter laga skifte/under 1800-talets andra hälft. Båda gårdarna ligger därefter på varsitt hyllplan med odlingsmarkerna samlade runtomkring.
- 1900-tal: 1900-talet innebär viss avstyckning inom Oppgårdens marker, främst kan noteras en sportstuga som uppförs längst norrut i skogsbrynet.

Grimsta

- Laga skifte: Grimsta har 1833 utvecklats från torp till en fullstor gård med mangård och flera ekonomibyggnader i en fyrkant. Gården låg då fortfarande på den gamla platsen vid St Olavsleden.
- 1800-talets andra hälft: Liksom många andra gårdar flyttas nu Grimsta längre söderut. Åkermarkerna samlas runtomkring i den flacka sluttningen.
- 1900-tal: 1900-talet innebär viss avstyckning inom Grimstas marker.

Hosgården

Oppgården

Grimsta

Hållen

- Etablering: Hållens gårds ålder är oklar men trolig tillkomst skulle kunna vara någon gång under 1600- eller 1700-talet genom hemmansklyvning.
- Storskifte 1774: Hållens gård markeras på storskifteskartan för Stamgårde av två husbyggnader. Omgivande marker är benämnda "linda" vilket åsyftar marker som växlas mellan odling och slätter från år till år. Åkerbruket är därmed troligen mer sparsamt än på gårdarna inne i byn. Djurhållningen har relativt sett större betydelse.
- Laga skifte: Vid laga skifte består Hållen av två gårdsmiljöer, en nordlig (i det äldre läget) och en sydlig. Åkermarkerna brukas nu från år till år, och är belägna främst norr om bebyggelsen.
- 1900-tal: Den sydliga gården omvandlas under 1900-talet för den framväxande fjällturismen. Enligt uppgift fanns på 1930-talet en timmerloge kvar från den gamla gården. I början av 1930-talet uppförs en ny pensionatsbyggnad; Fjällsätra. Gårdsbebyggelsen revs successivt i takt med pensionatets utveckling. På 1960/70-talet var Fjällsätra ett konvalescenthem, en vårdinrättning som erbjöd eftervård och rehabilitering efter sjukdom. Idag är Fjällsätra ett välbesökt hotell med gäster både vinter- och sommartid.

Melen

- Laga skifte: Melen etablerades efter laga skifte och var den gård i Stamgårde som flyttades längst avstånd. Melen placerades på en liten kulle vid älven.
- 1900-tal: Under 1900-talet har Melens gårdsläge blivit alltmer integrerat i Undersåkers tätort. Äldre lant-bruksbyggnader finns dock kvar vid gårdsläget.

Trostebacken

- 1800-tal: Ett insamlat minne av Trostebacken kommer från 1930-talet där platsen omnämns som "en liten primitiv koja av gårdsgårdsvirke, där vilkoja för slätterfolk".
- 1900-tal: Under tidigt 1900-tal finns några få byggnader koncentrerade till Trostebacken.
- Under 1900-talets andra hälft har ett större antal bostadshus tillkommit i Trostebacken.

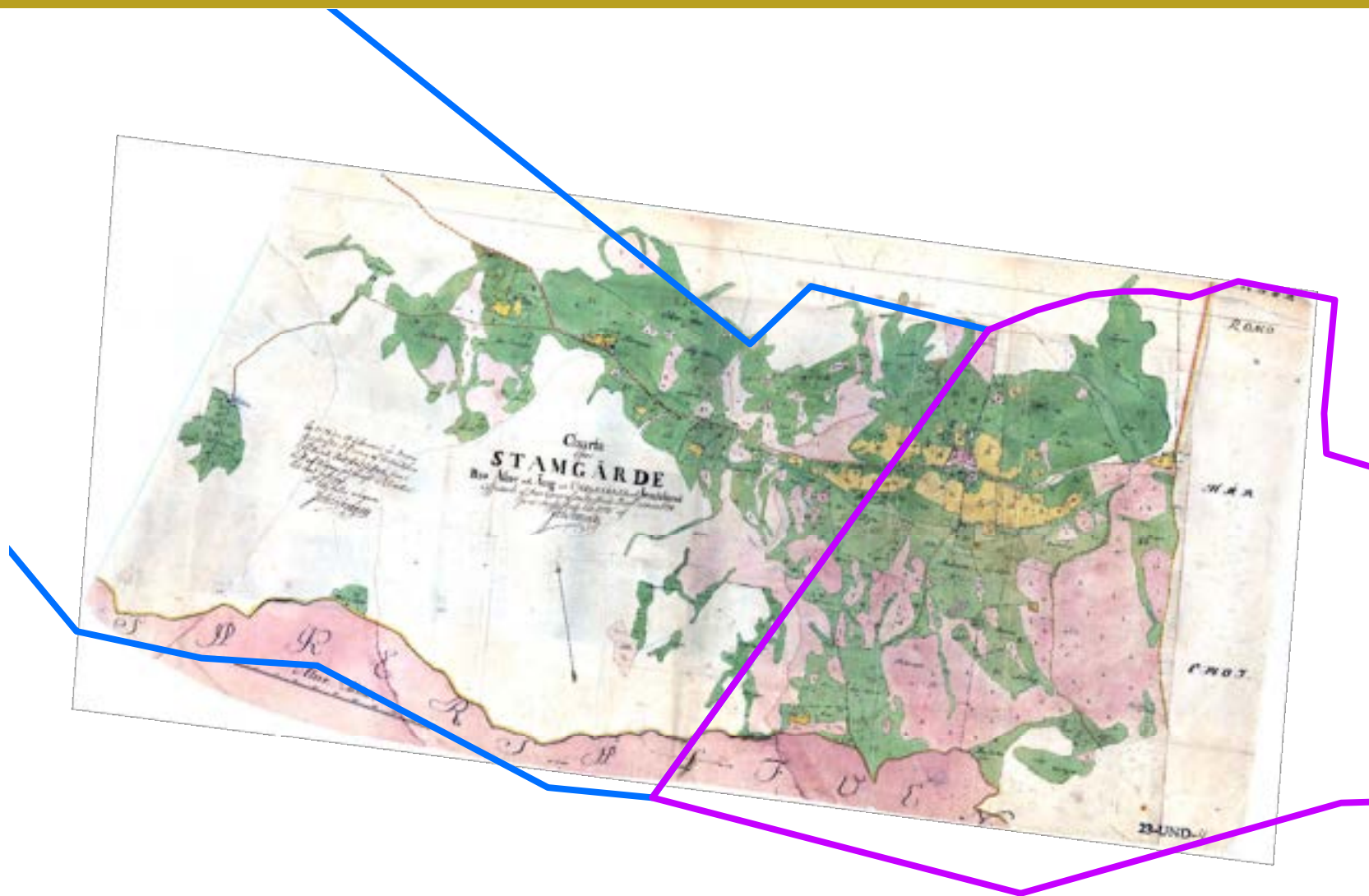
Melen, stallbyggnad

Melen, sett från vägen förbi gården

Milsten vid landsvägen som drogs fram kring 1800-talets mitt.

0 0,3 0,6 1,2 km

Storskifteskarta för byn Stamgårde, upprättad 1774.

 Planområde FÖP

 Översiktligt utrett område

Laga skifteskarta för Stamgårde, upprättad år 1833.

0 0,3 0,6 1,2 km

 Planområde FÖP

 Översiktligt utrett område

Brattland

- Etablering: Tidigaste omnämmandet av byn Brattland är från 1500-talet. Kända fornlämningar i form av gravhögar belägna i direkt anslutning till dagens gårdsmiljö berättar dock om bebyggelsens kontinuitet på platsen sedan åtminstone yngre järnålder.
- Storskitte 1795: Vid storskitet utgjordes Brattland av 4 glest belägna gårdar, en struktur som finns kvar än idag. Två av gårdarna låg på samma plats som dagens Brattland 2:12 och 1:59 i nordväst. Övriga två låg mer samlade i sydöstra delen av inägorna och motsvarar dagens Brattland 1:30 samt 2:11. Åkermarkernas areal var begränsade vid denna tid. Djurhållningen var betydelsefull för försörjningen vilket gårdsbebyggelsens läge mellan utmarkerna och ängs- och betesmarkerna (snarare än nära åkern) visar på. Åre prästgård innehade marker (E) i byn brukade för slätter.
- Laga skifte 1845: Vid laga skifte utgörs byn av 5 gårdsmiljöer. En ytterligare gård har tillkommit, (dagens Brattland 1:8). Åkermarkerna har ökat något i omfattning men är fortfarande begränsade. Skiftet innebär att markerna i Brattland delas upp på 11 enheter. Nyupptagna gårdar är bl.a. Sved (J), Kläppen och troligen även en gårdsmiljö på prästgårdens tidigare mark, Prästbordet/Brattland 2:8.
- 1881 öppnades Tvärbanan. Tidigare ängs- och hagmarker till Brattlands gårdar togs i anspråk för järnvägen och dess byggnader. Särskilt gården Kläppen, som anlagts några decennier tidigare vid Brattlands ström, blev kringskuren av järnvägen.
- 1900-tal: Den äldre bybebyggelsen dominerade landskapet i Brattland även under 1900-talets början. Fjällturismen hade kommit igång i området och bland annat Brattlandsgården (Brattland 1:59) har sedan tiden kring sekelskiftet tagit emot besökare.

Brattlands inägor sett från de östra delarna av byn. I mitten av bilden en kulle beväxt med träd vilket är en grupp av gravhögar från järnålder. Gårdarna är placerade enligt det ursprungliga mönstret, högt uppdragna i dalgången med odlingsmarkerna nedanför.

Brattland 1:30, liksom övriga gårdar i Brattland belägna på det ursprungliga, högt uppdragna läget.

Brattland 2:12.

Kläppen

- Storskifte 1795: På storskifteskartan för Brattland är platsen omnämnd som "Kläppåkern" - här låg då små åkermarker fördelade på 3 av byns gårdar.
- Laga skifte 1845: På lagaskifteskartan är någon bebyggelse ännu inte utritad men det var troligen efter skiftet som Kläppens gård uppstod.
- 1880-tal: Anläggandet av Tvärbanan innebar att Kläppens marker delades av med den nya järnvägen som passerade precis nedanför gårdsmiljön. Vid spåret uppfördes en banvaktstuga.
- 1900-tal-idag: Lantbruket har fortsatt att vara i drift på gården. Idag är det ett gårdsbruk med mer än 50 kor.

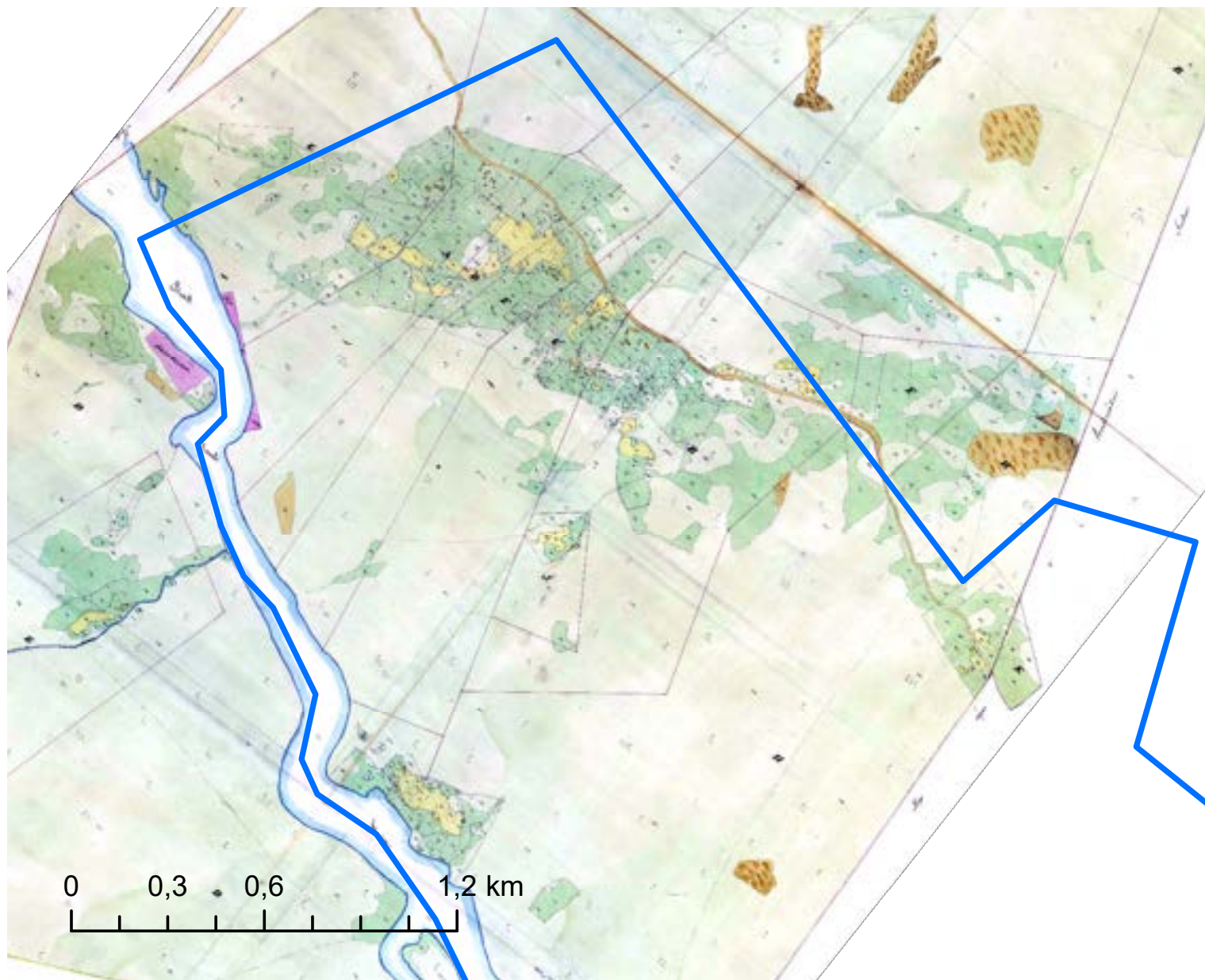

Storskifteskarta för byn Brattland, upprättad 1795.

 Planområde FÖP

 Översiktligt utrett område

Lagaskifteskarta för byn Brattland,
upprättad 1845.

 Planområde FÖP

 Översiktligt utrett område

C Järnvägssamhället

Järnvägen

Tvärbanans tillkomst till området på 1880-talet markerade övergången från det agrara till det industrialiserade samhället. Den symboliserade den nya tiden genom att vara en länk till den omgivande världen för människor samt en förutsättning för längre och snabbare transporter av varor.

Orter som tidigare inte haft inbördes relationer knöts samman genom järnvägsnätet. De nya orterna fick en stor regional betydelse. Varor som hämtades utifrån blev billigare, näringslivet bytte gestalt, jordbruket effektiviserades genom nya metoder och redskap, skogshanteringen bolagiserades. Självhushållning och bytesekonomi ersattes successivt med marknadsekonomi.

Kring de nya stationerna uppstod samhällen; bland annat i Undersåker och Åre som kompletterade de medeltida sockencentrumen som låg en bit bort. Skolhus, andelsmejeri och affärshus var typiska byggnadsfunktioner som nu etablerades, utöver stationsbyggnaderna (stationshus, uthus, godsmagasin, personalbostäder).

Fjällturismen

En följd av samhällets industrialisering under andra halvan av 1800-talet är fjällturismen. Sveriges invånare gick från att under en period av 100 år från ett agrart land där de flesta bodde på landsbygden, till att industrialiserat land där de flesta bodde i städer och tätorter. Ett behov uppstod att skilja på vardagslivets/arbetets miljö och miljö för ledigheten. Industrisamhällets stressade, utarbetade och "nedsmutsade" människor ansågs behöva resa bort för att vila upp sig, andas ren luft och se oförstörda miljöer.

Järnvägens framdragning i Sverige anses vara den stora möjliggöraren för fjällturismens framväxt. Tvärbanan började anläggas år 1875. Den aktuella sträckan fram till Duved var svår i väglöst land med mycket myrar och fjällmark med stora höjdskillnader. 1882 invigdes Tvärbanan.

Pensionat, hotell och sanatorier etablerades i en stor omfattning längs järnvägen. Mörsil och Åre var de stora destinationerna som växte fram kring sekelskiftet. Men även på övriga stationer etablerades hotell- och pensionatsrörelser.

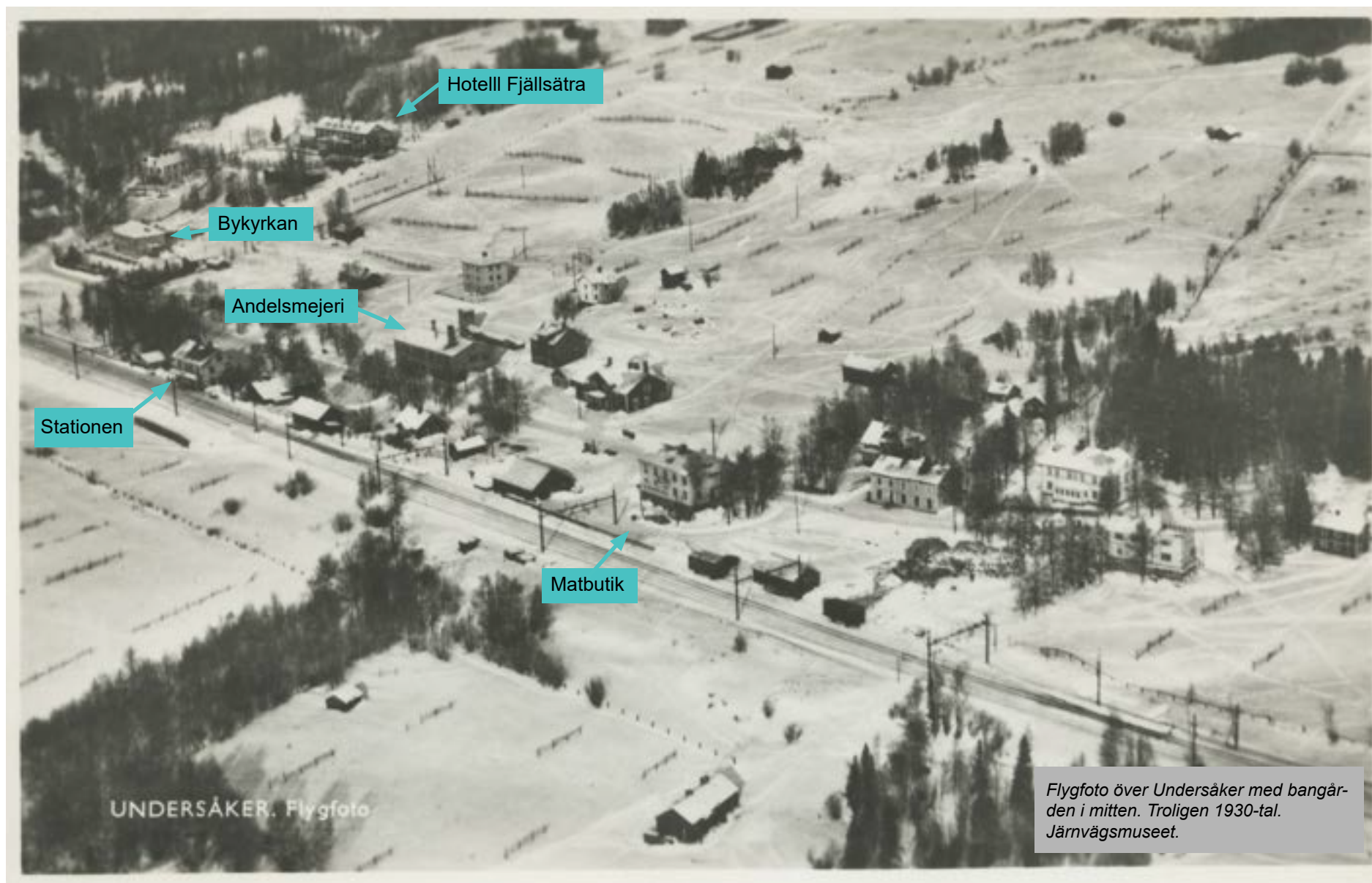
Befintliga gårdar användes oftast för "luftgästernas" logi. "Brattlandgården" är ett exempel inom FÖP-området som enligt uppgift var boende för fjällgästerna redan på 1890-talet. Även Fjällsättras historia har sin början på en befintlig gård – den södra gården av de två gårdarna som funnits i Hällen.

Undersåkers station ca 1900. Järnvägmuseet.

Vy mot söder med järnvägstationen, Indalsälven och fjällmassiven som bildar landskapets siluett. År ca 1900. Järnvägmuseet.

Postkontoret 830 10 centralt längs Byvägen i Undersåker år 1986, Postmuseum. Samma byggnad mars 2023, nu ombyggt till bostadshus.

Uttolkning av riksintresse

Utredningsområdet för den fördjupade översiktsplanen omfattas delvis av riksintresse för kulturmiljövården (Z32), regleras enligt MB 3 kap. 6§. Riksintresset är i skrivande stund under revidering.

Motiv

Älvdalsbygd i fjällnära miljö, kuperat och öppet odlingslandskap längs Indalsälven med lämningar som visar på bosättningskontinuitet från yngre järnålder över medeltid fram till nutid. (Fornlämningsmiljö, Hytta)

Uttryck för riksintresset

Gravhögar från yngre järnålder, Undersåkers medeltida kyrkoruin, flera ödesbölen med odlingsterrasser, åkerhak, odlingsrösen och husgrunder. Underåkers nya kyrka från 1850. Gammal landsväg. Hyttlämning. Gårdar och torp från 1700- och 1800-talen.

Vilka delar av uttryckstexten omfattas av FÖP-området?

- Övergivna gårds- och bymiljöer ("ödesbölen"). Dessa ödesbölen är ibland möjliga fornlämningar (det är troligt att det finns lämningar kvar på platsen) och ibland utan antikvarisk bedömning (lämningar är troligen bortrivna pga exempelvis senare uppodling). Om det finns lämningar kvar så har det ett större värde för riksintresset, men även lägena för ödesbölena har en betydelse.
- Gammal landsväg: den medeltida vägsträckningen och pilgrimsleden (S:t Olavsleden) belägen längre upp i terrängen samt 1800-talets nya landsvägsträckning längre ned i terrängen.
- Flertalet gårdar och torp från 1700- och 1800-talen. Gårdsvägar fram till gårdsmiljöerna.

Uttryck för riksintresset – är sådana inslag i landskapet som är ett resultat av den kulturhistoriska utveckling som legat till grund för utpekandet av riksintresset och som anges i riksintressebeskrivningen. Uttrycken kan bestå av hela miljöer, mindre områden, markslag, byggnader, anläggningar, lämningar, egenskaper och karaktärsdrag samt visuella, funktionella eller andra samband mellan dessa.

Källa: Riksantikvarieämbetet

Vilka delar av uttryckstexten omfattas inte av FÖP-området?

- Undersåkers medeltida kyrkoruin samt den nya kyrkan från 1850 ligger gott och väl utanför FÖP-området. Detta gäller även hyttlämningen.
- Gravhögar, gårdsvägar och gårdsmiljöer i Brattlandsområdet ligger tydligt utanför riksintresseområdet. Dessa kan därmed inte sägas omfattas av riksintresset. *Notering: Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2:a kapitel. Även Trostebacken med dess slutna landskap utan direkt samband med den öppna älvdalen saknar tydligt samband med riksintessegrunden.*
- I öster löper gränsen fram till Trostebacken, denna bebyggelse är yngre och förändrad i sin karaktär, och omfattas inte av riksintresset.

Uttolkning

Uttryckstexten är relativt enkel att uttolka vilka objekt och miljöer som omfattas av riksintresset. Därmed är det också möjligt att avgöra vilka objekt och miljöer som inte omfattas. Motivtextens innehållsmässiga och tidsmässiga avgränsning komplicerar dock lite grann, se vidare nedan.

Enskilda miljöer

Vad gäller den enskilda miljön, exempelvis en specifik gårdsmiljö eller ett torp, så är den av riksintresse om den är uppförd under 1800-talet eller tidigare. Med andra ord ska dessa gårds- och torpmiljöer - med dess ingående byggnader, landskapselement och omgivande odlingslandskap - som utgångspunkt värnas mot förändringar som kan skada deras värden.

Gårdsmiljöer tillkomna år 1900 eller senare ska generellt inte anses omfattas av riksintresset, enligt samma tolkningsprincip. Dock har de indirekt betydelse för upplevelsen av riksintessegrunden genom att vara agrara miljöer som fortsätter att brukas med kontinuitet fram till idag, de är då en del av odlingslandskapet:

"Älvdalsbygd i fjällnära miljö, kuperat och öppet odlingslandskap längs Indalsälven [...] från yngre järnålder [...] till nutid"

Dessa gårdsmiljöer har då betydelse genom det odlingslandskap med karaktär av älvdalsbygd i fjällmiljö, som de ger upphov till inom FÖP-området.

Enligt samma princip omfattas inte heller annan bebyg-

gelse knuten till exempelvis Undersåkers stationssamhälle eller till fjällturismen - som stationshuset, fritidshus, sportstugor, villor m.m - av riksintresset. Dessa miljöer omfattas därmed av lagstiftningen i plan- och bygglagen.

Kartbild med uttolkning av riksintresset värdebärande karaktärsdrag ur ett övergripande perspektiv. Uttryck som omnämns i riksintressebeskrivningen och som existerar inom FÖP-området har markerats.

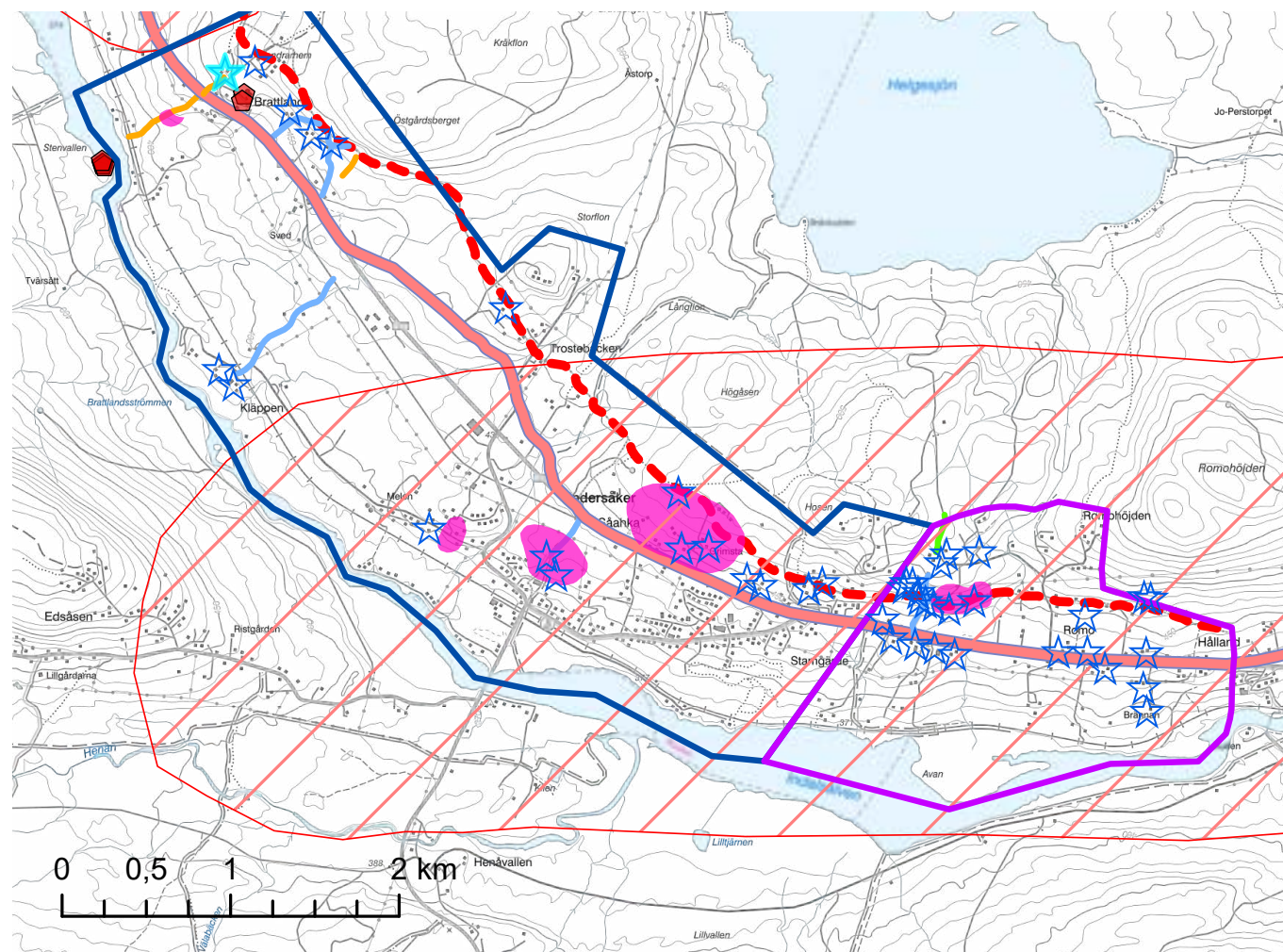
Karta på efterföljande sida fokuserar särskilt på gårds- och torpmiljöer samt odlingslandskapet.

Rektifiering av historiska kartor och jämförelse med nutida kartor och ortofoton ligger till grund för utpekande äldre vägnät. Gravhögar och ödesbölen är hämtade från RAÄs Forsök.

Utifrån riksintressets avgränsning kan följande tolkning göras:

1: gränsen motsvarar den historiska gränsen mellan Stamgårde och Brattlands byar i väster (1800-talsgården Kläppen som historiskt har tillhört Brattlands by ligger utanför riksintresset). Gravhögar, gårdsvägar och gårdsmiljöer i Brattlandsområdet kan därmed inte sägas omfattas av riksintresset.

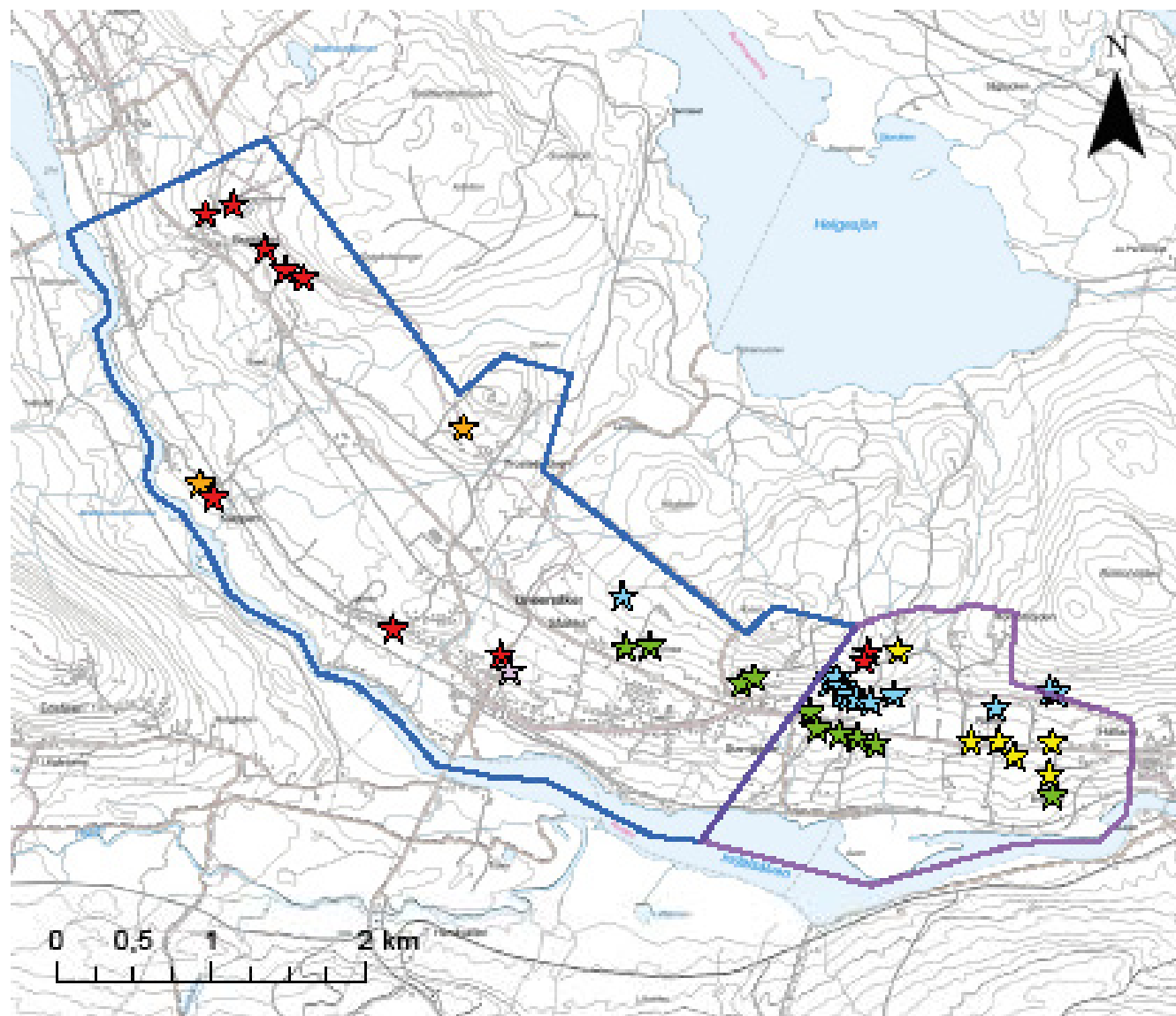
2: i öster löper gränsen fram till Trostebacken, denna bebyggelse är yngre och förändrad i sin karaktär, och omfattas inte av riksintresset.

- RAÄ Riksintresse kulturmiljövård
- Översiktligt utrett område
- Planområde FÖP
- Möjliga ödesbölen
- ◆ Gravhög punkt
- Gravhög yta

Vägnät av riksintresse

- Pilgrimsled, landsväg 1700-tal
- Fägata
- Brukingsväg
- Gårdsväg
- Landsväg 1800-talets mitt
- ★ Gårdar och torpställen 1800-tal eller äldre

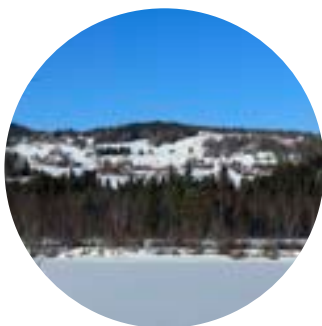
Kartbaserad uttolkning av riksintres-
set med särskilt fokus på gårds- och
torpmiljöer.

★ Ursprungliga, bevarade gårdslägen 1800-tal eller äldre	☆ Övergiven gårdsplats 1800-talets mitt
★ Torpmiljöer 1800-talets mitt	☆ Övergiven gårdsplats 1900-talets början
★ Utskiftad gård 1800-talets mitt	▬ Planområde FÖP
★ Gårdsmiljö ca år 1900	▬ Översiktligt utrett område

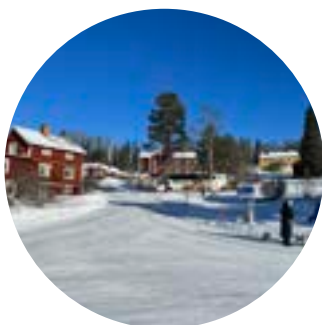
Kulturmiljöns värden

A - Samiskt brukande av landskapet

B - Älvdalsbygden

C - Industrialisering, fjällturism och naturnära boende

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetets plattform för *Kulturhistorisk värdering och urval* som "de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

Värderingen görs i två steg. Initialt avgränsas en berättelse, denna utgörs av en tids- eller processkontext eller en blandning av de två. I det andra steget identifieras vilka uttryck som är bärande och möjliggör att berättelsen är utläsbar. I detta steg ingår även en bedömning i vilken grad miljön återspeglar berättelsen och hur relevant berättelsen är.

Med hänseende till utredningsområdets storlek och olika bärande berättelser som uttrycks i landskapet har den kulturhistoriska värderingen delats upp utifrån dess bärande berättelser. Det är självklart inga skarpa gränser och olika berättelser och användning av landskapet faller även samman.

Framför allt kan följande berättelser utläsas i landskapet:

- Tema A - Samiskt brukande
- Tema B - Älvdalsbygd
- Tema C Industrialisering, fjällturism och naturnära boende

I kommande avsnitt kommer tema A & B att beskrivas under samma avsnitt avseende dess kulturhistoriska värden och hur dessa värden uttrycks fysiskt i miljön.

Vidare beskrivs tema C i ett eget avsnitt. Dessa värderingar och karaktäriseringar är på en översiktlig nivå där landskapet och dess komponenter som helhet beskrivs. I kommande avsnitt Att värna kulturmiljön har dessa övergripande karaktärer brytits ner i 19 separata karaktärsområden med värdebeskrivning och generella gestaltungsprinciper.

Kriterier för kulturhistorisk värdering

1. **MÖJLIGHET TILL KUNSKAP OCH FÖRSTÅELSE**
Varför, på vilket sätt och i vilken grad miljön - genom dess karaktärsdrag, egenskaper, uttryck och särarter - ger möjlighet att förstå det kulturhistoriska sammanhanget (bärande kulturhistoriska berättelser förmedlade tidigare).
2. **KULTURHISTORISK HELHET**
Hur väl ger miljön en fullständig bild av den större kontexten?
3. **KULTURHISTORISK RELEVANS**
I vilken grad är företeelsen kännetecknande, har utgjort förebild eller varit särskilt betydelsefull ur ett internationellt, nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv?

TEMA A & B - Samiskt brukande och Älvdalsbygden

Kulturhistoriskt värde

FÖP-området utgörs till stora delar av ett glesbebyggt naturlandskap varierat med agrara miljöer.

De topografiska och geografiska förutsättningarna har bestämt förutsättningarna för landskapets framväxt. Stora delar av dalgången stod för 10 000 år sedan under vatten. På de alltmer frilagda sluttningarna har jakt, fiske, renskötsel och odlingslandskap vuxit fram.

Älvdalens brukande under långa tider för jakt, fiske, renskötsel och odling har medfört ett landskap av starkt skiftande karaktär; miljöns variation ger goda möjligheter att förstå detta sammanhang - från den obebyggda naturmarkskaraktären närmast vattnet till de småbrutna odlingsmarkerna i sluttningar och på fjällplatåer.

Genom den långa kontinuiteten avspeglar landskapet en processkontext fram till idag där älven, sluttningarna och fjällen är en tidlös inramning.

Odlingsmarker, bebyggelse och lämningar utgör istället innehållet - mer föränderligt som ett bevis på de olika variationsrika processer som leder fram till dagens landskap.

Inramningen och innehållet bildar den kulturhistoriska helhetsmiljön som präglas av älvdalslandskapets karaktär, kännetecknad av de öppna, halvöppna och mer slutna sluttningarna ned mot vattnet. Landskapet är också mycket kuperat och böljande - denna karaktär finns längre upp i terrängen, markerna var här till skillnad mot de lägre partierna naturligt dränerande vilket var en förutsättning för framväxt av vägnät och fast bebyggelse/odling. Vägnätets årsringar med S:t Olavsleden i högt läge och 1800-talets vägnät lägre beläget visar tillsammans med odlingsmarkernas läge i terrängen på

bebyggelsens historiska utveckling. Vägarna och älven ger även en god helhetsbild av rörelserna i landskapet där renskötseln och dess flyttleder varit starkt präglade för områdets historiska användning.

Bärande karaktärsdrag

Tema A Samiskt brukande av landskapet

Av flera anledningar är spåren av samiskt brukande av kulturlandskapet ofta svåra att urskilja. Naturmaterial har använts till byggnader och brukandet är nomadiserande där man sällan har uppehållit sig längre tid på en och samma plats. Många spår som funnits här även förstörts av vattenregleringar, gruvetableringar, skogsbruk m.m. Därtill tillkommer en generell brist på arkeologiska utredningar av samiska lämningar. I det historiska kartmaterialet är det också ovanligt att samiska miljöer finns utmarkerade. Uppgifter från kyrkoförhörslängder och ortnamnsarkiv ger dock en, om än ofullständig, bild av samer som har verkat i området.

A1: Samisk närvaro sedan förhistorisk tid

- Lämningar från jakt- och fångstbefolkning i form av bland annat boplatser och fångstgropar
- Lämningar som berättar om tamrenskötsel

A2: Sommar- och vinterbeten

- Vinterbetesmarker enligt gammal sedvänja
- Sommarbeten, s.k. renbetesfjäll

A3: Fysiska spår och kognitiva spår

- Platser för äldre renvallar och rengården. Kan markeras av betesgynnad flora längs de gamla renflyttningalederna

- Platserna för de gamla vistena. Här kan det finnas lämningar av kåtor och förrådsbyggnader samt härdar, källargropar och bengömmor.
- Minnen, myter och traditioner kopplade till landskapet. Exempelvis de fastare bosattas berättelser; "sockenlapparna" som beskrivs i kyrkolängder. Eller berättelser om de äldre flyttlederna längs vilka förekommer platsnamn som berättar om samiskt brukande.
- Husrum hos bofasta bönder där renskötande samer har hyrt husrum under 1900-talet, t.ex. bagarstugan eller fjöskammaren.

Tema B Älvdalsbygd*

B1: Jakt-, fångst- och fiskekultur

- Stenåldersboplatser koncentrerade till sjöar och vattendrag (saknas kända inom FÖP-området).

B2: Fastare bebyggelse under järnålder

- Två gravhögar från järnålder i Brattland.
- S:t Olavsleden; den historiska huvudvägen genom bygden. Den slingrande sträckningen uppe på de torra och fasta åsarna, sammanbindande landskapets äldsta bebyggelselagen i Brattland, Stamgårde och Romo.

*Tema vars uttryck har bäring på riksintressebeskrivningen.

B3: Agrar utveckling 1000-1900**Medeltid-1700-tal**

- Byarna Stamgärde, Brattland och Romo växer fram under medeltiden.
- Ödesbölen med odlingsterrasser, åkerhak, odlingsrösen och husgrunder. Troligen är digerdöden en stark orsak till nedläggningen.
- Bebyggelsestrukturen som växer fram åren 1500-1700 är tät med flera samlade gårdar (mer än 5) i Stamgärde men betydligt mer gles och med färre gårdar (2-3) i Brattland och Romo.

Skiftena och nya jordbruksmetoder

- Byarna Brattland och Romo blir stora med 5-6 brukningsenheter i varje under 1700-talet. Stamgärde är drygt dubbelt så stor med uppemot 10 brukningsenheter. Innan skiftena kan en gård innehålla flera brukningsenheter/familjer genom att den delats upp mellan arvingar.
- Laga skifte innebär att varje brukningsenhet/markägare får sina marker samlade i ett skifte. Markstrukturen med de långsträckta markerna orienterade i nord-sydlig riktning (från fjället ned till vattnet) uppkommer. Gårdsbebyggelsen på flera gårdar flyttar ut till nya lägen samtidigt som flera nya gårdar tillkommer.
- Lantbruket får mer tyngdpunkt mot åkerbruket jämfört med att tidigare ha varit påtagligt präglat av djurhållningen. Gårdsbebyggelsen flyttar även av denna anledning längre ned i dalgången så att

den kommer närmare åkermarkerna. Stamgärde by består vid denna tid av 11 markägare och skiftet innebär en mycket stor förändring för bebyggelsestrukturen då dessa 11 enheter som tidigare varit tätt samlade längs St Olavsleden nu flyttas ut till egna lägen längs landsvägen.

- Gårdsstrukturen förändras från den glest kringbyggda gården med få- och mangårdsbyggnader inom samma gårdsplan, till den symmetriskt uppbyggda gården där mangårdsbyggnaden ligger i fonden av en uppfartsallé. Gårdsplanen planteras med lövträd som inramar denna.
- Åkermarkerna ökar i stor omfattning på alla gårdar.

B4: Vägnätets utveckling 1500-1900

- S:t Olavsleden som används som primär väg genom området ända fram till 1800-talets mitt.
- Vid 1800-talets mitt anläggs en ny landsvägsträckning förbi gårdarnas nya, mer neddragna läge. Den nya landsvägen markeras av sina utökade bredd (6 m) jämfört med S:t Olavsleden (ca 3 m).
- Från landsvägen dras nya gårdsvägar fram till de nya gårdslägena. Ibland planteras gårdsvägen med en trädallé och gårdsplatsen med omgivande träd-rader, inramande gårdarna i grönska.

Jordbrukets industrialisering under 1800-talets senare del

- Under slutet av 1800-talet producerar bönderna alltmer för marknaden snarare än främst för husbehov. Gårdarnas välstånd ökar vilket kommer till uttryck i alltmer påkostade, större man- och ladugårdsbyggnader.

B5: Egnahemsjordbruk

- Emigrationen var omfattande 1850-1910. För att stävja detta gavs förmånliga lån till mindre bemedlade för att uppföra småbruk.
- Egnahemsjordbruken kännetecknas av placeringen i en skogsrand, ett enklare bostadshus samt ladugårdsbyggnad i vinkel.

Gravhögarernas placering vid gårdarna i Brattland visar på den fastare bebyggelsens etablering under järnålder.

Milstolpe i gjutjärn på kallmurat naturstensfundament. Den nya landsvägen tillkommen under 1800-talets mitt hade en ny standard på 6 meters bredd att jämföra med S:t Olavsledens 3 meter.

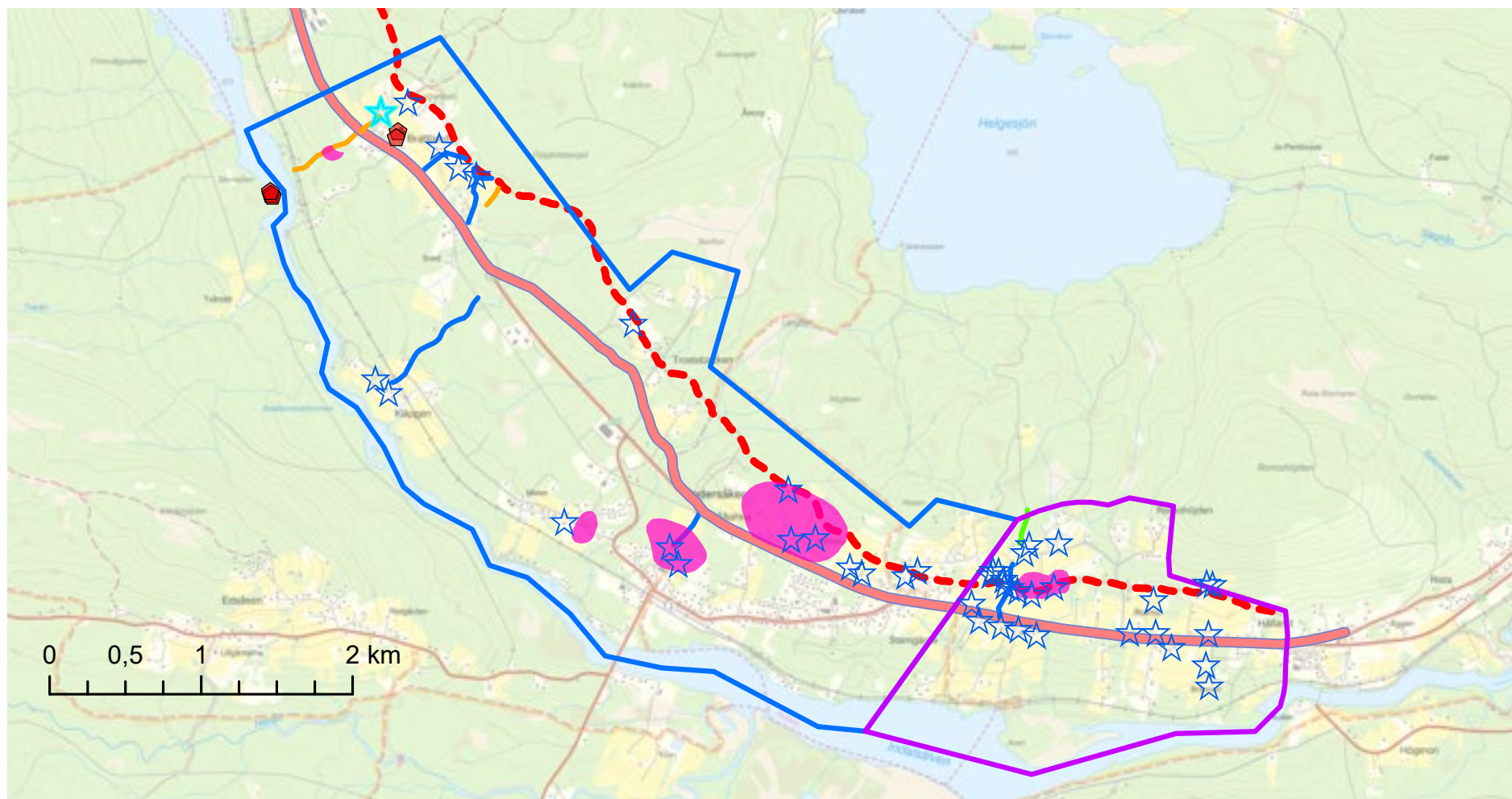
Gårdarnas välstånd ökade i och med industrialisering, och effektivisering av lantbruket under 1800-talets andra hälft. Påkostade mangårdsbyggnader i panelarkitektur uppfördes på flera gårdar. Kläppen.

Det äldsta landsvägsnätet växte fram på äldre gång- och rids-tigar som var belägna högt upp i landskapet på väl-dränerade jordar. St Olavsleden utgör idag oftast en stig som löper ovanför gårdarna uppe i skogsmarken. Men i vissa delar av FÖP-området kan sträckningen fortfarande upplevas förbi äldre agrara bebyggelsemiljöer. På bilden skymtas vägens sträckning rakt förbi gården Stamgårde 1:48 vars härbre skymtar till vänster i bild.

Småbruk / egnahemsjordbruk från tidigt 1900-tal, Stamgårde 1:39.

Ett urval av uttryck för temat Ålvdalsbygd.

Översiktligt utrett område

Planområde FÖP

Möjliga ödesbölen

Gravhög punkt

Gravhög yta

Gårdar och torpställen 1800-tal eller äldre

Vägnät av riksintresse

Pilgrimsled, landsväg 1700-tal

Fägata

Brukningsväg

Gårdsväg

Landsväg 1800-talets mitt

TEMA C - Industrialisering, fjällturism och naturnära boende

Kulturhistoriskt värde

Miljön ger en mycket god möjlighet att förstå den utveckling inom området som ägt rum under 1800- och 1900-talet. Samhället Undersåker är uppbyggt kring järnvägen där stationsmiljön fortsatt bildar knutpunkten som varit gällande sedan järnvägens etablering under 1880-talet då stationssamhället anlades väster om den äldre kyrkbyn (utanför utredningsområdet). I anslutning till stationen finns för ett samhälle typiska offentliga verksamheter såsom handelsbod/mataffär, ett f.d. andelsmejeri och postkontor samt byggnader för mindre verkstäder. Byggnaderna står kvar men har i vissa fall fått en ändrad funktion till bostäder.

Till järnvägsmiljön hör bevarad personalbostad, godsmagasin och förråd samt längs rälsen även banvaktsstugor vilka sammantaget bildar en god läsbarhet av etableringen och anläggandet av järnvägen och stationshuset med tillhörande byggnader.

Anläggandet av järnvägen och stationssamhället gjorde det möjligt för fjällturismen att få fäste i området. Detta skeende speglas i omvandlingen av gårdar till pensionat och även hotell som exempelvis Fjällsätra (f.d. södra gården på Hållen) som haft en kontinuerlig verksamhet sedan 1930-talet. Bevarande sportstugor och senare tillkomna fritidsboenden förstärker denna karaktär ytterligare och bildar tillsammans ett historiskt djup för Undersåker som turistort.

Sedan 1900-talets mitt har landskapet och bebyggelsen förändrats och utvecklats i snabbare takt än i det historiska odlingslandskapet med tillhörande enskilda gårdar. Uppförandet av villor har företrädesvis ägt rum inom samhället Undersåker som därmed förtätats med mindre tomter och enfamiljshus i 1-2 plan. De olika årsringarna är synliga i den blandade bebyggelsen inom

samhället och har i stort fått bevara sin ursprungliga volym och respektive uttryck. Småskaligheten löper som en röd tråd genom bebyggelsen vilket ger ett homogent uttryck och gör att karaktären som fjällby är fortsatt tydligt avläsbar.

Bärande karaktärsdrag

C1: Industrilandskap Järnvägen

- Stationsområde med stationshus, personalbostad, godsmagasin, spårområde.
- Stationshuset av Hällnäsmodell vilken kännetecknas av en rektangulär form med två våningar, vindsvåning, sadeltak samt skärmtak mot järnvägen.
- Banvaktsstugor längs spåret, bland annat vid vägkorsningen Byvägen/Vålådalsvägen genom Undersåker samt vid gården Kläppen. Karaktärsdragen utgörs av byggnad i ett plan, fasad i rödfärgad locklistpanel och sadeltak.

C2: Fjällturismens landskap

- Pensionat och hotell för luftgäster, med exempelvis Fjällsätra där Hållens södra gård tidigare låg.
- Gårdar där turister bott.
- Jaktstugor för överklassen.
- Sportstugor och fritidshus för de breda folklagren. Uppfördes från 1940-talet och framåt. Mindre enkla byggnadsvolymer ofta i rektangulär form med fasad i puts och träpanel.

- Bebyggelsen har uppförts med hänsyn till landskapets terräng och därför är terrassering och liknande markingrepp mycket ovanliga.

C3: Åretruntboende i fjällvärlden

- Villor från 1900-talets mitt och framåt i 1-2 plan och företrädesvis fasad i rödfärgad träpanel och vita snickerier.
- Bebyggelsen har uppförts med hänsyn till landskapets terräng och därför är terrassering och liknande markingrepp mycket ovanliga.

Sportstuga uppförd under 1960-talet. Stamgårde 3:130

Åretruntboende från tidigt 1900-tal. Fastighet Stamgårde 2:27

Hotell Fjällsättra där tidigare Hållens södra gård var belägen. Fastighet Stamgårde 2:74.

Att värna kulturmiljön - karaktärsområden

Avsnittet - *Att värna kulturmiljön* skall vara till hjälp vid hantering av de kulturhistoriska värdena inom FÖP-området. Upplägg på avsnittet:

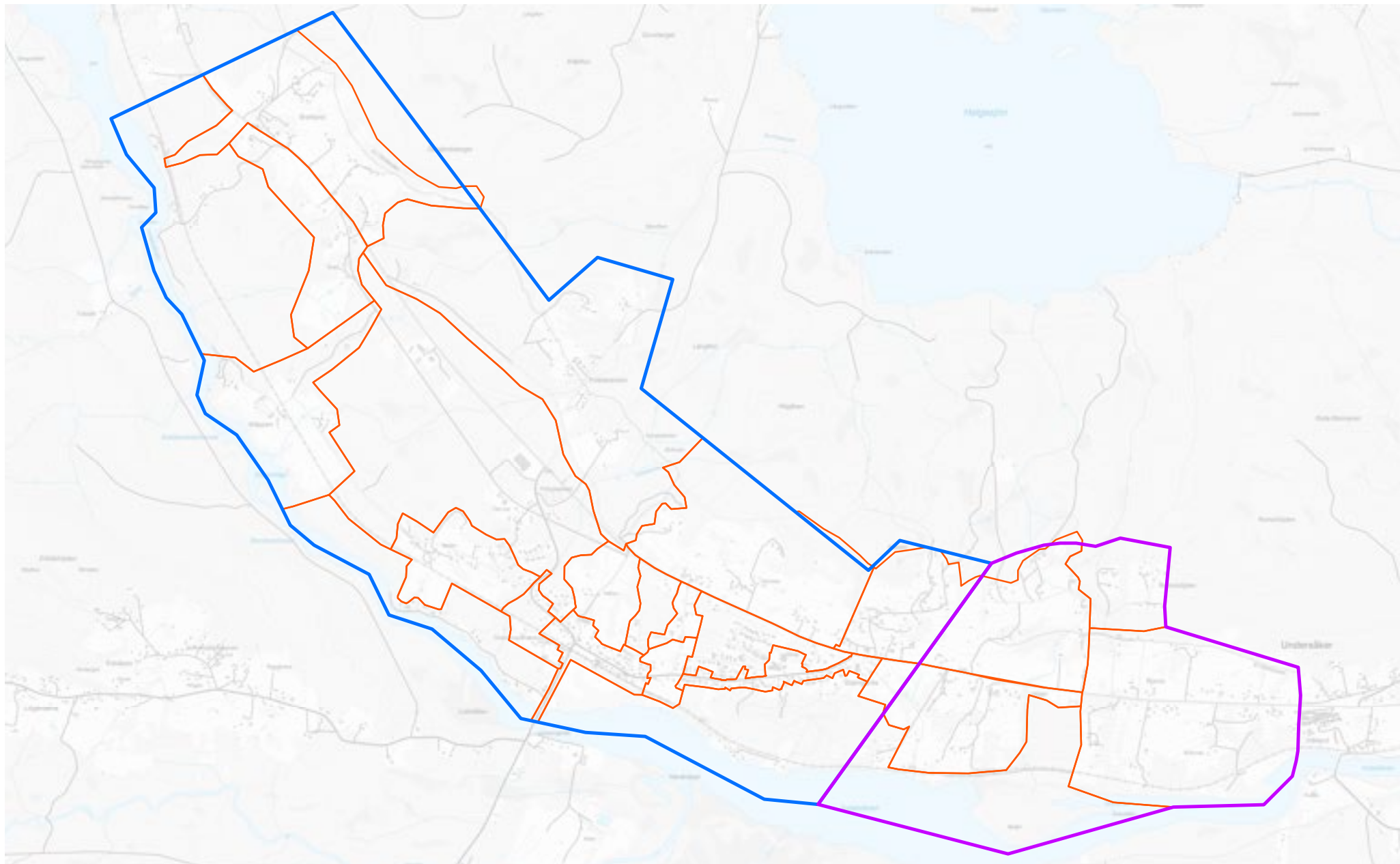
Genrell känslighetsbedömning - tema landsbygd/tätort

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förvanskas eller minskar vid förändring, ändring eller tillägg. Analysen klargör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturer och samband som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans.

- Känslighetsanalysen avser inte specifikt de värden som omfattas av riksintresset utan kulturmiljövärdena som helhet.
- Känslighetsbedömningen utgår ifrån nuvarande kunskap. Potential eller risk för nyfynd av fornlämningar är inte en del av bedömningen. Nya fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar kan påträffas vid arbeten inom FÖP-området och kan då innebära en förändrad bedömning av områdenas känslighet samt följdaktligen också riktlinjer för bebyggelseutveckling.

Värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper - karaktärsområden.

För mer ingående planeringsförutsättningar se värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper för varje karaktärsområde, totalt 19 stycken som är indelade i två delar landsbygd samt Undersåkers tätort. Riktlinjerna har sin utgångspunkt i en generell känslighetsanalys för kulturmiljön som helhet.

Karta över karaktärsområden som identifierats i utredningen.

Generell känslighetsbedömning - Landsbygd (Tema A & B)

För mer ingående planeringsförutsättningar se värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper inom varje karaktärsområde. Nedan bedöms känsligheten på landsbygden. Områden i Undersåkers tätort beskrivs längre fram i avsnittet.

Områden - landsbygd

Hög känslighet: Områden som har hög känslighet för tillkommande samlad bebyggelse. Nyttillskott kan tillåtas men utförs i anpassad skala och utförande. Inom gårdsmiljöer kan det uppföras byggnader för gårdarnas behov. Övrig ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

Medel känslighet: Randområden mot områden av hög känslighet (bykärnor och gårdsmiljöer). Mer samlad bebyggelse kan tillåtas men utförs med stor hänsyn till äldre vägsträckningar (se karta strukturer och samband) längs vilka landskapets grönskande karaktär och topografi ska bibehållas. I obebyggda landskapspartier längs/nära S:t Olavsleden bör tillkommande bebyggelse undvikas helt. Ny bebyggelse placeras i anslutning till befintlig bebyggelse eller i avskilda landskapsrum.

Låg känslighet: Områden som generellt har låg känslighet för tillkommande samlad bebyggelse. Landskapets övergripande karaktärsdrag enligt inledande miljöbeskrivning i denna rapport värnas. Inom områden av låg känslighet som angränsar till E14 kan samlad bebyggelse tillåtas. Se generella gestaltungsprinciper inom varje karaktärsområde.

Strukturer och samband

Hög känslighet

- I obebyggda landskapspartier längs/nära S:t Olavsleden samt landsvägen från 1850-talet bör tillkommande bebyggelse undvikas helt.
- Ny bebyggelse längs strukturer av hög känslighet placeras i anslutning till befintlig, yngre bebyggelse där den agrara prägel inte längre är dominerande.
- Där strukturer fortsatt omges av ett odlingspräglat landskap bör detta ej exploateras.

Medel känslighet: Mer eller mindre tydliga rester av gårdsvägar och brukningsvägar av medel känslighet. Bör hållas obebyggda och fortsatt inramas av ett odlingslandskap.

Lämningar

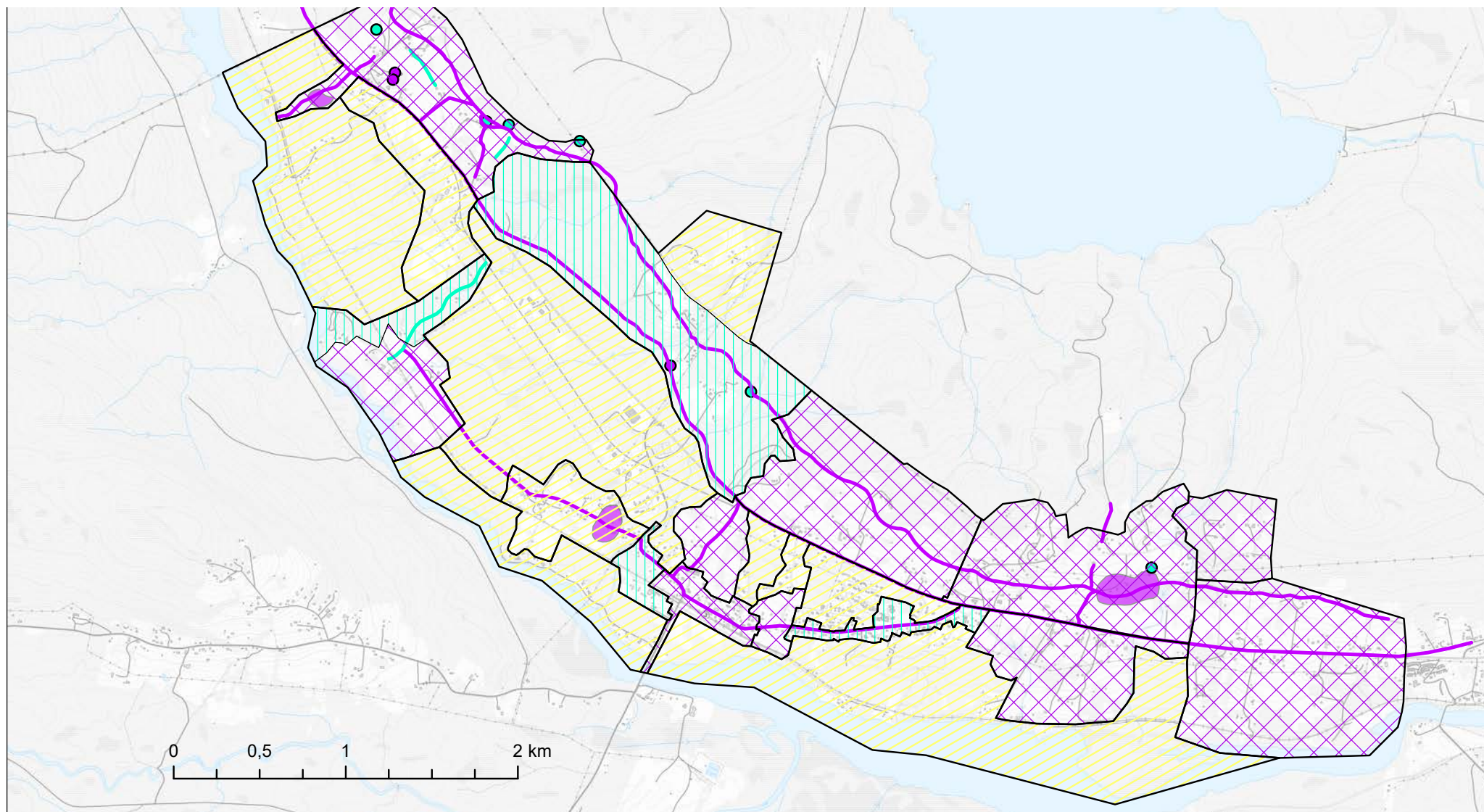

Hög känslighet: Generellt för fornlämningar och möjliga fornlämningar i Kulturmiljöregistret. Känsligheten kan avse såväl direkt ingrepp i fornlämningen samt åtgärder som gör att lämningens synlighet i landskapet påverkas.

Medel känslighet: Generellt för övriga kulturhistoriska lämningar i Kulturmiljöregistret. Känsligheten kan avse såväl direkt ingrepp

i fornlämningen samt åtgärder som gör att lämningens synlighet i landskapet påverkas.

□ Karaktärsområden

Känslighetsanalys

Områden

- ▨ Hög
- ▨ Medel
- ▨ Låg

Strukturer och samband

- Hög
- Medel

Lämningar, punkter

- Hög - Fornlämning | Möjlig fornlämning
- Medel - Övrig kulturhistorisk lämning

Lämningar, ytor

- ▨ Hög - Fornlämning | Möjlig fornlämning
- ▨ Medel - Övrig kulturhistorisk lämning

Värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper - Karaktärsområden

1. Brattlands historiska inägor längs S:t Olavsleden samt brukningsväg ner mot vattnet

Förutsättningar

- Området omfattas inte av riksintresse.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

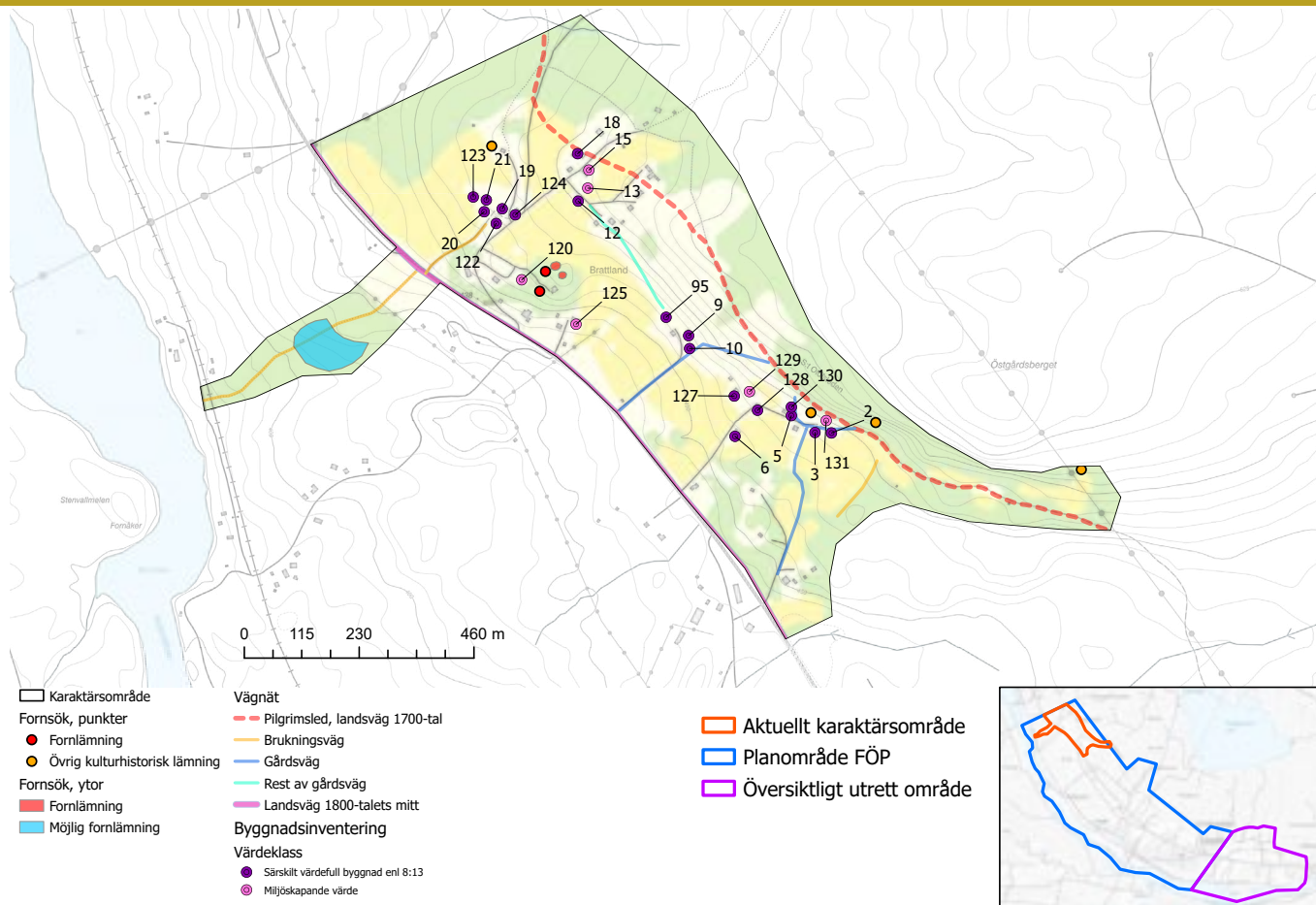
- Gravhögar som bildar en kulle mitt i åkerlandskapet.
- S:t Olavsleden; slingrande sträckning i kanten mot de bergiga f.d. utmarkerna.
- Gårdarnas utgrupperade läge i dalgångsslutningens flackare partier.
- Gårdsbebyggelsens karaktär:
 - Äldre timrade byggnader; enrumsbreda bostadshus och låga stallängor, tätt samlade i mer eller mindre kringbyggda gårdsgrupper. Småskaliga härbren och ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar.
 - Yngre bebyggelse; panelade bostadshus och ladugårdar mer separerade från varandra. Gårdsformation ofta mangård och flyglar som angörs genom en rak uppfartsväg. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar. Storskaliga ladugårdar med kraftig natur-

stenssockel och ofta branta sadeltak.

- Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.

Riktlinjer Placering

- Ny bebyggelse undviks i anslutning till S:t Olavsleden, gårdsuppfarter, fornlämningar och brukningsvägar. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; exv

Miljöbild från Brattland.

faluröd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör träets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Brattland 1:59.

Brattland 2:11

Brattland 1:30.

Brattland 2:12.

2. Kläppens gård

Förutsättningar

- Området omfattas inte av riksintresse.
- Kläppens gård och odlingsmarkerna har hög känslighet. Norra delarna av området har medel känslighet.

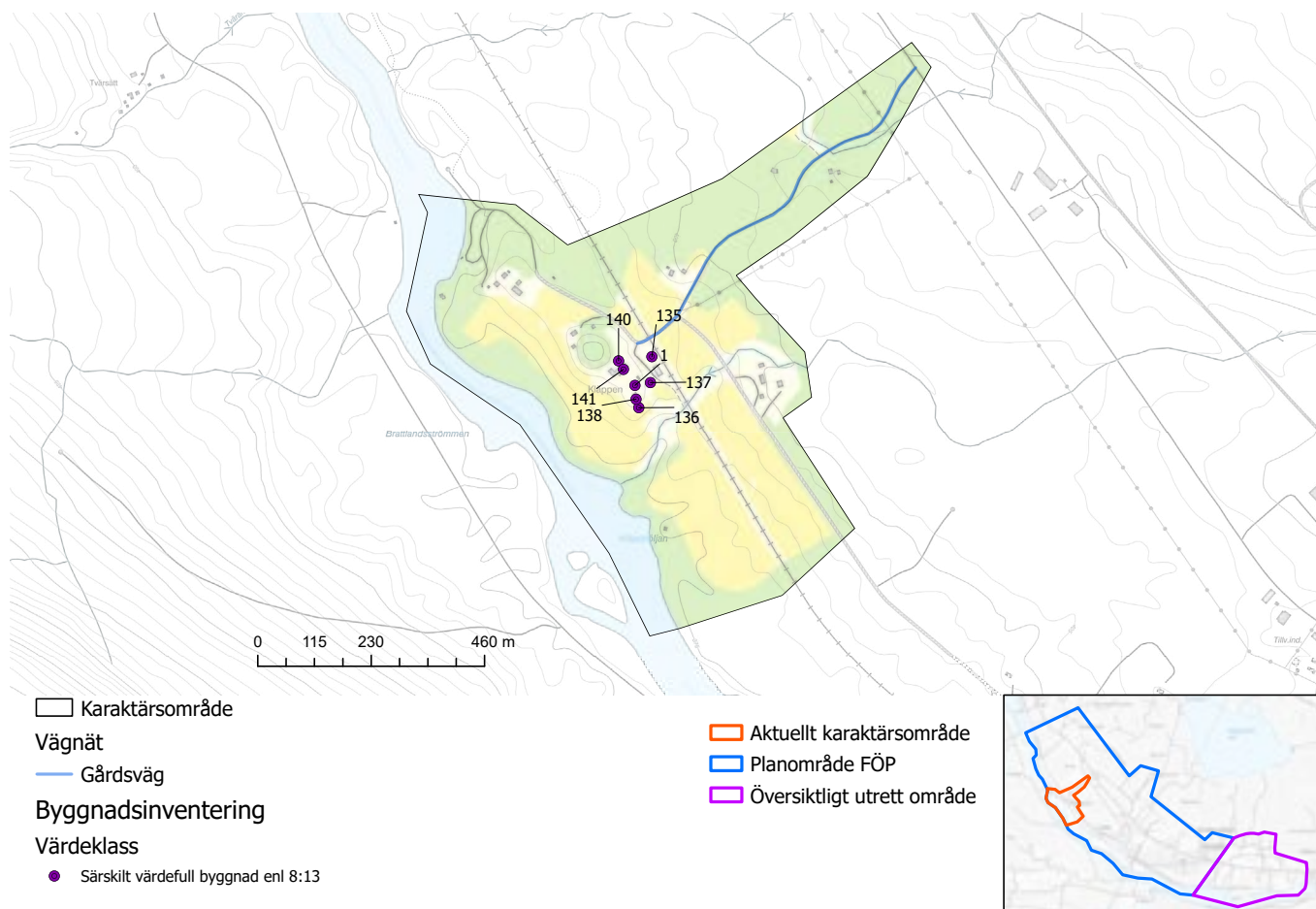
Värden

- Gårdsbebyggelsens karaktär:
 - Småskaligt äldre timrat härbre och andra ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar. Ladugård åtskild från bostadshusen.
 - Panelade bostadshus i dubbel bredd i två våningar, från decennierna kring sekelskiftet.
- Vid järnvägen en äldre banvaktstuga.
- Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.

Riktlinjer

Placering

- Förutom byggnader för gårdens behov undviks ny bebyggelse i anslutning till Kläppens gård, dess odlingsmarker samt längs gårdsvägen fram till miljön. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen

kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjäraserad eller liknande som synliggör träets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den böljande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Gården Kläppen.

3. Småjordbruk och verksamheter söder om E14 på Brattlands historiska marker

Förutsättningar

- Området omfattas inte av riksintresse.
- Området bedöms ha låg känslighet.

Värden

- Gårdsbebyggelsens karaktär:
 - Småskaligt äldre timrat härbre och andra ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande odlingsmarker.
 - Egnahemsjordbruk med bostadshus och en ekonomibyggnad, placerade i skogsrand med åkermarkerna framför. Ekonomibyggnader tydligt åtskilda från bostadshusen.
 - Panelade bostadshus från 1900-talets första decennier.

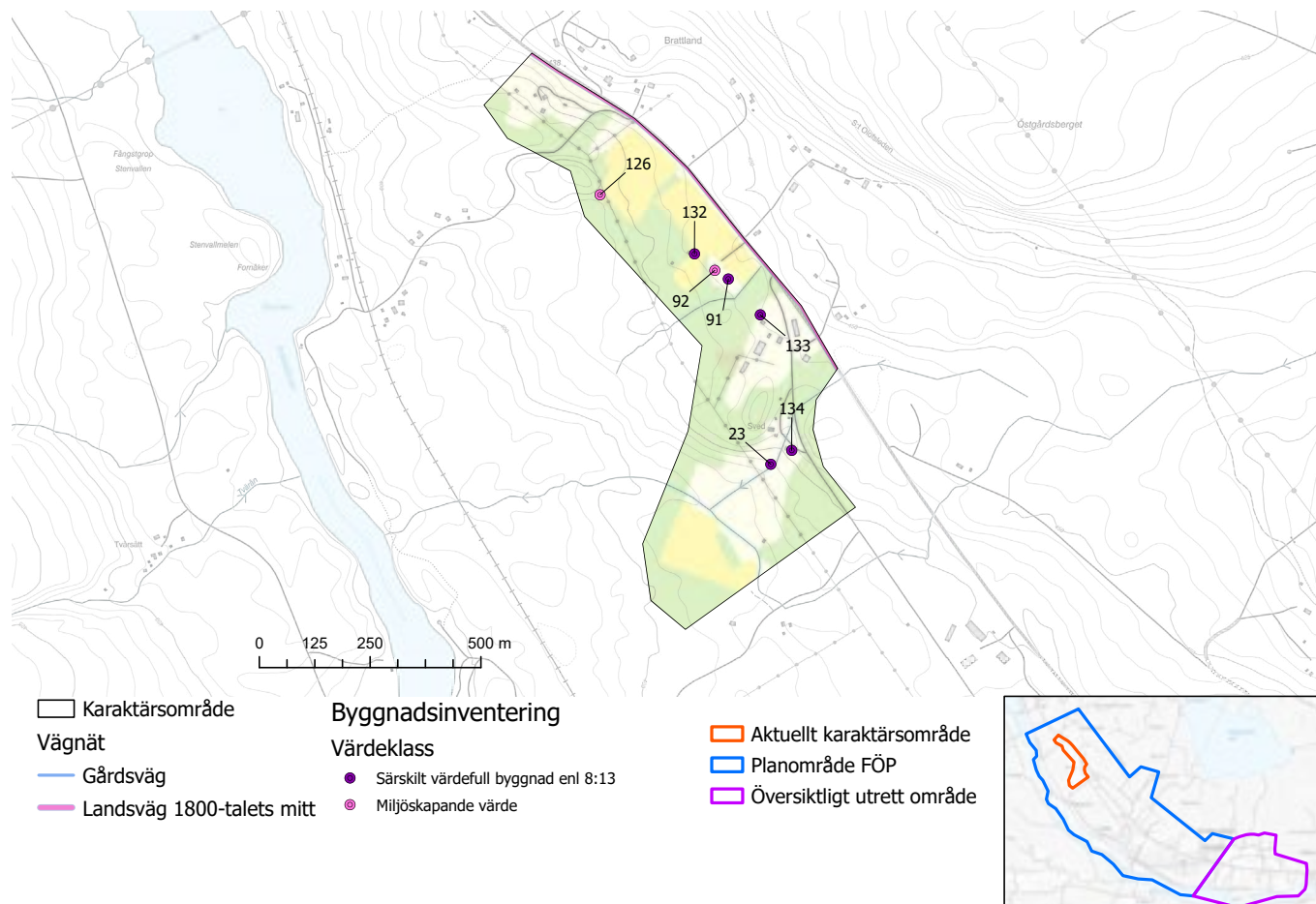
Riktlinjer

Placering

- Ny bebyggelse placeras i skogsrand utan påverkan på åkermarkernas utbredning och funktion eller på äldre gårdsmiljöers synlighet i landskapet.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärba-serad eller liknande som synliggör trädets struktur.

Egnahemsjordbruk, nr 91-92.

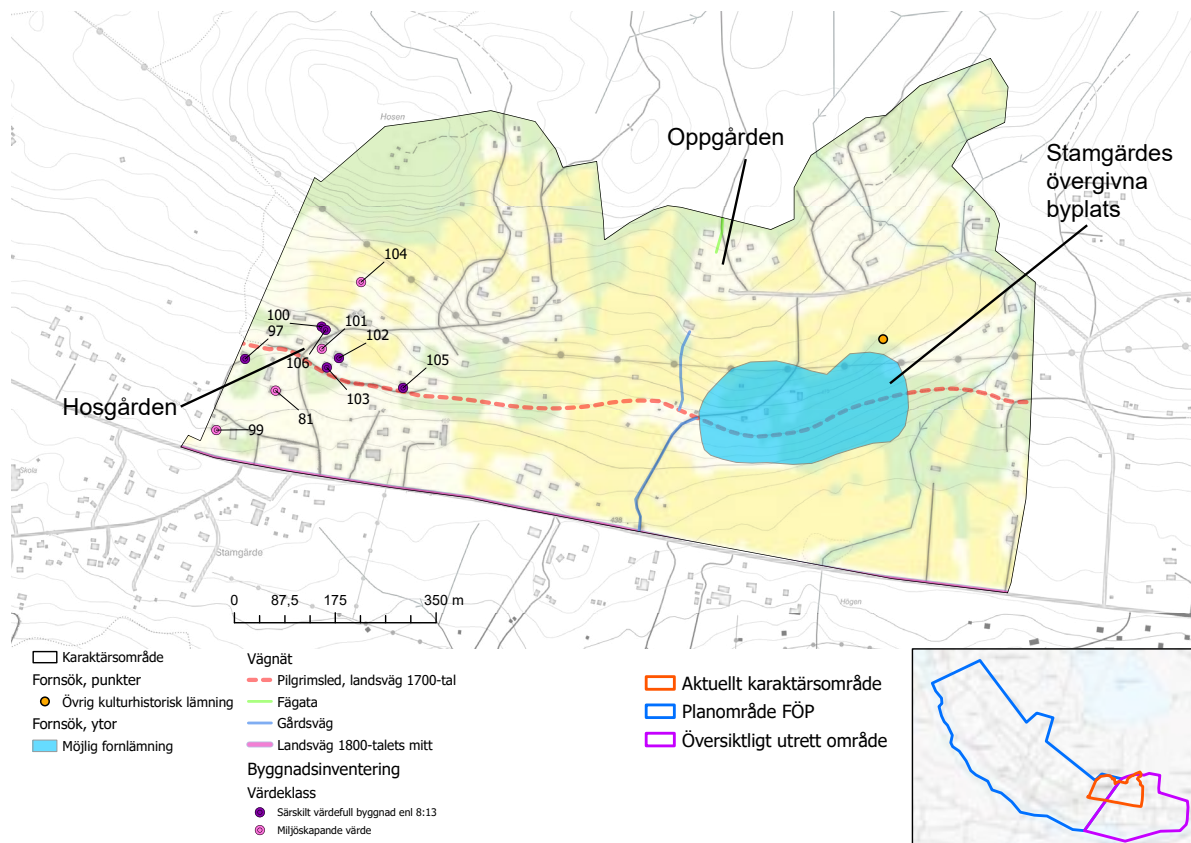
4. Stamgärdes och Oppgårdens historiska in- äggar mellan fjällen och E14

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse. Bortsett från västra delarna av området ligger det utanför det primära FÖP-området.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

- Stamgärdes historiska byområde, genomlöst av S:t Olavsleden som löper på impediment i odlingsmarkerna i en slingrande sträckning.
- Äldre gårdsvägar som knutit samman landsvägen med gårdsplatserna. Hosgårdens gamla läge precis vid S:t Olavsleden.
- Gårdsbebyggelsens karaktär på Hosgården och Oppgården samt övriga gårdsmiljöer:
 - Äldre timrade byggnader; enrumsbreda bostadshus och låga stallängor, tätt samlade i mer eller mindre kringbyggda gårdsgrupper. Småskaliga härbren och ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar.
 - Yngre bebyggelse; panelade bostadshus och ladugårdar mer separerade från varandra. Gårdsformation ofta mangård och flyglar som angörs genom en rak uppfartsväg. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar. Storskaliga ladugårdar med kraftig naturstenssockel och ofta branta sadeltak.
 - Gårdsvägar till utskiftade gårdar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.

Riktlinjer Placering

- Ny bebyggelse undviks i anslutning till S:t Olavsleden, gårdsuppfarter, fornlämningar och brukningsvägar, fägator m.m. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

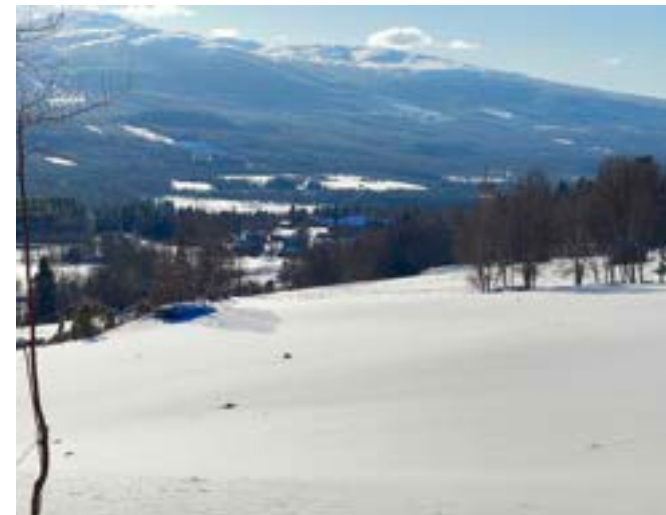
- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör träets struktur.
- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

S:t Olavsleden, i korsningen av Hosenvägen. Stamgårde 1:26.

Oppgården

Stamgårdes historiska inägor präglas idag av avsaknad av gårdsbebyggelse. Nere i dalen skymtar Undersåkers tätort.

Egnahemsjordbruk med bostadshus och ekonomibyggnad.

Hosgården.

Överblicksbild, Hosgården.

5. Stamgärdes södra del med f.d. ängs- och betesmarker

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse. Hela området ligger utanför det primära FÖP-området.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

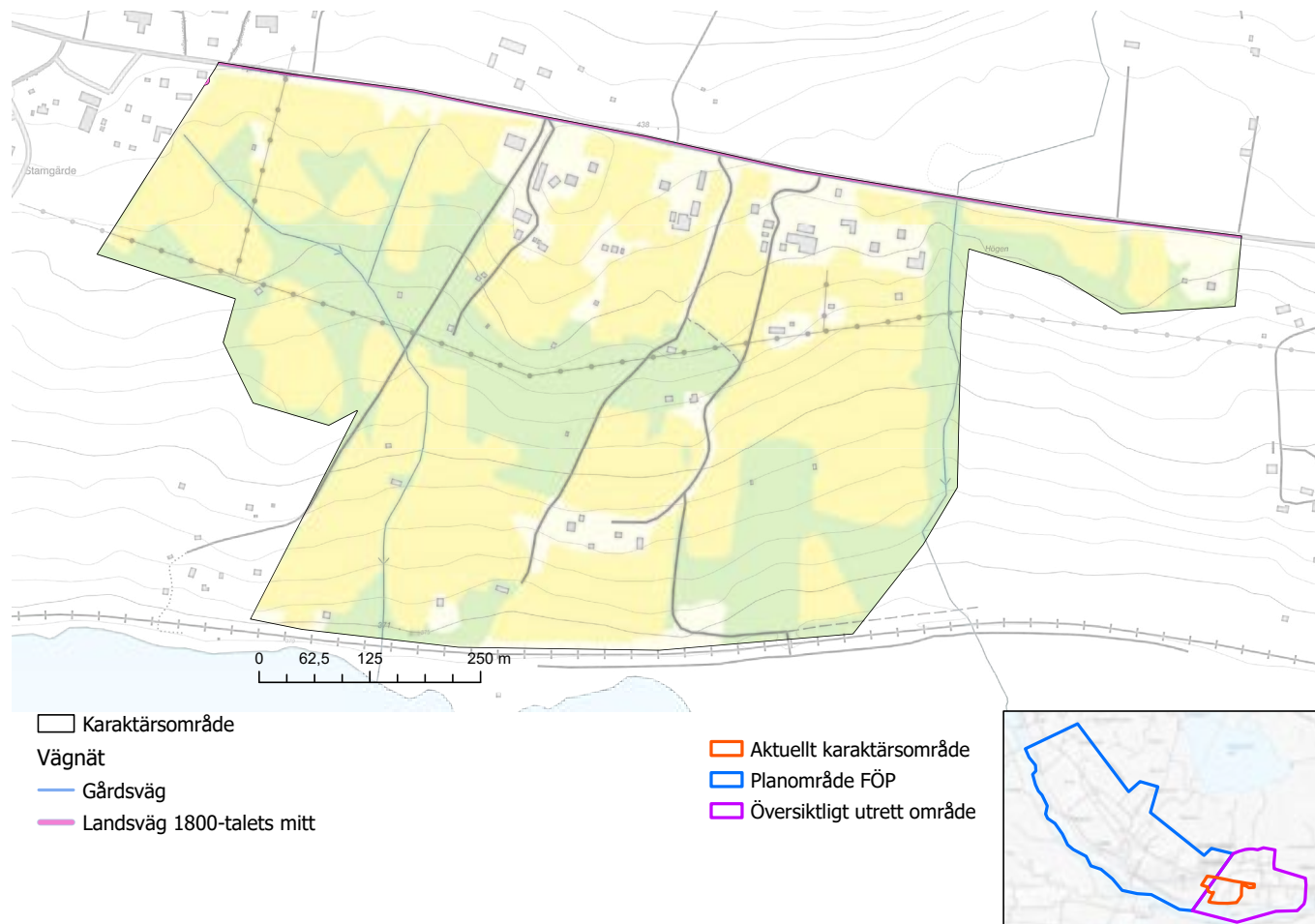
Värden

- Stamgärdes tidigare ängs- och hagmarker som nu upptas av småflikig åkermark.
- De nya gårdslägena med påkostade mangårds- och ladugårdsbyggnader från 1800-talets senare del, vetter mot den under 1800-talet nyanlagda landsvägen som i detta område sammanfaller med E14.
- Gårdsbebyggelsens karaktär: Mestadels panelade bostadshus och ladugårdar, tydligt separerade från varandra där ladugård ofta är placerad i vinkel mot denna. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar. Storskaliga ladugårdar med kraftig naturstenssockel och ofta branta sadeltak.

Riktlinjer

Placering

- Ny bebyggelse placeras i skogsrand utan påverkan på åkermarkernas utbredning och funktion eller på äldre gårdsmiljöers synlighet i landskapet.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer

är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärba-serad eller liknande som synliggör träets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

De södra delarna av Stamgärde by i förgrunden: gårdar som flyttades nedåt i dalen i och med laga skifte. I den övre randen på hyllan Oppgårdens gårdsmiljöer.

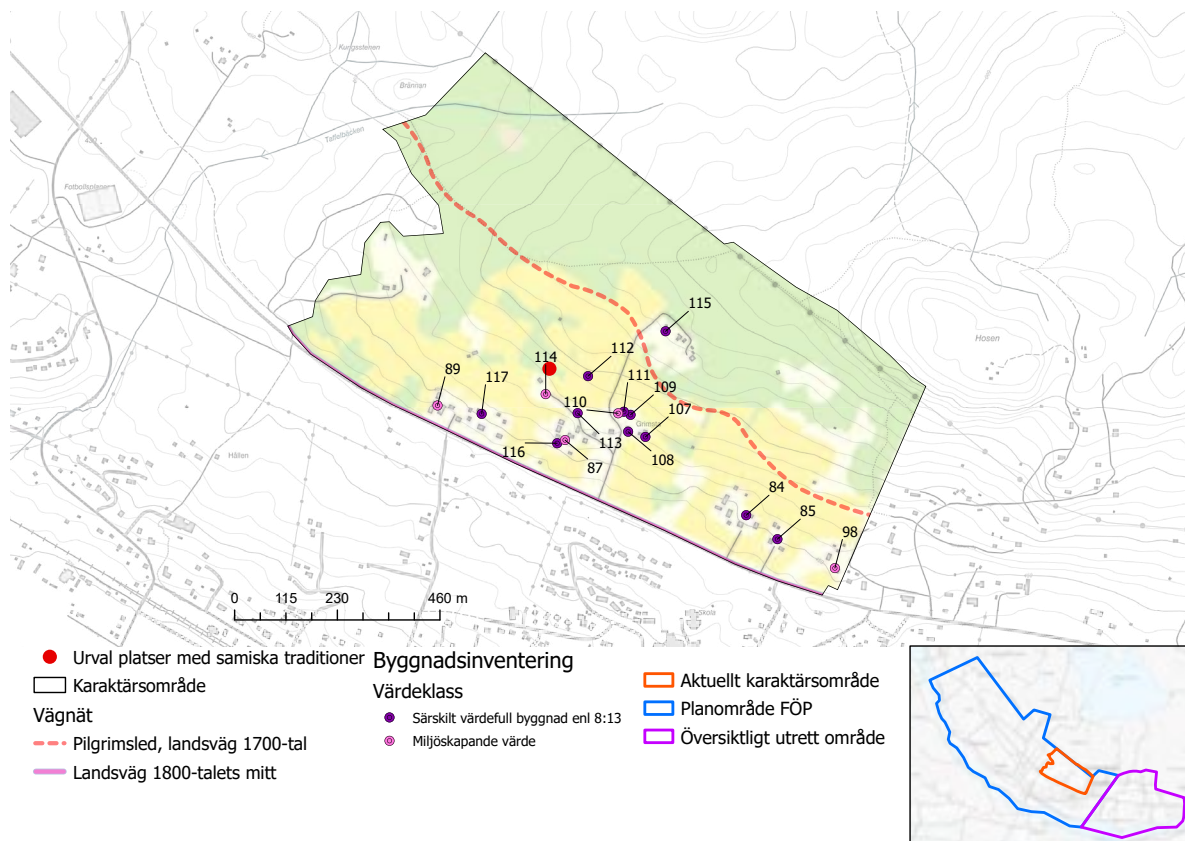
6. Grimsta och utspridda gårdsmiljöer mellan S:t Olavsleden och E14

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

- S:t Olavsleden; slingrande sträckning i kanten mot de bergiga f.d. utmarkerna.
- De från Stamgårde by utskiftade gårdarna i östra delen som vetter mot den under 1800-talet nyanlagda landsvägen som i detta område sammanfaller med E14. Mestadels panelade bostadshus och ekonomibyggnader, tydligt separerade från varandra där ofta flyglar och ekonomibyggnader är placerade i vinkel mot manhuset. Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.
- Grimstas mer samlade bebyggelse med såväl äldre timrade byggnader som yngre panelade byggnader från 1900-talets början.
 - Äldre timrade byggnader; enrumsbreda bostadshus och låga stallängor, tätt samlade i mer eller mindre kringbyggda gårdsgrupper. Småskaliga härbren och ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar.
 - Yngre bebyggelse; panelade bostadshus och ladugårdar mer separerade från varandra. Gårdsformation ofta mangård och flyglar som angörs genom en rak uppfartsväg. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar. Storskaliga ladugårdar med kraftig naturstenssockel och ofta branta sadeltak.

Riktlinjer

Placering

- Ny bebyggelse undviks i anslutning till S:t Olavsleden, gårdsuppfarter, fornlämningar och brukningsvägar. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; exv faluröd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör träets struktur.
- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar. Där markingrepp krävs eftersträvas att ny bebyggelse ansluter till och bibehåller den naturliga topografin och den naturliga växtligheten.

Ovan: Grimstas gårdsmiljöer, sett från norr.

Vänster: Härbren placerade i kanten av gårdsmiljön.

7. Hållens gård

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2 kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

- Äldre gårdsväg genom Hållen kantad av en björkallé som knutit samman gården med äldre landsvägar i norr.
- Omgivande småflikiga åkermarker i sluttning.
- Bebyggelsens ålderdomliga karaktär;
 - Äldre timrade byggnader i samlad grupp, omålade eller tjärade. Bostadshuset åtskilt från ekonomibyggnaderna av gårdsvägen (typiskt för 1800-talet). I utkanten mot skogsranden en enstaka lada.

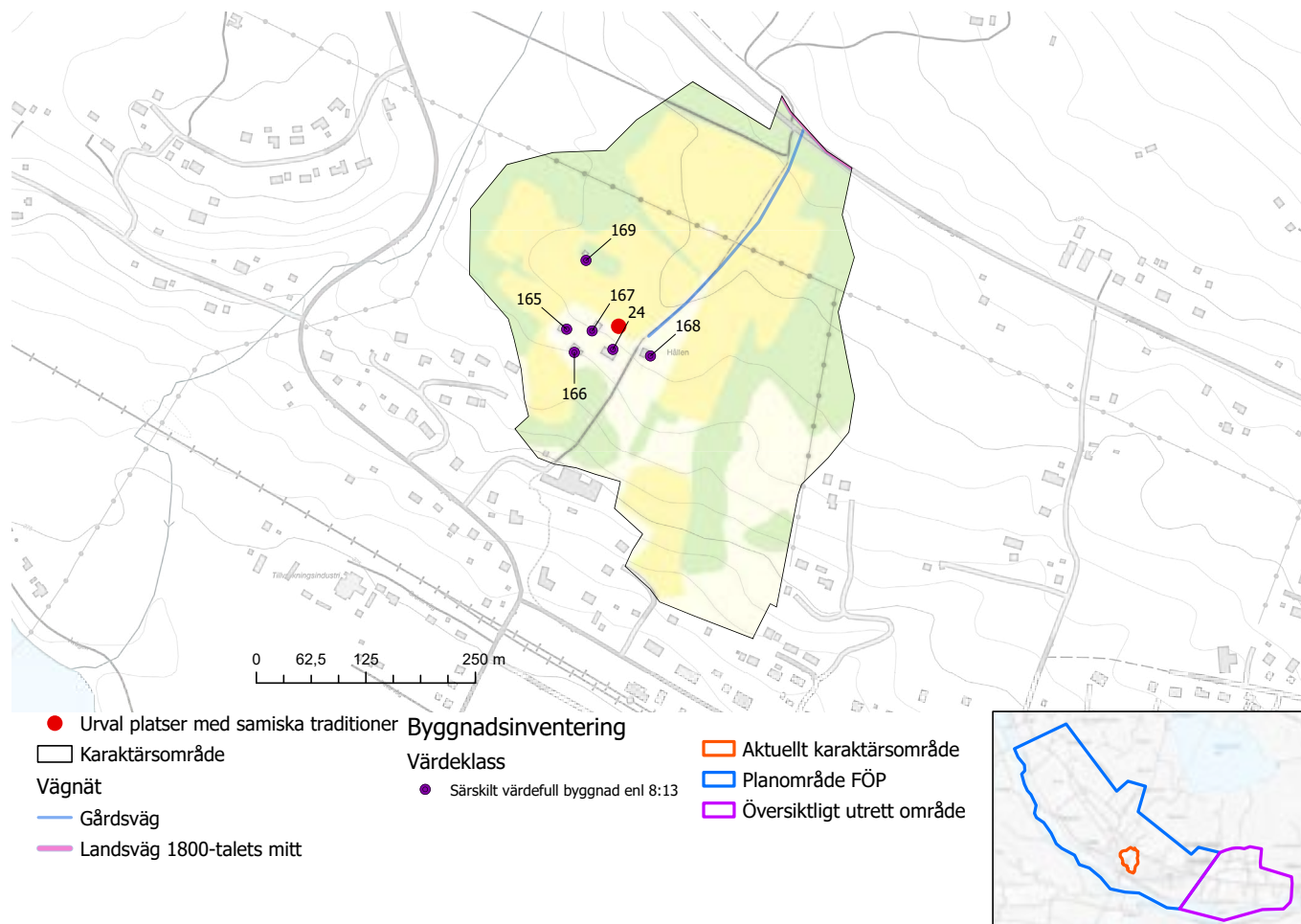
Riktlinjer

Placering och funktion

- En långsiktig användning bör vara högprioriterad för gårdsbebyggelsen som delvis är i förfallet skick.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga hus.
- Ny samlad bebyggelse undviks i anslutning till gårdsmiljön. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg eller tjärbaserad färg eller liknande som synliggör träets struktur.
- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande

topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt. Allé och gårdsväg värnas och bör skötas och underhållas med lämpliga metoder.

Gården Hällen.

8. Melens gård

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Melens gamla tomt har tillsammans med nuvarande gårdsbebyggelse och odlingsmarker hög känslighet. Övriga området har låg känslighet.

Värden

- Gårdsbebyggelsens karaktär:
 - Melens gård med stallbyggnad, ladugård och bostadshus i öppen fyrkant. Rödfärgade locklistpanelade byggnader med enhetliga takvinklar.
- Övrig bebyggelse: I skogsbrynet bostadshus från 1900-tal.

Riktlinjer

Placering

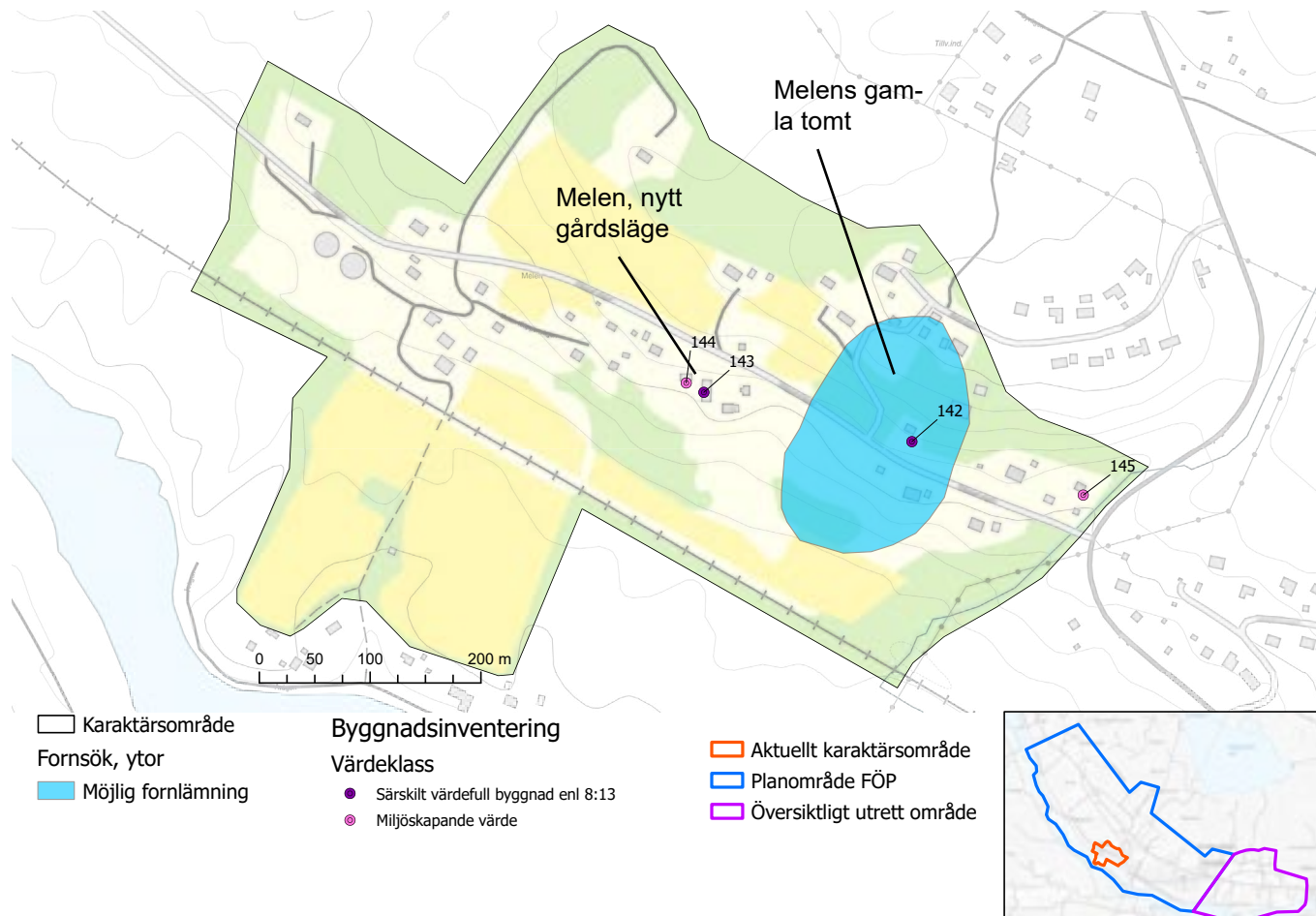
- Förutom byggnader för gårdens behov undviks ny bebyggelse i anslutning till Melens gård, dess odlingsmarker. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och

byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjäraserad eller liknande som synliggör trädets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyll-

nader/utjämningar. Där markingrepp krävs eftersträvas att ny bebyggelse ansluter till och bibehåller den böljande topografin och den naturliga växtligheten.

Ladugård, Melen.

9. Trostebäckens skogspräglade landskap längs S:t Olavsleden

- Området angränsar till område av riksintresse. Det äldre vägnätet har bäring på riksintresset. Övriga delar av området bedöms inte omfattas av detta.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha medel känslighet söder om den nordväst-sydostliga kraftledning och låg känslighet norr om denna.

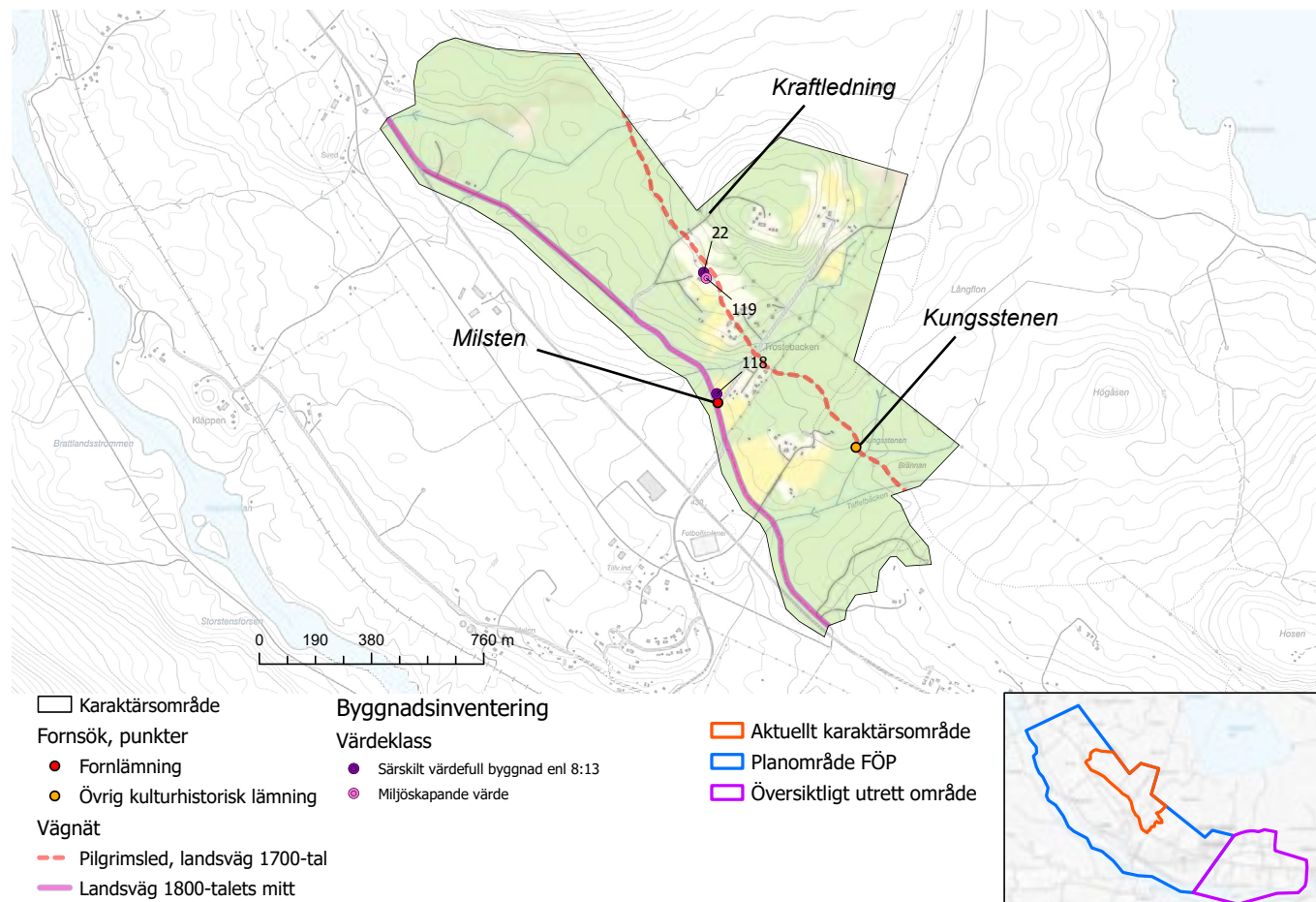
Värden

- Gårdsmiljöns karaktär: Äldre mangårdsbyggnad från 1800-tal (22) samt bod från sekelskiftet 1900 (119). Rödfärgade gårdsbyggnader i ett omgivande småbrutet odlingslandskap.
- S:t Olavsleden: Löper genom området som en smal stig rakt förbi/genom bebyggelsen och skapar tillsammans med denna ett äldre sammanhang av tidigt 1800-tal. I dess östra del "Kungsstenen", en minnessten av fjällskiffer rest 1919 till minne av Karl XI. Enligt traditionen åt kungen med stenen som bord.
- 1800-talets landsväg i rakare och bredare sträckning, belägen längre ned i landskapet. Vid landsvägen en milsten rest 1857.

Riktlinjer

Placering

- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.
- Ny samlad bebyggelse bör undvikas längs eller i

nära anslutning till det äldre vägnätet, särskilt längs S:t Olavsleden, som gör att landskapets naturliga karaktär påverkas.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärba-serad eller liknande som synliggör träets struktur.

10. Del av Undersåker präglad av lantbruk Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

- Betydelsefullt avsnitt av kvarvarande odlingslandskap och äldre gårdsbebyggelse (1800-tal samt decennierna kring sekelskiftet) inne i Undersåker.
- Omgivande småskaliga åkermarker i sluttning.
- Bebyggelsens karaktär;
 - Söder om Byvägen äldre delvis timrade, delvis panelade byggnader i samlad grupp, omålade eller rödfärgade. Härbre (60), ladugård (58) och lada/loge (59). I anslutning, på andra sidan vägen, även en jordkällare (154).
 - Norr om Byvägen bostadshus, bla med jugendprägel (65) samt flera ekonomibyggnader, varav en ladugård (156).

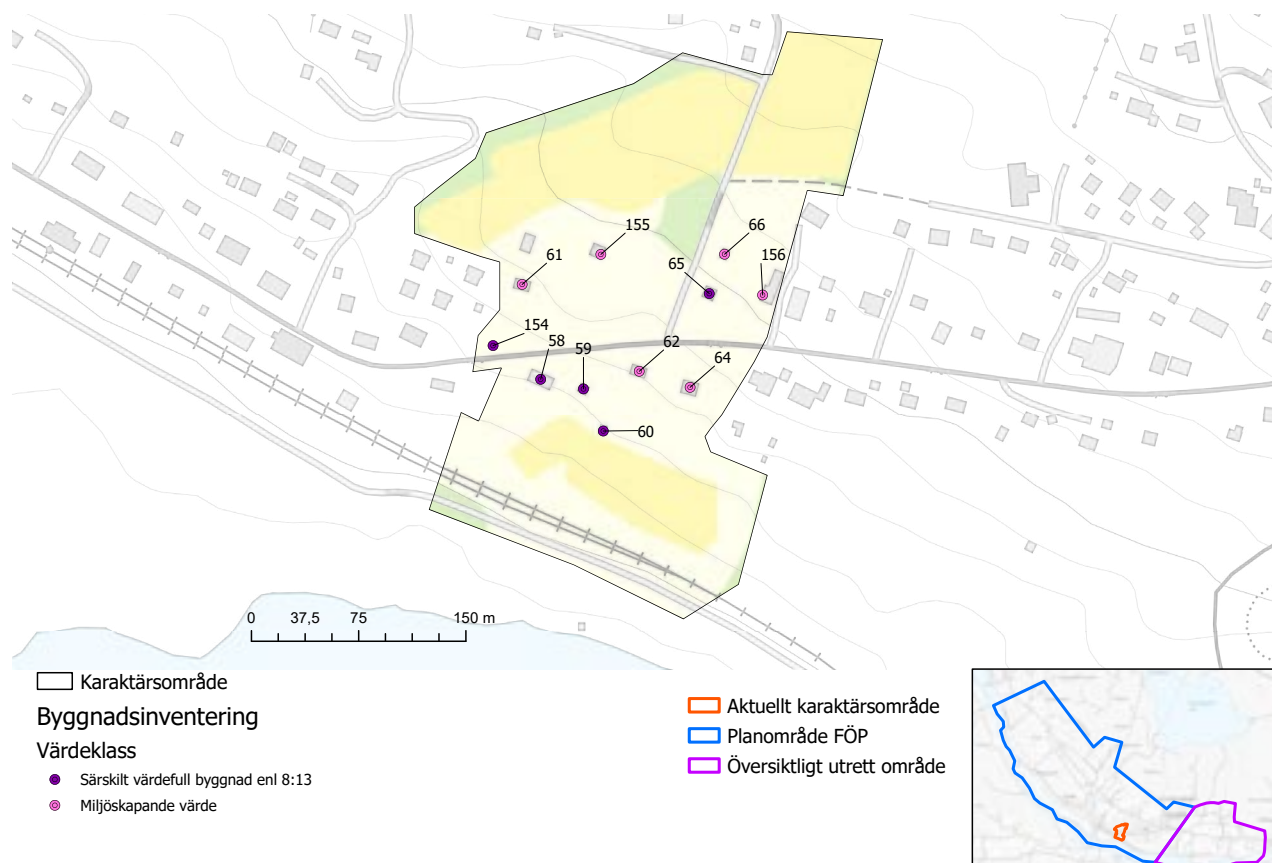
Riktlinjer

Placering och funktion

- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga hus.
- Ny samlad bebyggelse undviks inom området. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse

inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; ex röd slamfärg eller tjärbaserad färg eller liknande som synliggör träets struktur.
- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämnningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Ekonomibyggnader 58, 59, 60.

11. Romo historiska inägor

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse. Hela området ligger utanför det primära FÖP-området.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Området bedöms ha hög känslighet.

Värden

- Romos tidigare ängs- och hagmarker som nu upptas av småflikig åkermark och utskiftade gårdar nedflyttade från området vid S:t Olavsleden samt nyupptagna under 1800-talet.
- De nya gårdslägena med påkostade mangårds- och ladugårdsbyggnader från 1800-talets senare del, vetter mot den under 1800-talet nyanlagda landsvägen som i detta område sammanfaller med E14.
- Gårdsbebyggelsens karaktär: Mestadels panelade bostadshus och ladugårdar, tydligt separerade från varandra där ladugård ofta är placerad i vinkel mot denna. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar försedda med rik panelarkitektur. Storskaliga ladugårdar med kraftig naturstenssockel och ofta branta sadeltak.

Riktlinjer

Placering

- Ny bebyggelse placeras i skogsrand utan påverkan på åkermarkernas utbredning och funktion eller på äldre gårdsmiljöers synlighet i landskapet.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas; exv faluröd slamfärg. Bland nyare

kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör trädets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Gårdsbebyggelse från tidigt 1900-tal i Romo, precis norr om E14.

Gårdsbebyggelse från tidigt 1900-tal i Romo, söder om E14.

Romo, söder om E14.

12. Romohöjdens gårdar och fritidshus

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintresse. Hela området ligger utanför det primära FÖP-området.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Områdets östra delar kring gårdarna bedöms ha hög känslighet. De västliga, tätt skogsbevuxna delarna har låg känslighet.

Värden

- Romos tidigare utmarker som vid 1800-talets mitt indelades till betesmarker för varje gård i byn. Nu upptas marken av två gårdar från slutet av 1800-talet med omgivande småflikig åkermark i östra delarna samt i västra delarna ett mer slutet landskap med yngre bostadsbebyggelse.
- De nya gårdslägena med påkostade mangårds- och ladugårdsbyggnader från 1800-talets senare del, vetter mot den under 1800-talet nyanlagda landsvägen som i detta område sammanfaller med E14.
- Gårdsbebyggelsens karaktär: Mestadels panelade bostadshus och ladugårdar, tydligt separerade från varandra. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar försedda med panelarkitektur.

Riktlinjer

Placering

- Ny bebyggelse placeras i skogsrand utan påverkan på åkermarkernas utbredning och funktion eller på äldre gårdsmiljöers synlighet i landskapet.
- Befintligt gårdsmönster bibehålls vid uppförande av bostadshus eller komplementbyggnader till befintliga jordbruksfastigheter.

Volym

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets

färger förordas; exv faluröd slamfärg. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör träets struktur.

- Större markingrepp undviks som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att den sluttande topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Gårdsbebyggelse från ca sekelskiftet 1900 på Romohöjden.

Utblick över Romos och Stamgärdes öppna odlingslandskap.

13. Indalsälvens skogspräglade landskap

Förutsättningar

- Östra delarna av området omfattas av riksintressets avgränsning. Utifrån nuvarande kunskap saknas uttryck för riksintresset inom området men genomförda arkeologiska utredningar är få och kan innebära en förändrad bedömning.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Landskapsområdet har ur kulturmiljösynpunkt en låg känslighet, utifrån nuvarande kunskap.

Värden

- Älvar och vattendrag har varit viktiga som flyttleder för människor under lång tid. För renskötseln har dessa varit avgörande för att ta sig mellan beteslanden under vinterhalvåret. En bibehållen naturmarkskaraktär är viktig för att kunna förstå älvens historiska roll för människors rörelser i landskapet.
- I nordvästra delen en ombyggd banvaktstuga (96)

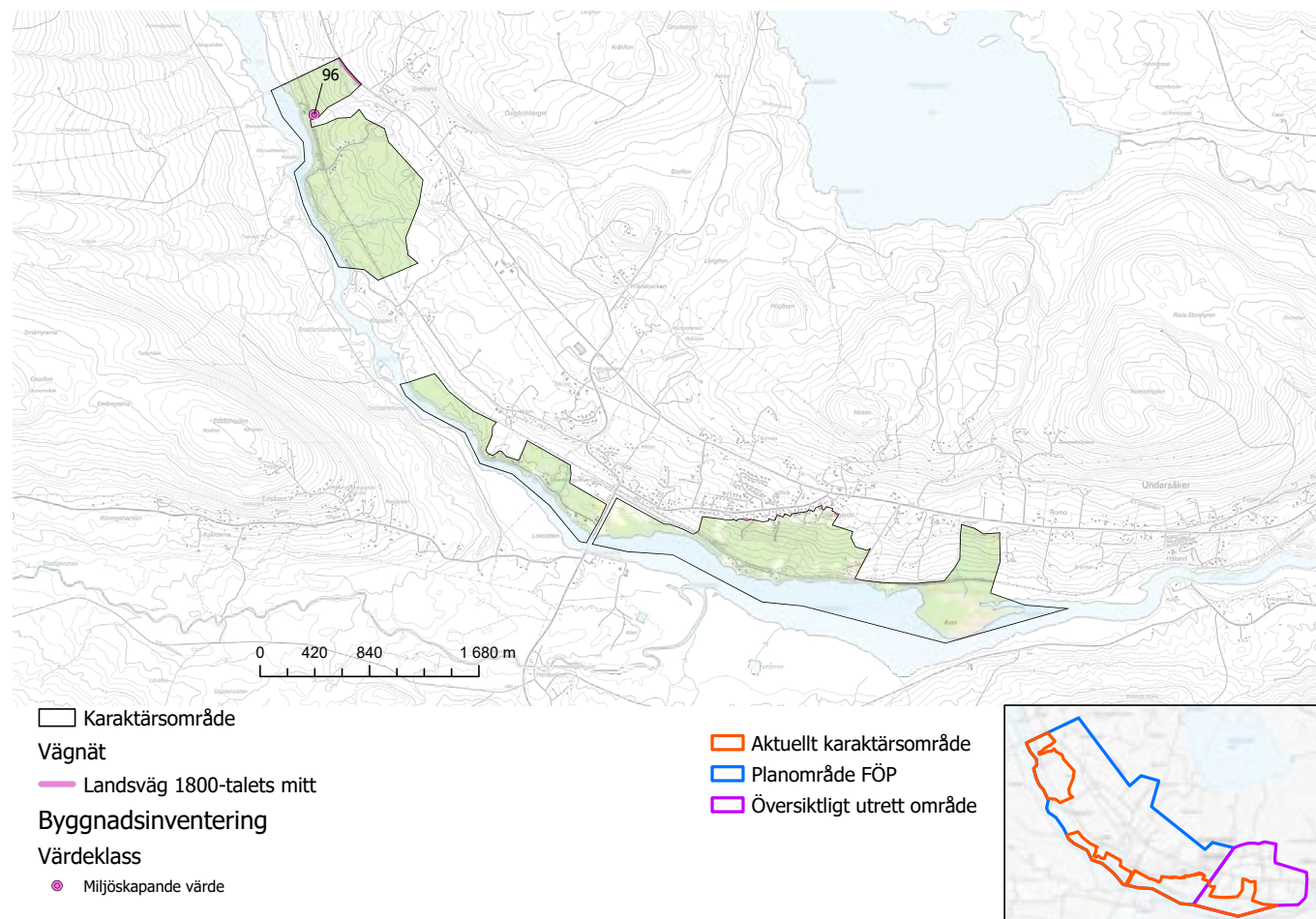
Riktlinjer

Övergripande

- Ny bebyggelse integreras i landskapskaraktären. Topografin, grönskan och den obebyggda karaktären i anslutning till älven bibehålls. Här undviks i möjligaste mån större markingrepp som sprängning, utfyllnader/utjämningar som gör att topografin och den naturliga växtligheten påverkas negativt.

Placering och volym

- Ny bebyggelse placeras ”i landskapet” snarare än på det. Sluttningar, växtlighet används för att inpassa bebyggelse.

- Lågskalig volym rekommenderas för ny bebyggelse inom området.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Inspiration hämtas från traditionella material och byggnadsskick. Naturliga kulörer som motsvarar den äldre bebyggelsens och naturlandskapets färger förordas. Bland nyare kulörer är brunt, grått, gult

eller grönt gångbart. Färgtypen kan vara matt och heltäckande, alternativt en tjärbaserad eller liknande som synliggör träets struktur.

Utblick över älven med det skogspräglade landskapet.

14. Skogsområde delvis präglat av verksamheter och enstaka bostadshus

Förutsättningar

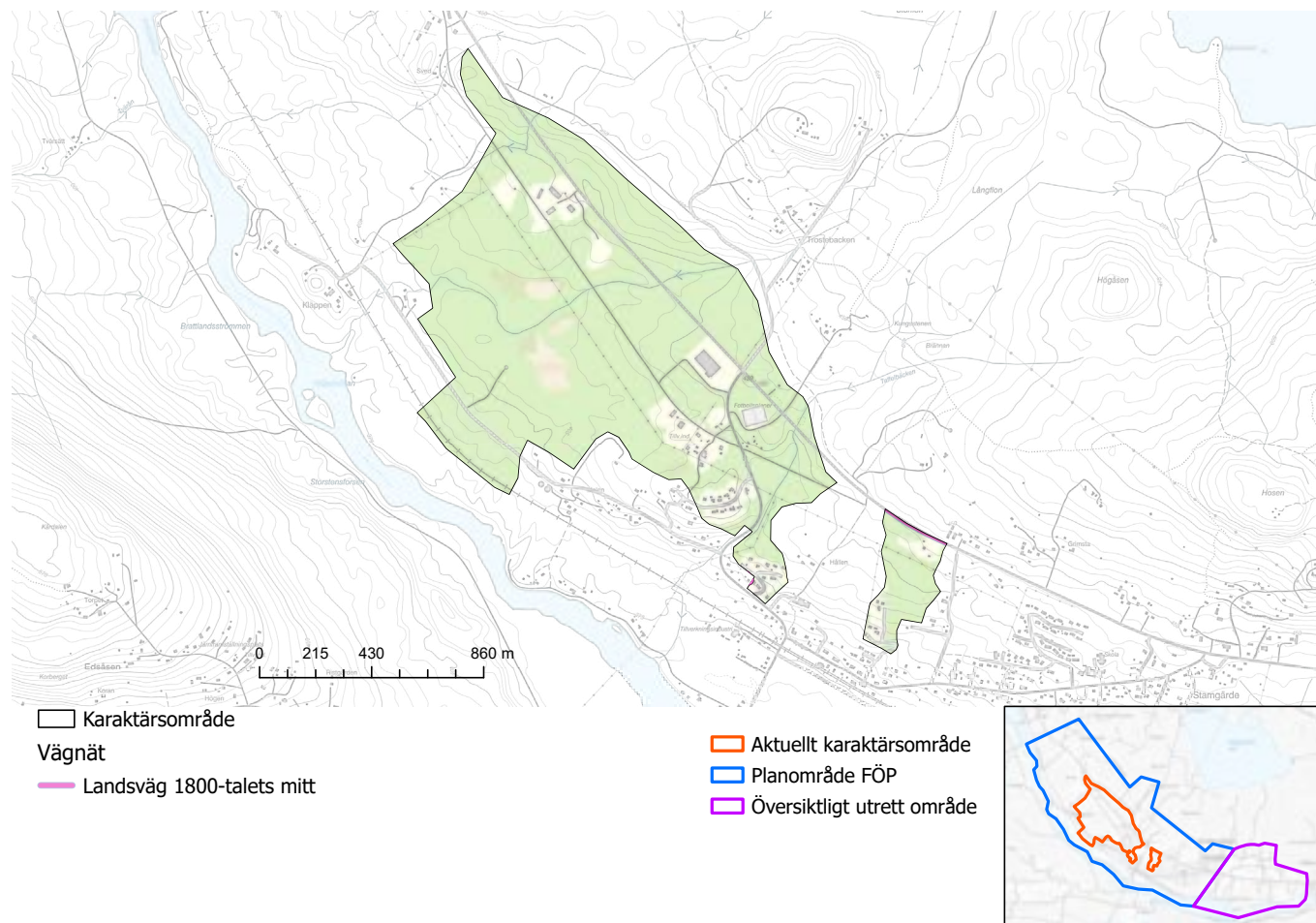
- Östra delarna av området omfattas av riksintressets avgränsning men utifrån nuvarande kunskap saknas uttryck för riksintresset inom området.
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2a kap.
- Områdets känslighet bedöms som låg.

Värden

- Inga högre kulturvärden har noterats inom området.

Riktlinjer

- Landskapets övergripande karaktärsdrag, enligt miljöbeskrivningen i inledningen av detta dokument, värnas.

Generell känslighetsbedömning - Undersåkers tätort (tema C)

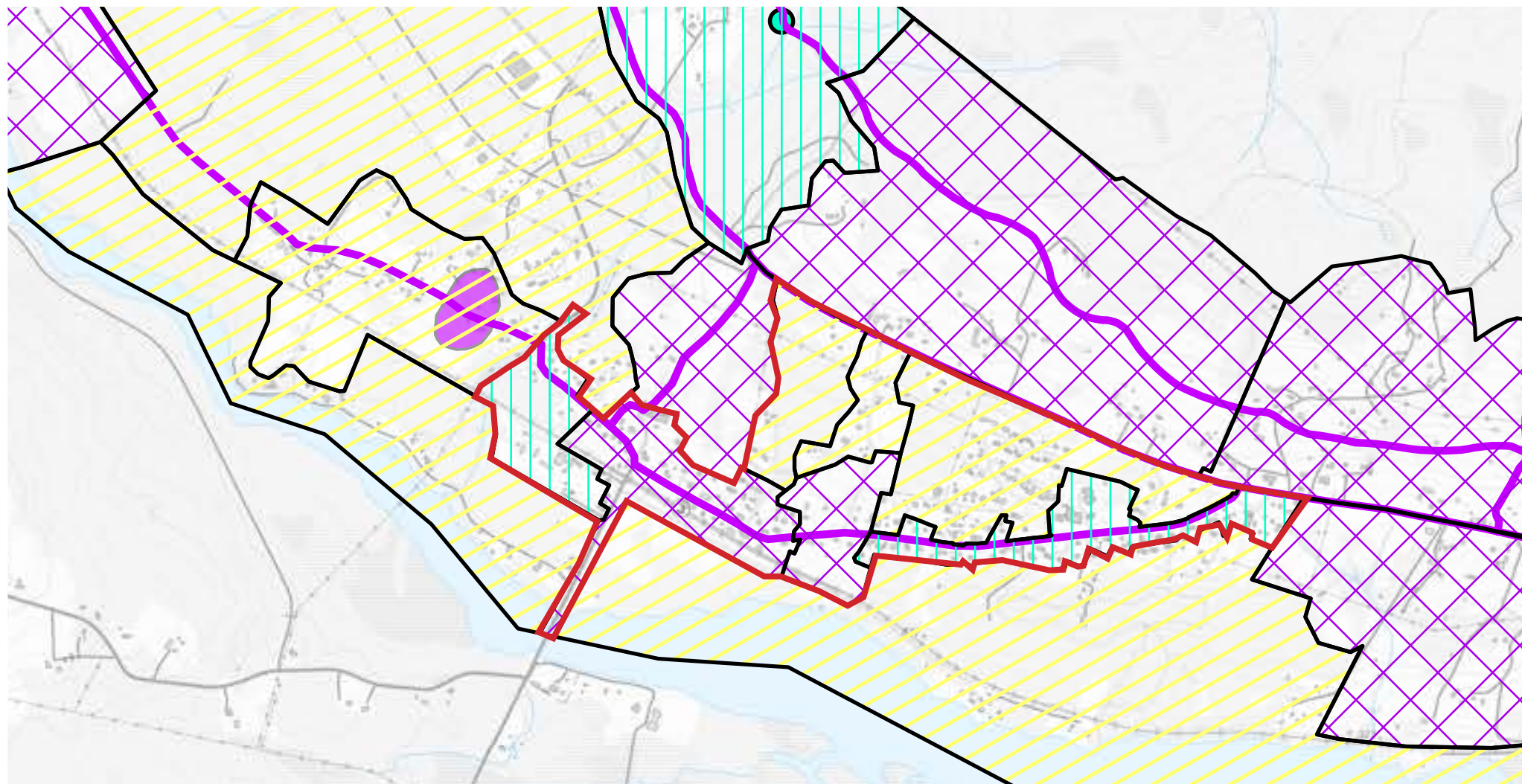
För mer ingående planeringsförutsättningar se värdebeskrivningar och generella gestaltungsprinciper inom varje karaktärsområde.

Områden - Undersåkers tätort

 Hög känslighet: Områden som har hög känslighet för tillkommande samlad bebyggelse. Ny-tillskott kan tillåtas men utförs i anpassad skala och utförande. Anpassningar av byggnader kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. I stationsområdet bör tillkommande bebyggelse undvikas, befintlig bebyggelse används i första hand för anpassningar för nya funktioner.

 Medel känslighet: Randområden mot Undersåker. Mer samlad bebyggelse kan tillåtas men utförs med stor hänsyn till befintligt planmönster där Byvägen med dess uppradade, småskaliga träbebyggelse fortsatt ska vara det dominanta karaktärsdraget.

 Låg känslighet: Ny bebyggelse placeras i anslutning till befintlig bebyggelse. Materialval och utförande anpassas till den äldre bebyggelsen och landskapet.

Karaktärsområden
 Karaktärsområden tätort

Känslighetsanalys

Områden

Hög
 Medel
 Låg

Strukturer och samband

Hög
 Medel

Lämningar, punkter

Hög - Fornlämning | Möjlig fornlämning
 Medel - Övrig kulturhistorisk lämning

Lämningar, ytor

Hög - Fornlämning | Möjlig fornlämning
 Medel - Övrig kulturhistorisk lämning

15. Undersåkers äldsta del kring stationsområdet Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men stationssamhället som företeelse omfattas inte av riksintresset.

Värden

Planmönster och stråk

- Bebyggelse tydligt orienterad mot Byvägen samt mot järnvägen.
- Byvägens krökta sträckning

Topografi, grönska, odlingsmark

- Bebyggelsen som följer topografins sluttande karaktär, ofta med en uppdragen sockelväning utan terrasseringsringar.
- Gröna tomter och större uppvuxna trädgångar ger en tydlig karaktär av fjällby.

Landskapsbild och visuella samband

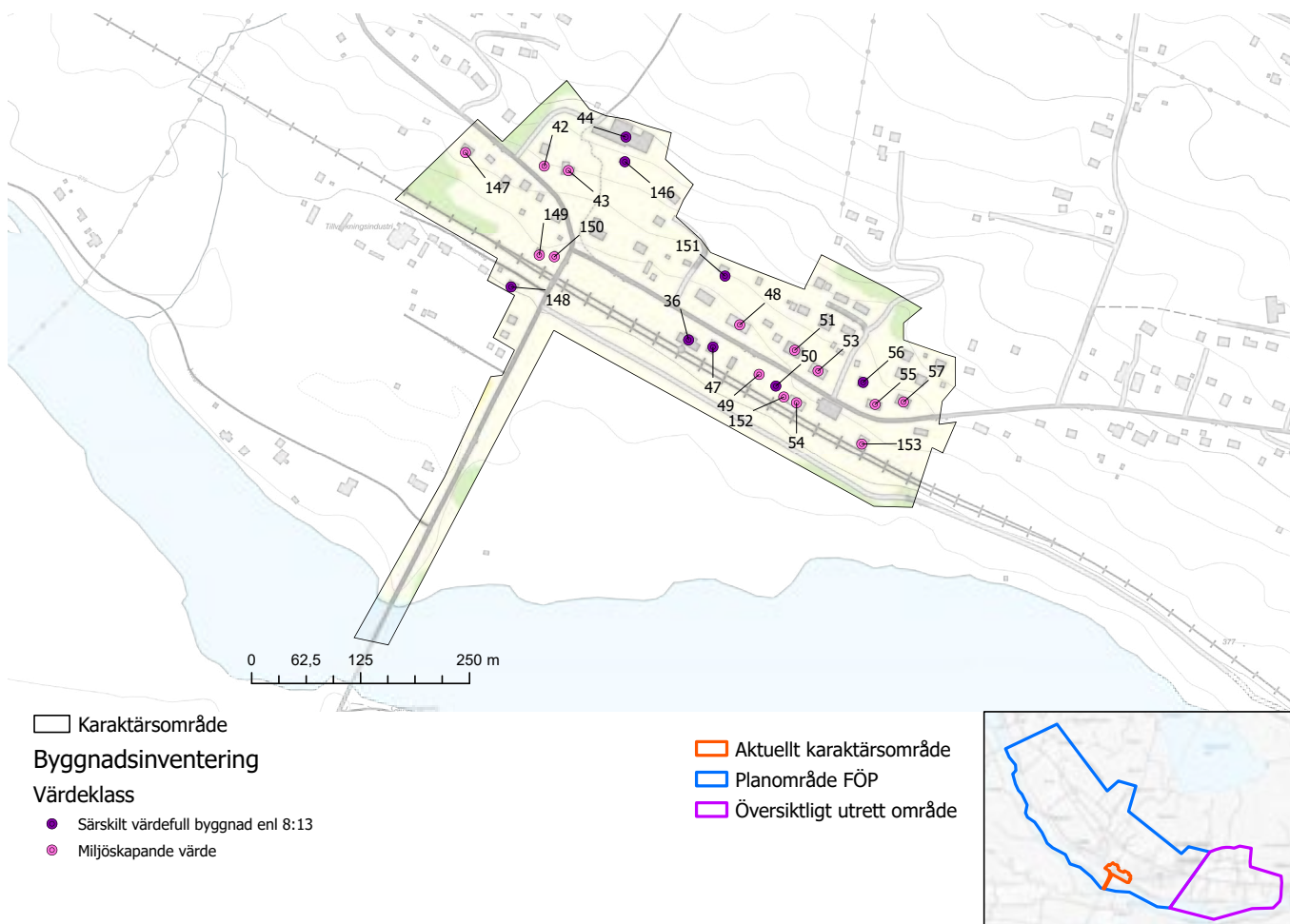
- De omgivande fjälltopparna och på sina ställen långa siktlinjer ner över dalgången, älven och landskapet i söder.

Bebyggelse - övergripande

- Bebyggelsens småskalighet uppförd i 1-2 våningar, inrymd inom landskapets träd- och skogssiluett.
- Rödfärgade samt gult målade fasader är legio i de centrala delarna, där de sistnämnda främst är institutioner medan de förstämnda har bostadsfunktion.

Bebyggelse - funktioner och karaktärer

- Centrumfunktioner som matbutik, bykyrka och det fd postkontoret
- Stationshus, nr 36, av Hällnäsmodell (samma som Åre

stationshus). Värdefull genom sin funktion, placering i samhället och övergripande karaktärsdrag. Materialmässigt delvis förvanskad genom sekundär locklistpanel, utbytta fönsterbågar, dörrblad m.m.

- Övriga stationsområdet: rödfärgad, småskalig bebyggelse med typiska funktioner för stationssamhällen, vettande mot spåret, koncentrerad till södra sidan av Byvägen. Uthusbyggnader och kontor (50, 47), personalbostad (49) samt ett järnvägsmagasin

(54). Bland utförandena märks locklistpaneler med dekorativa utstick, diagonalt brädkladda plankdörrar, vitmålade dörr- och fönsteromfattningar m.m.

- Bostadsbebyggelsen koncentrerad till den norra sidan av Byvägen präglad av panelarkitektur i olika utföranden och kulörer samt med lövsågade snickeridetalljer. Sekelskiftets korspostfönster och rombiska gavelfönster, jugendtidens småspröjsade ovanfönster och tjugotalsklassicismens tredelade bågar är fönstertyper som förekommer.

Stationshuset i Undersåker.

Riktlinjer

Övergripande

- Stationshusets panel kan på sikt återställas till en mer ursprunglig karaktär, likt Åre stationshus med liggande panel och listverk i accentkulör.
- Ny bebyggelse bör undvikas i det direkta stationsområdets närhet. Omvandling av befintlig bebyggelse prioriteras när ny funktion behövs. Eventuella nytillskott utförs på ett underordnat sätt - material-, volym- och karaktärsmässigt.

Placering och volym

- Ny bebyggelse underordnas befintlig, närliggande bebyggelse avseende dess luftiga placering och orientering mot dalen samt volym i 1-2 våningar med oftast sadeltak i traditionell lutning och täckning.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Befintliga färgsättningar bör vara utgångspunkt vid kulörval för ny bebyggelse.

Byvägen genom stationssamhället.

Utblick över dalgång och fjälltoppar mot söder.

16. Undersåkers municipalsamhälle kring Byvägen

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men stationssamhället som företeelse omfattas inte av riksintresset. Områdets känslighet bedöms som medel.

Värden

Planmönster och stråk

- Bebyggelse tydligt orienterad mot Byvägen samt mot järnvägen.
- Byvägens krökta sträckning

Topografi, grönska, odlingsmark

- Bebyggelsen som följer topografins sluttande karaktär, ofta med en uppdragen sockelväning utan terrasseringar.
- Gröna tomter och större uppvuxna trädgångar ger en tydlig karaktär av fjällby.

Landskapsbild och visuella samband

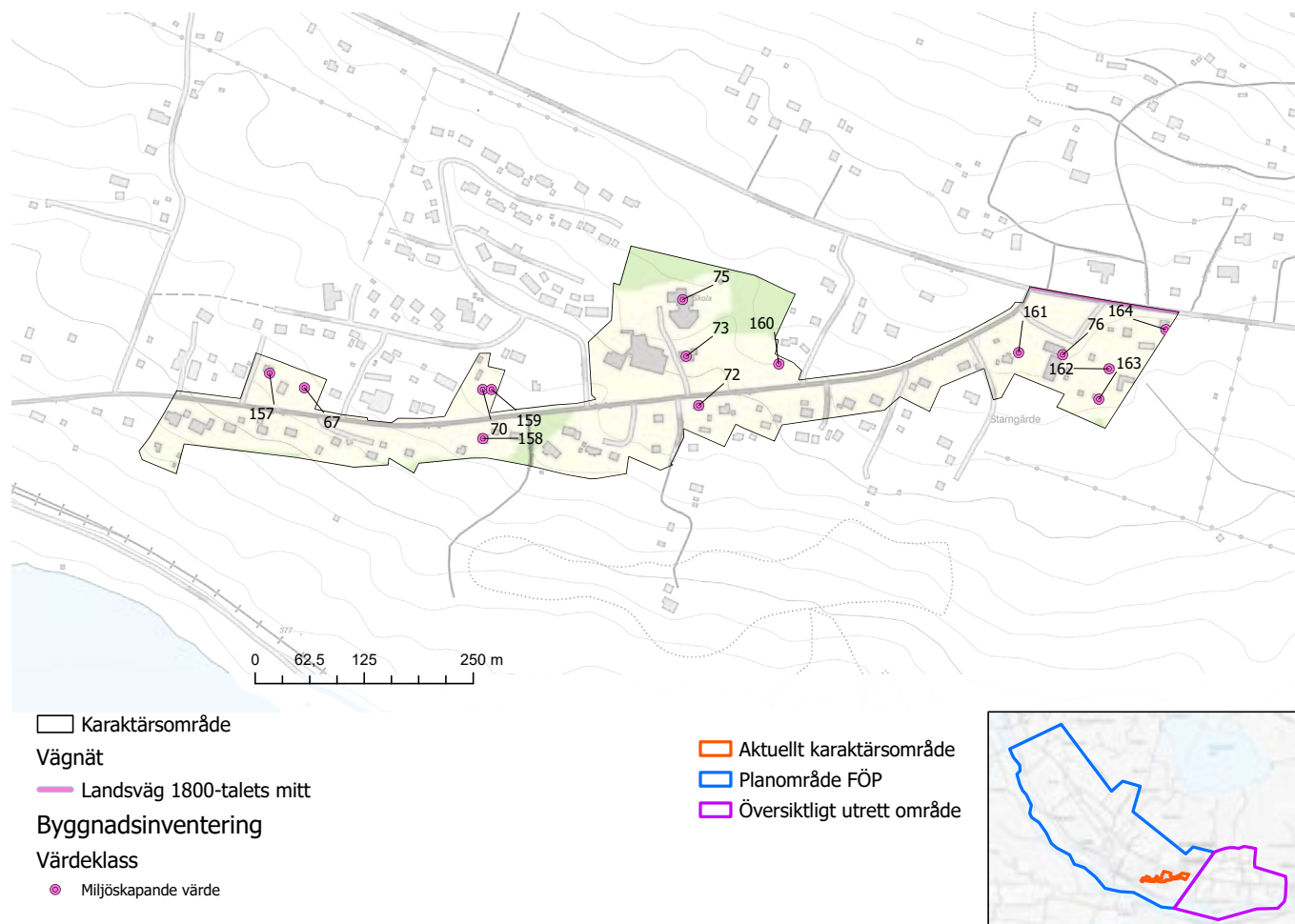
- De omgivande fjälltopparna och på sina ställen långa siktlinjer ner över dalgången, älven och landskapet i söder.

Bebyggelse - övergripande

- Bebyggelsens småskalighet uppförd i 1-2 våningar, inrymd inom landskapets träd- och skogssiluett.

Bebyggelse - funktioner och karaktärer

- Bostadsbebyggelsen koncentrerad till Byvägen, varierande närliggande och mer uppdragna i terrängen i förhållande till vägen. Den äldre bebyggel-

sen präglad av enkel panelarkitektur, ofta liggande spontpanel. Snickeridetalljer begränsade, möjligen mer lövsågat överstycke eller gavelprydnad (ex 67, 70).

- Yngre bostadshus med högre materialstandard - betong och tegel som byggnadsmaterial.
- Centrumfunktioner som äldre byskola (73), yngre skolbyggnad (75) samt Folkets hus ("Bygården",

76). Kännetecknade av sin visuellt synliga, fristående placering samt - fönster och entrépartier som utstrålar centrumfunktionen.

- Äldre rester av agrar bebyggelse som härbre (161) och timrat bostadshus (163).

Riktlinjer

Placering och volym

- Mer samlad bebyggelse kan tillåtas men utförs med stor hänsyn till befintligt planmönster där Byvägen med dess uppradade, småskaliga träbebyggelse fortsatt ska vara det dominanta karaktärsdraget.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Befintliga färgsättningar bör vara utgångspunkt vid kulörval för ny bebyggelse.

Bostadshus från tidigt 1900-tal (nr 70).

"Bygården" som även fungerat som Folkets hus (76)

Den första byskolan i Undersåker (nr 73).

Äldre bostadshus i Undersåker (nr 160).

17. Undersåkers västra del kring järnvägen och Byvägen

Förutsättningar

- Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men stationssamhället som företeelse omfattas inte av riksintresset. Områdets känslighet bedöms som medel.

Värden

Planmönster och stråk

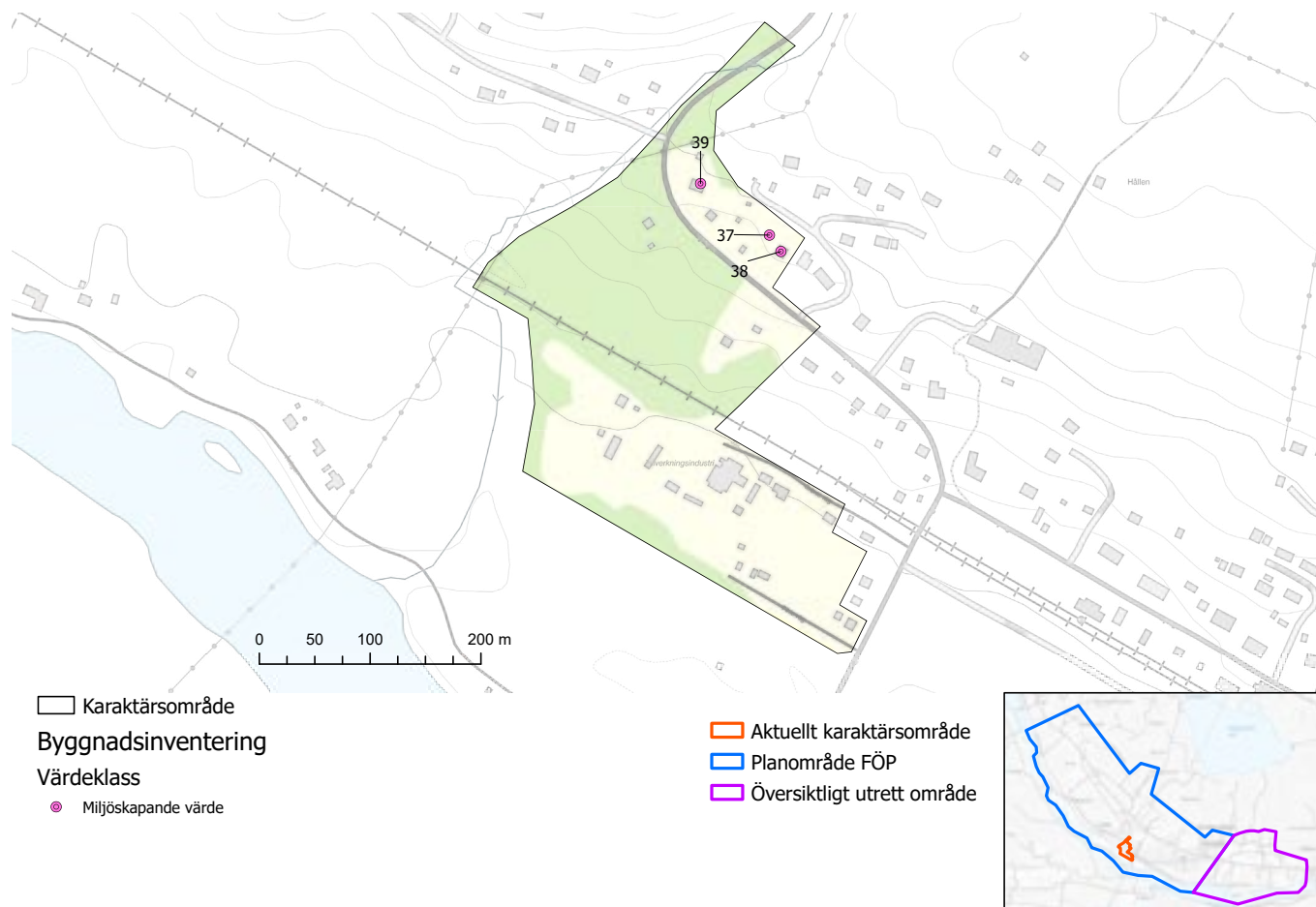
- Bebyggelse tydligt orienterad mot Byvägen samt mot järnvägen.
- Byvägens krökta sträckning

Bebyggelse

- Bebyggelsens småskalighet uppförd i 1-2 våningar, inrymd inom landskapets träd- och skogssiluett
- Längs Byvägen bostadsbebyggelse som följer topografins sluttande karaktär, ofta med en uppdragen sockelvåning utan terrasseringar. Gröna tomter och större uppvuxna trädgångar ger en tydlig karaktär av fjällby.
- Enstaka äldre härbre (37). Utpekade bostadshus präglas dels av tjugotalsklassicismens strama locklistpanel och vitmålade snickerier (38) samt efterkrigstidens bredgavlade flerbostadshus i alpstil med ljusbrunt målade fasader och ljusbrunt målade snickeridetaljer (39).
- Vid järnvägen verksamhetsbebyggelse på flack mark med lägre kulturhistoriska värden.

Landskapsbild och visuella samband

- De omgivande fjälltopparna och på sina ställen långa siktlinjer ner över dalgången, älven och landskapet i söder.

Riktlinjer

Placering och volym

- Mer samlad bebyggelse kan tillåtas men utförs med stor hänsyn till befintligt planmönster där Byvägen med dess uppradade, småskaliga träbebyggelse fortsatt ska vara det dominanta karaktärsdraget.

Gestaltning och landskapsanpassning

- Befintliga färgsättningar bör vara utgångspunkt vid kulörval för ny bebyggelse.

Bostadshus, nr 38.

18. Undersåkers yngre, nordöstra del Förutsättningar

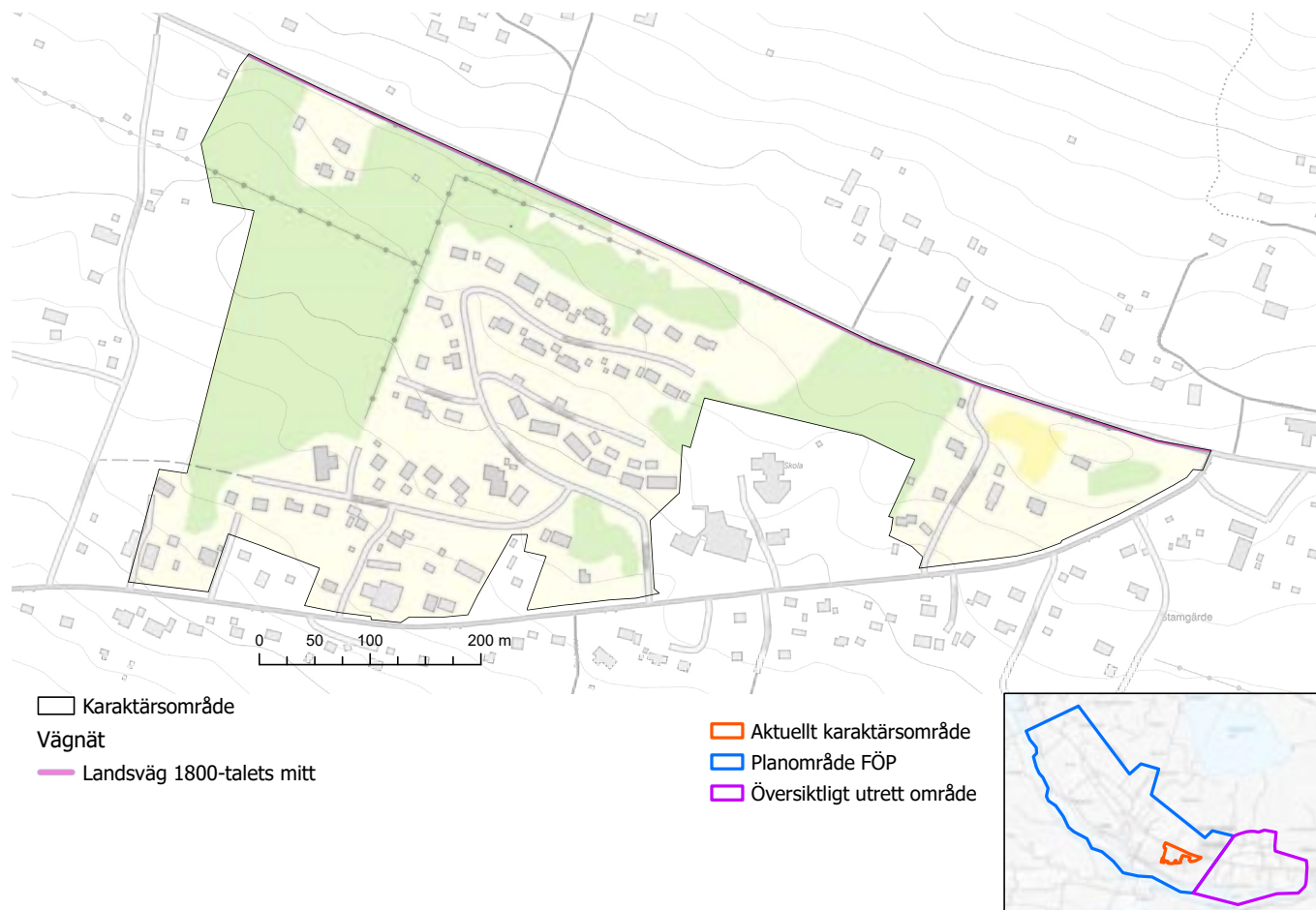
- Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men saknar tillämpbara uttryck för detta.

Värden

- Inga högre kulturvärden har noterats inom området.

Riktlinjer

- Landskapets övergripande karaktärsdrag, enligt miljöbeskrivningen i inledningen av detta dokument, värnas.

19. Yngre villabebyggelse vid Grimstavägen Förutsättningar

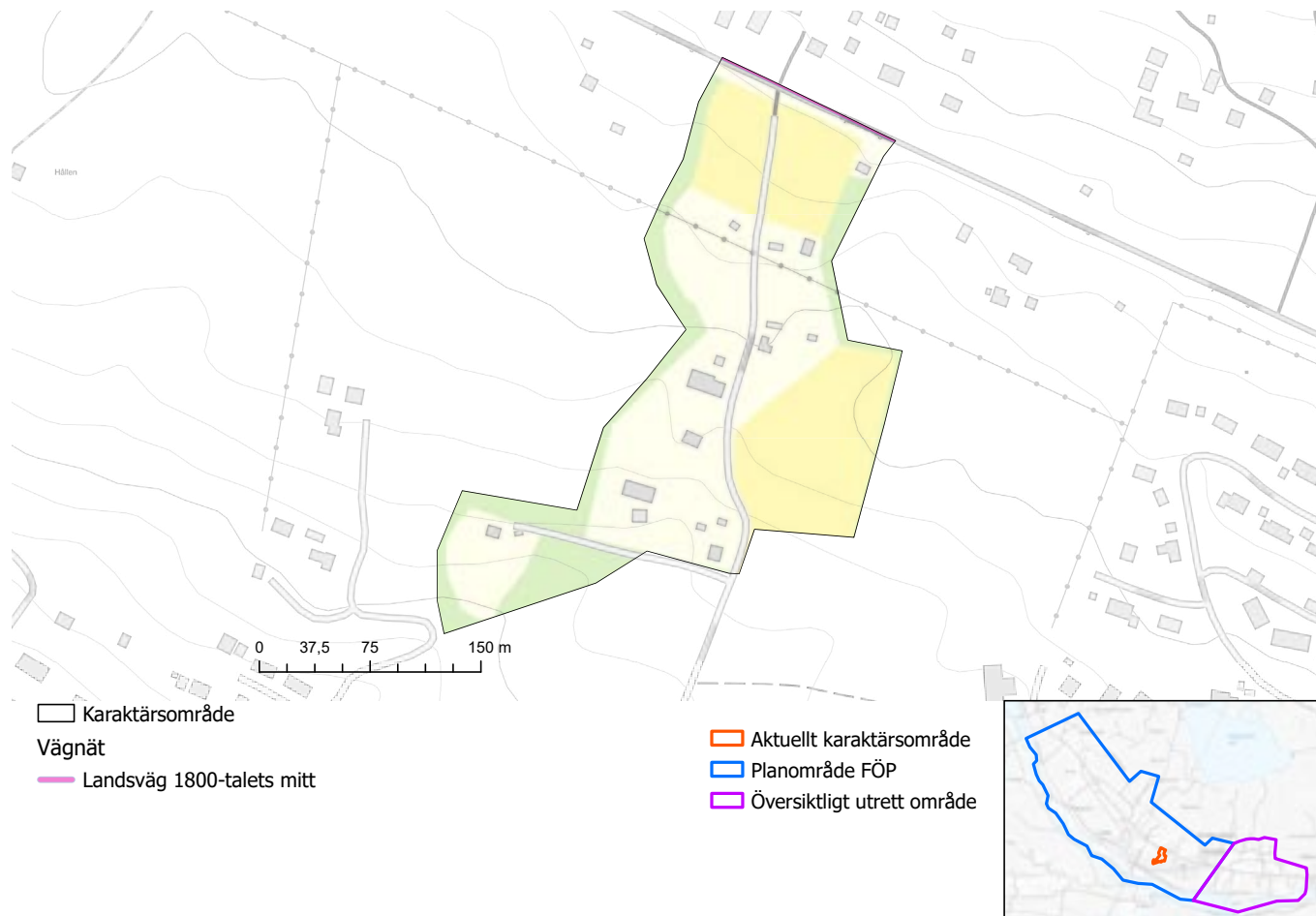
- Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men saknar tillämpbara uttryck för detta.

Värden

- Inga högre kulturvärden har noterats inom området.

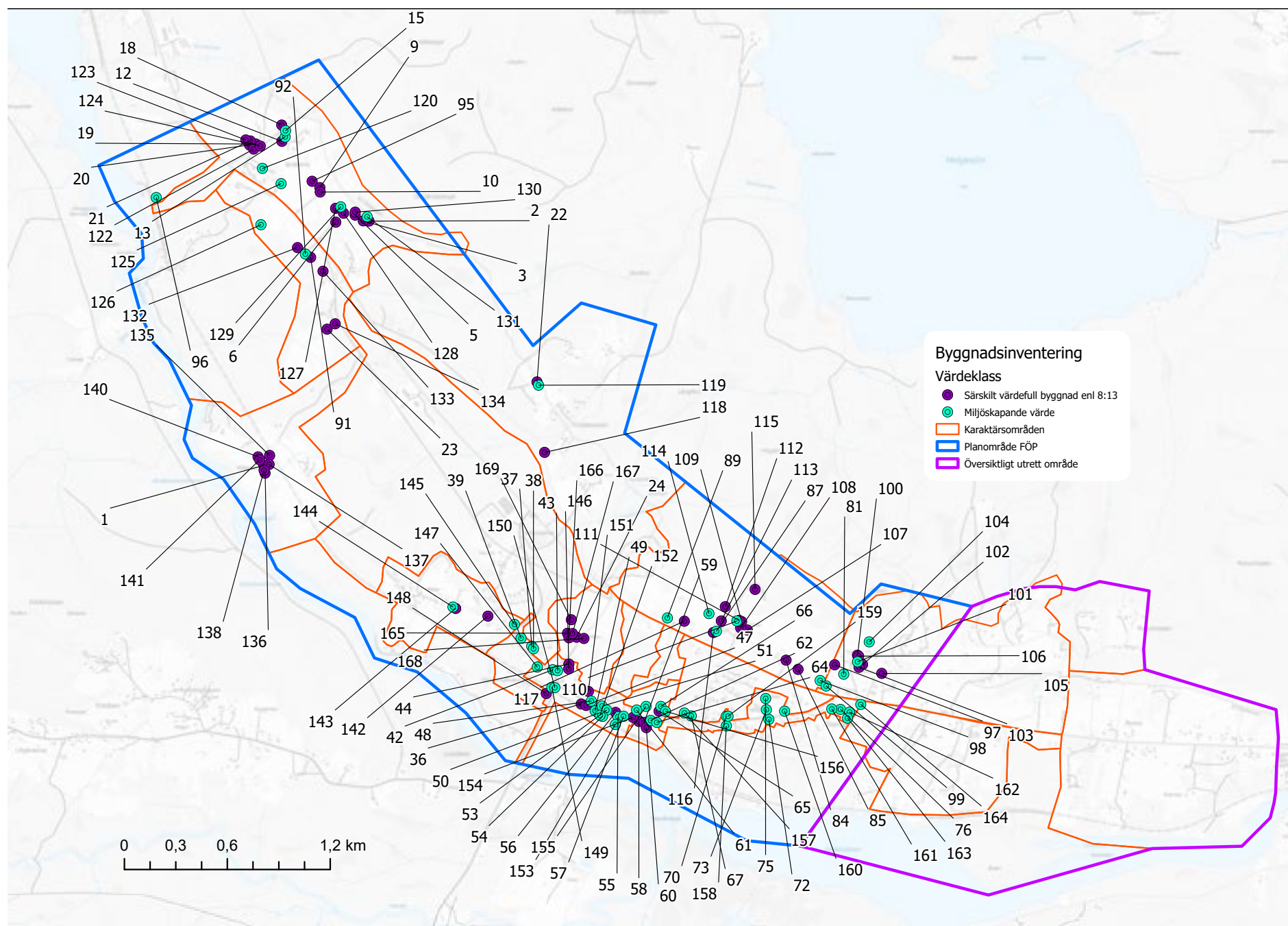
Riktlinjer

- Landskapets övergripande karaktärsdrag, enligt miljöbeskrivningen i inledningen av detta dokument, värnas.

Byggnadsinventering

Inom ramen för uppdraget har en byggnadsinventering genomförts. Äldre inventeringar från år 1972-76 har bildat underlag och kompletterats samt reviderats vid fältbesök i mars 2023. På följande sidor redovisas de byggnader som bedömts vara särskilt värdefulla enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen. Varje byggnad redovisas separat med kort beskrivning, värdering, byggnadsår, fastighetsbeteckning och byggnadsnummer. Byggnadsinventeringen har genomförts med hjälp av digitalt inventeringsverktyg i GIS. I GIS-underlaget har även de miljöer och byggnader som bedömts som miljöskapande tagits med, vilka framgår av kartan på nästa sida.

Byggnad 1. BRATTLAND 2:13

1890-1899. Kläppen gård. Bostadhus i timmer. Fasaderna utgörs av rödfärgad stående locklistpanel varav sockelvåningen är i liggande pärlspontpanel. Profilerade fönsteromfattningar, listverk, vindskivor och fönster är vitmålade. Dekorativt spröjsat fönster i gavel. Sadeltak täckt med tegel och skorsten i rött tegel.

Byggnad 2. BRATTLAND 1:8

1917. Östgård. Stall, vedbod i timmer och plank. Omålade fasader och portar. Sadeltak.

Byggnad 3. BRATTLAND 1:8

1908. Östgård. Ladugård i timmer med stående locklistpanel, rödfärgad. Vita snickerier, gråmålad port och brunmålad dörr. Sadeltak täckt med plåt.

Byggnad 5. BRATTLAND 1:8

1898, delar av byggnaden är från 1700tal. Östgård. Undantagsstuga. Faluröd stående lockpanel och vitmålade snickerier. Sadeltak.

Byggnad 6. BRATTLAND 1:30

1850-1880. Ladugård i timmer, stående träpanel vid gavlarna. Längsidorna utgörs företrädelsevis av kallmurade stenpartier samt timmer. Sadeltak täckt med plåt.

Byggnad 10. BRATTLAND 2:11

1700-tal. Härbre i timmer, delvis med stående locklist-panel. Fasad och vindskivor är rödfärgade. Småspröjsat fönster och gulmålad trädörr. Vitmålade omfattningar. Sadeltak täckt med korrugerad plåt.

Byggnad 12. BRATTLAND 1:58

1800-1850. Omålad kornlada i timmer med fasad delvis i locklistpanel. Bevarad fönsteröppning och bevarade portar och dörrar med äldre beslag. Sadeltak täckt med bandplåt.

Byggnad 18. BRATTLAND 1:59

1900/20. Vikänget. Timrad ladugård i vinkel med stående locklistpanel målad i rödfärg. Äldre träfönster, målade i grön och vit kulör. Äldre omålade träportar och dörrar målade i rödfärg. Sadeltak täckt med korrugerad plåt.

Byggnad 19. BRATTLAND 2:12

1800-1890. Västigårn och Ersgården. Bostadshus i timmer med rödmålad stående locklistpanel. Naturstensgrund. Vitmålade fönsteromfattningar, knutar och vindskivor. Grönmålade spröjsade tvålufts-fönster i trä. Sadeltak täckt med tegelpannor. Hög skorsten klädd i omålat plåt. Byggnaden är bevarad i proportioner och detalj.

Byggnad 20. BRATTLAND 2:12

1900-1940. Västigårn och Ersgården. Bostadshus i rödmålad stående locklistpanel. Vitmålade tvålufts-fönster i trä och vita knutar samt vindskivor. Hög gråmålad sockel. Sadeltak täckt med röda tegelpannor och skorsten i rött tegel.

Byggnad 21. BRATTLAND 2:12

1800-1890. Västigårn och Ersgården. Omålad stallbyggnad i timmer. Bevarade dubbelportar och dörrar i trä. Sadeltak täckt med bandplåt. Byggnaden är bevarad i proportioner och detalj. Viktig del av gårdsmiljön.

Byggnad 22. BRATTLAND 2:8

1800-tal. Åre Prästbordet. Bostadshus med rödfärgad locklistpanel, vita snickerier. Byggnaden kröns av ett sadeltak, och skorsten i rött tegel. Bebyggelse har funnits på platsen sedan 1833. Torpmiljö.

Byggnad 23. BRATTLAND 3:1

1800-tal. Vikänget. Ekonomibyggnad, stående ommålad lockpanel. Vitmålade fönster och sadeltak.

Byggnad 24. STAMGÄRDE 4:5

1800-tal. Hållen gård. Ladugård med stående ursprungligen rödfärgad locklistpanel, vitmålade fönster och dörrromfattningar. Dörrar och portar är målade i gul kulör. Kallmurad sockel i natursten. Sadeltak täckt med plåt, skorsten i rött tegel. Byggnad har funnits på platsen sedan 1833.

Byggnad 36. STAMGÄRDE 7:1

1881. Undersåker stationshus av Hällnäsmodell. Fasad i stående gulmålad locklistpanel, fönster, vindskivor, samt fönster- och dörromfattningar målade i vit kulör. Skärmtak, dörrblad och räcke tillkomna under 1950-talet. Sadeltak täckt med svart plåt.

Byggnad 44. STAMGÄRDE 2:74

1920/30-tal. Hotell Åre Fjällsätra. Byggnad uppförd med fasader i gulmålad lockpanel. Vitmålade snickerier. Byggnaden kröns av ett sadeltak. Hög skorsten i rött tegel invid byggnaden. Tydliga tillbyggnader sedan uppförandet som anpassats till den ursprungliga volymen. Särskilt värdefull genom sin bibehållna funktion som pensionat.

Byggnad 47. STAMGÄRDE 7:1

1900, sekelskifte. Uthus och kontor till stationsbyggnaden. Byggnad med fasad i stående rödfärgad locklistpanel med dekorativa listverk (lövsågerier). Vitmålade fönster samt fönster- och dörromfattningar. Svartmålad dörr. Sadeltak täckt med svartmålat plåt, skorsten i rött tegel. Stationsmiljö.

Byggnad 50. STAMGÄRDE 7:2

1900, sekelskifte. Uthus tillhörande stationsområdet. Rödfärgad fasad i lock- och locklistpanel. Vitmålade fönster och omfattningar. Dörrar målade i ljus grön kulör. Byggnaden täckt av ett sadeltak med tegelpannor, ventilationshuv.

Byggnad 56. STAMGÄRDE 2:27

1910-tal, jugend. Bostadshus karaktäristiskt för det tidiga 1900-talet. Fasad i stående rödfärgad locklistpanel. Företrädelsevis vitmålade snickerier, fönster och dörrblad målade i grön kulör. Profilerade och dekormålade fönster- och dörrumfattningar. Brutet tak med koppar-täckning och profilerad skorsten i rött tegel.

Byggnad 58. STAMGÄRDE 3:26

1900, sekelskifte. Lantbruksbyggnad, ladugård. Byggnad i stående rödfärgad locklistpanel och delvis synlig timrad stomme. Vitmålade fönster, omfattningar samt knutar. Portar målade i gul kulör. Sadeltak täckt med plåt, skorsten i rött tegel. Körbrygga.

Byggnad 59. STAMGÄRDE 3:26

1900, sekelskifte. Ekonomibyggnad i liggande rödfärgad plank, vitmålade fönster och omfattningar. Svartmålade portar och sadeltak med plåttäckning.

Byggnad 60. STAMGÄRDE 3:26

1800-tal. Timrat härbre, delvis rödfärgad. Vitmålade knutar och dörromfattning vilken har ett dekorativt överstycke. Dörr med omålat dörrblad. Sadeltak med plåttäckning

Byggnad 65. STAMGÄRDE 3:67

1910-tal. Bostadshus i jugend/nationalromantik med rödfärgad locklistpanel, vita fönsterbågar med småspröjsad ovandel, mansardtak med täckning av lertegel, tvåkupigt. Putsad sockelväning.

Byggnad 84. STAMGÄRDE 3:13

1900. Bostadshus med rödfärgad liggande träpanel, fönster i bruten vid kulör och vita omfattningar och vindskivor. Sockel i natursten och sadeltak med skorsten i rött tegel.

Byggnad XX. STAMGÄRDE 3:13

1900. Bostadshus med stående rödfärgad lockpanel och dörr i gul kulör med överljus. Fönster med profilerade omfattningar samt vindskivor är vitmålade. Sadeltak och två vitmålade skorstenar.

Byggnad 85. STAMGÄRDE 3:212

1900. Bostadshus med rödfärgad liggande träpanel, fönster i bruten vid kulör och vita profilerade omfattningar, listverk och vindskivor. Sockel i natursten och sadeltak med skorsten i rött tegel.

Byggnad 91. BRATTLAND 1:32

1920-tal. Ladugård i vinkel med fasader i stående brunorange locklistpanel. Snickerier i beige kulör och portar målade i ljus grön kulör. Sadeltak täckt med plåt. Körbrygga.

Byggnad 95. BRATTLAND 2:11

1800-tal. Ekonomibyggnad uppförd i timmer och tvärställd yngre del i rödmålad locklistpanel. Den äldre huskroppen har dubbelportar och dörr med gulmålade dörrblad i trä med vitmålade omfattningar. Den yngre volymen har vitmålade träfönster och skorsten i rött tegel. Båda volymerna täcks av sadeltak täckt med korrugerad plåt.

100: STAMGÄRDE 1:27

1900. Ekonomibyggnad med rödfärgat plank, portar målade i svart kulör och vita omfattningar. Sadeltak täckt med plåt.

102: STAMGÄRDE 1:27

1900. Ladugård med stående rödfärgad locklistpanel, grönmalade fönster och portar. Omfattningar och vindskovor målade i vitt. Sadeltak och körbrygga.

103: STAMGÄRDE 1:27

1900. Ekonomibyggnad med stående rödfärgad locklistpanel, grönmalade fönster och portar. Omfattningar och vindskovor målade i vitt. Sadeltak och pulpettak.

106: STAMGÄRDE 1:27

1900. Ekonomibyggnad med liggande rödfärgat plank och grönmalade fönster samt dörr. Omfattningar och vindskovor målade i vitt. Sadeltak.

107: STAMGÄRDE 3:9

1800-tal. Lada uppförd i stående omålad plank, omåladde fönster och sadeltak. Grund och sockel av kallmurad natursten.

108: STAMGÄRDE 3:9

1800-tal. Bostadhus med panelarkitektur i vit och röd kulör. Grönmålade fönster och profilerade omfattningar. Hög rödfärgad sockelvåning. Sadeltak med lertegel.

109: STAMGÄRDE 3:9

1800-tal. Timrat och omålat uthus. Sadeltak.

111: STAMGÄRDE 3:9

1800-tal. Timrat och omålat uthus. Sadeltak.

112: STAMGÄRDE 3:10

1800-tal. Uthus i rödfärgat stående plank. Sadeltak.

113: STAMGÄRDE 3:10

1800-tal. Timrat och omålat härbre. Sadeltak.

115: STAMGÄRDE 3:134

1940-tal. Sportstuga med liggande träpanel målad i gråblå kulör. Vitmålade fönster och omfattningar samt vindskivor i mörkare gråblå kulör. Sadeltak och skorsten i tegel.

116: STAMGÄRDE 3:10

1800-tal. Rödfärgad och timrad ladugård. Fasad i stående lockpanel, delvis med synlig timmerstomme. Grund och sockel i kallmurad natursten. Sadeltak täckt med plåt. Körbrygga.

117: STAMGÄRDE 3:42

1800-tal. Rödfärgat och timrat härbre. Vitmålade fönster och omfattningar i grön kulör. Sadeltak.

118: STAMGÄRDE 6:1

Milsten. 1857.

122: BRATTLAND 2:12

1900-1920. Västigårn och Ersgården. Rödmålad ladugård med stående locklistpanel. Vitmålade äldre träfönster och vita knutar samt vindskivor. Bevarade dubbelportar målade i gul kulör. Sadeltak täckt med bandplåt.

123: BRATTLAND 2:12

1800-tal. Uthusbyggnad. Västigårn och Ersgården. Omålad timmerbyggnad med sadeltak täckt i plåt. Viktig del av gårdsmiljön.

124: BRATTLAND 1:59

1940-tal. Västigårn och Ersgården. Bred rödmålad ekonomibyggnad med liggande fasadpanel, vitmålade nyare träfönster och vita knutar samt vindskivor. Byggnaden täcks av ett sadeltak med korrugerad plåt. . Viktig del av gårdsmiljön.

127: BRATTLAND 1:30

1800-1890. Bostadhus med fasad i gulmålad liggande träpanel, bevarade profilerade fönsteromfattningar i vit kulör, vitmålade listverk och vita knutar samt vindskivor. Rödmålade tvålufts-fönster. Byggnaden täckt av ett brant sadeltak, två skorstenar i rött tegel.

128: BRATTLAND 1:30

1800-tal. Rödfärgad ekonomibyggnad uppförd i timmer, fasad utgörs delvis av stående lockpanel och delvis av synligt timmer. Vitmålade snickerier och fönster. Brundmålade portar. Byggnaden täcks av ett sadeltak, troligen i plåt.

130: BRATTLAND 1:8

1800-tal. Timrat ommålat härbre med plåttäckt sadeltak, delvis fasad med stående träpanel. Synliga knutar. Småspröjsat och vitmålat fönster.

132: BRATTLAND 1:30

1800-tal Härbre, timrat och omålat, synliga knutar. Sadeltak.

133: BRATTLAND 1:20

1900-tal. Ekonomibyggnad med rödmålad stående locklistpanel, vita snickerier, småspröjsade fönster och brunmålad dörr. Sadeltak täckt med plåt.

134: BRATTLAND 3:1

1800-tal. Ladugård med rödfärgad stående locklistpanel och vitmålade snickerier. Sadeltak täckt med plåt.

135: BRATTLAND 2:29

1800-tal. Banvaktarstuga vid Kläppen gård. Rödfärgad stående locklistpanel, synlig stensockel. Vitmålade snickerier och fönster i grön kulör. Sadeltak täckt med tegelpannorm profilerad skorsten.

136: BRATTLAND 2:13

1800-tal. Kläppen gård. Rödfärgat timrat härbre med synliga knutar. Vitmålat fönster och gulmålad dörr. Omfattningar och vindskivor målade i vit kulör. Sadeltak täckt med plåt.

137: BRATTLAND 2:13

1800-tal. Kläppen gård. Timrat härbre. Dittflyttat enligt ägaren. Omålat liggtimmer med synliga knutar. Sadeltak täckt med plåt.

138: BRATTLAND 2:13

1890-1899. Kläppen gård. Bostadshus med fasader i liggande pärlspontpanel i mörkt brun kulör. Vitmålade snickerier. Profilerade och dekorativa fönsteromfattningar och listverk. Sadeltak täckt med tegel, skorsten och vällingklocka.

140: BRATTLAND 2:13

1900-tal. Ekonomibyggnad i rödfärgad stående locklistpanel. Port i gråblå kulör. Byggnadens täckt av ett sadeltak i plåt.

142: STAMGÄRDE 4:29

1920-tal. Bostadshus med fasad i rödfärgad stående locklistpanel. Markerade hörn med pilastrar med profilerat avslut. Vitmålade fönster- och dörrumfattningar, fönster och dörr i gråblå kulör. Dekorativa inslag såsom balkong med smidesräcke och lunettfönster vid gav-larna. Markerat entréparti. Sadeltak med lertegel och skorsten.

143: STAMGÄRDE 4:176

1900-tal. Ladugård i rödfärgad stående lockpanel, vita snickerier och svartmålade portar och dörrar. Sadeltak. Körbro i trä.

146: STAMGÄRDE 2:74

1800-tal. Härbre. Trimrad omålad byggnad med synliga knutar. Vitmålade vindskivor, sadeltak.

148: STAMGÄRDE 2:54

1910-tal. Bostadshus i stående rödfärgad lockpanel. Vitmålade omfattningar och vindskivor. Fönster i gråblå kulör. Ursprungliga fönster och fastukvist med dekorativ utformning. Sadeltak med plåttäckning, lunettfönster som takkupa och skorsten i rött tegel.

151: STAMGÄRDE 2:4

1920-tal. Bostadshus med fasad klädd i eternitplattor i bruten vit kulör. Fönster, tvålufts och oxöga (runt fönster) målade i gråblå kulör. Flackt tälttak och skosten inklädd i plåt.

154: STAMGÄRDE 3:136

1900-tal. Jordkällare.

165: STAMGÄRDE 4:5

1800-tal. Hållen gård. Ekonomibyggnad i ålderdomligt utförande med timrad rödfärgad fasad och synliga knutar, och ovandel i stående omålad locklistpanel. Kallmurad sockel av natursten. Vitmålade fönster och vindskivor. Sadeltak täckt av lertegel.

166: STAMGÄRDE 4:5

1800-tal Hållen gård. Timrad och delvis rödfärgad ekonomibyggnad med synliga knutar. Vitmålade omfattningar och fönster, dörrar målade i gul kulör. Sadeltak täckt med lertegel.

167: STAMGÄRDE 4:5

1800-tal. Hållen gård. Bostadshus uppförd med fasad i stående omålad locklistpanel. Sockel inklädd i liggande omålat plank. Byggnaden täcks av sadeltak täckt av lertegel.

168: STAMGÄRDE 4:5

1800-tal. Hållen gård. Bostadshus uppförd med fasad i stående omålad locklistpanel. Byggnaden täcks av sadeltak täckt av lertegel, profilerad skorsten i rött tegel.

169: STAMGÄRDE 4:5

Hållen gård. Lada/ekonomibyggnad med omålat träplank och sadeltak.

Föreslagen åtgärd

Nedan beskrivs den fördjupade översiktsplanens övergripande vision och strategi samt riktlinjer för kulturmiljön. Föreliggande FÖP utgör ett utkast (oktober 2023) som kan komma att justeras.

Vision

Undersåker och Brattland 2050

År 2050 har Undersåker och Brattland utvecklats med fler permanentbostäder i ett strategiskt läge i kommunen med närhet till centrala kommunikationer. Bra boendemiljöer, en levande bykärna, stark gemenskap, god service och lättillgänglig rekreation gör området till en attraktiv plats att bo, verka och besöka.

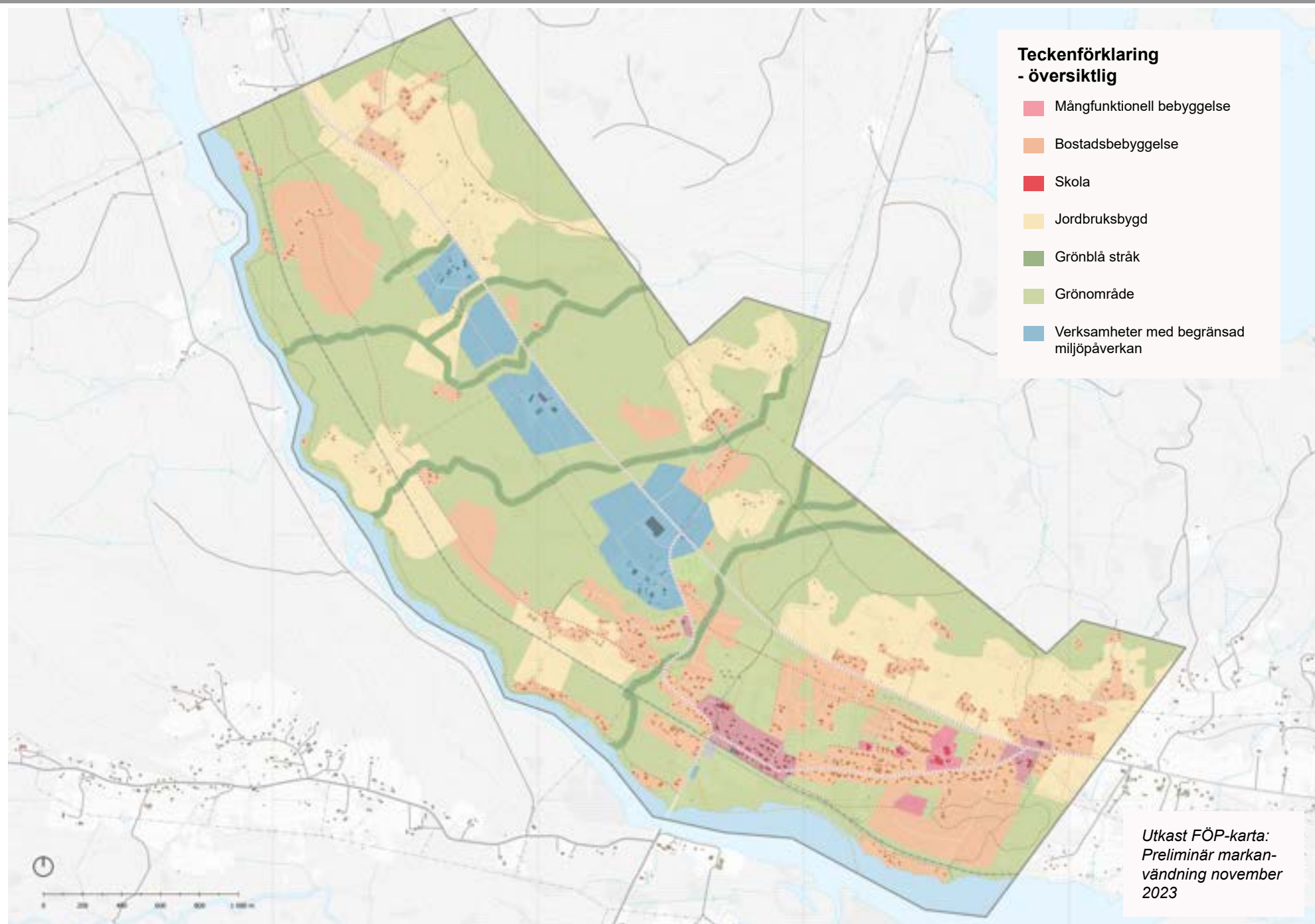
Stark bykänsla Undersåker och Brattland är en plats för att leva, bo och verka. Bykänslan är en stark del av identiteten och finns kvar även när områdets bebyggda miljö och invånarantal har vuxit. Karaktären är bibehållen genom en välgestaltad miljö som bygger vidare på befintliga kvaliteter och värnar om platsens kulturmiljö. De mötesplatser som finns runtom i området bidrar till en stark känsla av gemenskap - i det offentliga rummet såväl som kommersiella lokaler, skola, föreningsliv och gemensamhetslokaler. Här väljer folk att bosätta sig för att det är nära till sina grannar och till naturen, det är gemytligt, det finns en bykärna med ett serviceutbud och det finns en närhet till resten av regionen.

En plats för hela livet I Undersåker och Brattland erbjuds bostäder med gång- och cykelavstånd till vardagslivets behov av service och rekreation. Det varierade bostadsutbudet med villor, radhus och lägenheter i olika storlekar och upplåtelseformer har skapat möjlighet för flyttkedjor och att kunna bo kvar i området när livssituationen förändras. Den ökade mängden bofasta och besökare möjliggör områdets goda service och levande bykärna med bland annat restauranger, bu-

tiker och kontorskollektiv. Området erbjuder en mängd olika aktiviteter för alla åldrar såväl inomhus som utomhus och föreningslivet kring kultur och fritid är starkt. Näringslivet är aktivt och diversifierat tack vare att utrymme finns för både tjänstesektorn, industri och areella näringar.

Enkla och trygga transporter Det stationsnära läget gör Undersåker till en knutpunkt varifrån det går lätt och snabbt att ta sig runt i regionen. Det ökade befolkningssunderlaget i området har skapat förutsättningar för en attraktiv kollektivtrafik med högre turtäthet. Området utgör porten mot Södra Årefjällen dit många besökare väljer att resa med delade resurser. I knutpunkten är det enkelt att göra byten mellan olika färdmedel. Inom Undersåker och Brattland är det enkelt och tryggt att röra sig till fots och med cykel. Byarna är ihopkoppade genom gång- och cykelstråk som möjliggör en levande dynamik dem emellan. Stråken kopplar i förlängningen även vidare mot Åre by och Järpen. Välgestaltade trafikrum skapar trygghet och framkomlighet för alla olika trafikslag.

Diversifierade grönområden Nära bostaden finns grönområden i olika skalor att vistas i. Runt byarna och bebyggelsen finns större naturområden för uppehåll i skog och mark. Mindre gröna kilar når i sin tur in i grannskapet och skapar vistelserum nära bostaden. Kollektiva ytor för odling bidrar till grannskapets gemenskap. Konnektiviteten mellan de större naturområdena finns kvar och naturliga vattendrag är bevarade som blågröna kilar genom området. Tillgängligheten till älven är god genom vistelseytorna utmed älvrummet. Naturen är en delad resurs där växt- och djurliv ska trivas samtidigt som det samsas med areella näringar, jakt och fiske och övrig rekreation. Inom området finns en hög medvetenhet kring detta samspel och kollektiva nyttjande. Fler människor i närområdet ställer krav på underhåll och hög kvalitet hos grönområdena för ett hållbart nyttjande.

Strategi

För att nå visionen för Undersåker och Brattland 2050 behöver den fördjupade översiktsplanen ge övergripande riktlinjer för hur bebyggelse, kommunikationer samt natur och friluftsliv avses att utvecklas inom området och visa på hur de verkar i sitt regionala sammanhang. Huvuddragen för dessa tre grundläggande strukturer är avgörande för områdets utvecklingsinriktning.

Bebyggelse

- Utveckla utifrån befintlig bebyggelse och bygg inifrån och ut - två separata enheter Undersåker och Brattland samt mindre kärnor runtom
- Koncentrera den största delen av bebyggelsen mellan E14 och järnvägen
- Vidareutveckla Undersåker som serviceort för närområdet och Södra Årefjällen
 - Förtäta/stärka Undersåker bykärna med blandad bebyggelse nära Byvägen - bostäder, handel och kontor
 - Möjliggöra service/ näringsliv/ verksamheter längs Byvägen
- Tillskapa permanentbostäder i en blandning av typologier
- Bygga vidare på bykarakteren och värna om kulturmiljön (stora tomter, gott om friyta, grön förgårdsmark, bebyggelse följer topografin, trä, sadeltak)
- Skapa mötesplatser för livet mellan husen - gestaltad livsmiljö, se och synas

Kommunikationer

- Bibehålla E14, Byvägen, Vålådalsvägen och järnvägen som strukturerande huvudstråk

- Koppla ihop Undersåker och Brattland med gång- och cykelstråk i öst/västlig riktning såväl som över E14
- Möjliggöra gång- och cykelkoppling mot Åre och Järpen
- Stärka knutpunkten i Undersåker och förenkla byten mellan olika trafikslag - satsa på god kollektivtrafik
- Forma tydliga gaturum och attraktiva allmänna platser - ta hjälp av grönstrukturen

Natur och friluftsliv

- Värna om platsens naturvärden och bevara en sammanhängande grön- och blåstruktur
- Tillgängliggöra grönområden i olika skalor för olika upplevelsevärden
 - Större grönområden i norr och söder
 - Grön koppling emellan Undersåker och Brattland
 - Gröna kilar in i grannskapet
- Tillgängliggöra älvrummet och utveckla grönbå motesplatser
- Skapa rundslingor för rekreation
- Bevara odlingslandskap/ öppet landskap i olika skalor
- Värna om siktlinjer och utblickar mot omgivande fjällmiljöer

Riktlinjer för kulturmiljö

Kulturmiljöanalysen inom ramen för denna rapport har grupperat planområdet i ett antal karaktärsområden och analyserat kulturmiljöns känslighet för förändringar inom dessa områden genom en tregradig skala: hög, medel och låg känslighet.

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förvanskas eller minskar vid förändring, ändring

eller tillägg. Analysen klargör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturer och samband som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans. Till varje karaktärsområde ges värdebeskrivningar och rekommendationer för generella gestaltungsprinciper. Utifrån analysen gör kommunen följande generella ställningstaganden för kulturmiljön:

- Områden med hög känslighet.
I områden som har hög känslighet för tillkommande samlad bebyggelse bör nytillskott utföras i anpassad skala och utförande, med undantag av Undersåker bykärna där en högre förtätning tillåts. Anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Inom gårdsmiljöer kan det uppföras kompletterande byggnader med en placering som bygger vidare på platsens typiska struktur för gårdsbildning. Övrig ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.
- Områden med medel känslighet.
Randområden till områden med hög känslighet bedöms ha medel känslighet. Här kan mer samlad bebyggelse tillåtas men bör utföras med stor hänsyn till befintliga strukturer såsom Byvägens planmönster och äldre vägsträckningar längs vilka landskapets grönskande karaktär och topografi ska bibehållas.
- Områden med låg känslighet.
I områden med låg känslighet kan ny bebyggelse placeras i anslutning till befintlig bebyggelse. Materialval och utförande kan med fördel anpassas till den äldre bebyggelsen och landskapet, men även moderna tillägg tillåts som en ny utläsbar årsring.
- Särskilt värdefull bebyggelse.

Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas enligt plan- och bygglagen 8 kap 13 §. Hänsyn kan även behöva tas till byggnadens sammanhang och omgivande miljö. Detsamma gäller även för strukturer såsom äldre vägsystem och äldre grönstruktur.

- Byggnader med miljöskapande värde.
Byggnader med ett miljöskapande värde ska värnas där så är möjligt. Anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Det är då viktigt med varsamhet vid ombyggnad och en gestaltning med hänsyn till byggnadens och platsens kulturmiljövärden.

Äldre område i Stamgårde.

Bedömningsgrunder

Bedömning av påverkan

Påverkan är den faktiska förändringen, det som händer, vad som tillkommer och förändras till följd av förslaget.

Påverkan är förändringar som verksamheten medger eller skapar förutsättningar för.

Bedömning av effekt

Påverkan har olika stor effekt på möjligheten att uppleva, avläsa och förstå kulturmiljövärdena. Effektens storlek handlar om den innebörd påverkan får på kulturmiljö, på möjligheten att uppleva, avläsa och förstå kulturmiljövärdena. En stor påverkan kan teoretiskt sett ge en liten effekt och en liten påverkan kan ge en stor effekt men det förekommer att både påverkan och effekt sammanfaller.

Effekten är förändringen som påverkan ger upphov till.

Konsekvens

Utifrån effekten, hur möjligheten att uppleva, avläsa och förstå kulturmiljöns värden förändras på grund av påverkan, bedöms konsekvensen för kulturmiljövärdena.

Konsekvensen beskriver vilken betydelse eller innebörd som effekterna har för dem eller det som påverkas.

Bedömningsmatris och bedömningsgrunder SWECO.

	Litet värde	Måttigt värde	Högt värde	Mycket högt värde	Påverkan/Konsekvenser	Beskrivning
Stor negativ påverkan	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser	Mycket stora konsekvenser	Stor negativ	Området tas helt i anspråk. Kulturhistoriska strukturer och samband bryts helt. De vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena försvinner helt.
Måttlig negativ påverkan	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser	Måttlig negativ	Delar av kulturmiljön påverkas så att de vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena och/eller pedagogiska värdena försvinner. Kulturhistoriska strukturer och samband försvagas och blir mindre tydliga. De vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena försvagas påtagligt.
Liten negativ påverkan	Obetydliga konsekvenser	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Små/liten negativ	Enstaka lämningar, företrädesvis fasta fornlämningar, tas bort/påverkas, men kulturmiljön som helhet påverkas inte påtagligt. Strukturer och samband kan uppfattas även fortsättningsvis. Delar av kulturmiljön påverkas, men ingen värdekärna skadas och de vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena bibehålls i stor utsträckning.
Ingen/obetydlig påverkan	Obetydliga konsekvenser				Ingen/obetydande	Inga/enstaka lämningar, företrädesvis övriga kulturhistoriska lämningar, tas bort/påverkas. Ingen bestående påverkan på kulturmiljöns upplevelsevärde eller pedagogiska värden.
Liten positiv påverkan	Obetydliga konsekvenser	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Liten positiv	Kulturhistoriska strukturer och samband förstärks något. Upplevelsevärdena och/eller pedagogiska värdena övar, men i liten utsträckning.
Måttlig positiv påverkan	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser	Måttlig positiv	Kulturhistoriska strukturer och samband förstärks påtagligt. Upplevelsevärdena/pedagogiska värdena ökar påtagligt.
Stor positiv påverkan	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser	Mycket stora konsekvenser	Stor positiv	Kulturhistoriska strukturer och samband förstärks i stor utsträckning. Upplevelsevärdena/pedagogiska värdena ökar i hög grad.

Riksantikvarieämbetets kriterier för känslighetsbedömning.

1. Värdena är knutna till uttryck för en avgränsad period, kan vara känslig för dominerande nutida tillägg.
2. Landskapet är präglad av och värdena är knutna till utveckling av en viss verksamhet eller aktivitet över tid, kan vara känsliga för tillägg som saknar samband med verksamheten eller aktiviteten.
3. Uttrycken återspeglar olika tiders kontinuerligt nyttjande av en viss plats, kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper.

Riksintresse för kulturmiljövården

Metodik - bedömning av påverkan, effekt och konsekvens

I konsekvensbedömningen utgår Sweco från Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen (2014). Handboken fungerar även för bedömningar av påverkan på kommunala värden. Ett av handbokens centrala avsnitt belyser kulturmiljöns läsbarhet. Det vill säga hur väl miljön fortsättningsvis kommer att karaktäriseras av eller återspegla det riksintressanta sammanhang som ligger till grund för utpekandet. I denna bedömning är utgångspunkter påverkan på miljön som helhet samt påverkan på enskilda objekt som har betydelse för den riksintressanta kulturmiljöns läsbarhet.

Relevanta frågor för bedömningen har varit:

Vad försvinner och vad tillkommer?

Är påverkan visuell eller funktionell?

Är påverkan direkt eller indirekt?

Är påverkan tillfällig eller bestående?

Bedömningen vilar även på en översiktlig känslighets- och tålighetsanalys i vilken Sweco utgått från risken att de kulturhistoriska värdena kan förstöras eller minska vid föreslagna förändringar eller tillägg, samt utifrån kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturerna och sambanden som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans.

Bland annat har följande frågeställningar använts:

Är värdena tillkomna under en längre historisk period?

Är värdena knutna till uttryck för en avgränsad historisk period?

Återspeglar uttrycken olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats?

	Förändring						
Områdets värden kommer att	förvärras	förändras	förstärkas	förbli oförändrade	försvagas	förvanskas	försvinnas
Innebörd	förbättring			neutral påverkan	skada	påtaglig skada	
Förhållnings-sätt	inspirera - stärka			Hänsyn	Hindra - ändra	Ej stängt	
	Berika			Bruka varsamt	Minimera skadan	Undvika skadan	

Bedömningsmatris för riksintresse för kulturmiljövården. RAÄ.

Vid en konsekvensbedömning bör man, för att undvika negativ påverkan på riksintresset, inte landa inom matrisens rosa och röda fält. Det är när platsens historiska kontext inte förblir läsbar som bedömningen blir att miljön förvanskas eller skadas.

Ett tillägg i en riksintressant miljö bör antingen förstärka dess karaktär och uttryck eller säkerställa att områdets värden förblir opåverkade, d.v.s. ambitionsnivån ska vara att åstadkomma lösningar där platsens kulturhistoriska värden berikar ett projekt.

Handboken betonar att kulturmiljövårdens riksintressen ska ge ramar men inte utgöra hinder för samhällsutvecklingen.

Konsekvensanalys

Syfte

Syftet med konsekvensanalysen är att belysa om och på vilket sätt de kulturhistoriska värdena inom berörda delar av *Riksintresseområde för kulturmiljövård, Undersåker* (Z31), kommer att påverkas av de förändringar som finns föreslagna i FÖP:en. Påverkan på kulturhistoriska värden i befintlig bebyggelse och strukturer såsom äldre vägnät, pilgrimsled och kulturhistorisk grönstruktur utanför riksintesseområdet omfattas även av konsekvensanalysen.

Sammanfattning - samlad bedömning

Planområdet är ungefär till hälften beläget inom utpekad riksintresse för kulturmiljövården Undersåker (Z31) och omfattar områden med höga eller mycket höga värden gällande kulturmiljö. Utanför den geografiska avgränsningen för riksintresset finns inom delområdena Brattland samt Kläppen och Sved höga kulturmiljövården i form av äldre gårdsbildningar uppförda innan eller under 1800-talet. I anslutning finns även äldre vägstrukturer och S:t Olofsleden vilka vidare bidrar till de höga kulturmiljövärdena i området.

Historiskt är bebyggelsen uppförd och utvecklad med stor hänsyn till de topografiska förutsättningarna och landskapets struktur. Detta gäller även konsekvent vid senare tillägg i området som kompletterats med stor varsamhet. Genomgående är också bebyggelsens placering indragen från vägen med förgårdsmark, ofta grönskande. Trägårdesgårdar är ett annat frekvent återkommande särdrag som bidrar till kulturmiljövärdena.

Den fördjupade översiktsplanen har tydliga ambitioner att lyfta och värna om kulturmiljö och landskapsbild. Vidare anges klara riktlinjer som syftar mot att bygga

vidare på befintliga kulturhistoriska strukturer såsom hänsyn till gårdsmönster och äldre vägnät. Befintliga strukturer och bebyggelse med höga kulturmiljövården ska enligt FÖP:en skyddas och utgöra ramverket inför nybyggnation i de områden där kulturvården är höga. Ny bebyggelse ska anpassas till värdefulla kulturmiljöer. Utpekade kulturmiljöer/byggnader som ges adekvat skydd skapar förutsättningar för en god bebyggd miljö.

I planförslaget har stor hänsyn tagits till befintliga kulturhistoriskt värdefulla objekt och miljöer. Detta innebär att befintlig bebyggelse med höga kulturvården (särskilt värdefull bebyggelse, PBL 8:13) inom planområdet bevaras, och värdeskapande byggnader ska värnas.

I Undersåker bykärna medför planförslaget en förtätning som bryter mot befintlig struktur och bebyggelsemönster men genom föreslagna anpassningar och med försiktighetsåtgärder i fortsatt planering och byggande bedöms planförslagets negativa påverkan på befintliga kulturmiljövården sammantaget som acceptabel.

Det fåtal registrerade fornlämningar och lämningar som finns inom planområdet bedöms generellt inte påverkas av planförslaget. Dessa finns redovisade på sida 12 i denna rapport. Inom delområde Brattland samt Trostebacken finns fornlämningar som ska värnas vid utveckling och förändringar i miljön.

Idag har fem samebyar renbetesmarker i Åre kommun; Handölsdalen, Kall, Njaarke, Tåssåsen. Dessa är belägna utanför FÖP-områdets gräns, liksom byarnas renbetesmarker, varför dessa värden inte bedömts inom ramen för denna konsekvensbeskrivning.

Ett flertal delområden har i Kulturmiljöanalysen, inom ramen för denna rapport, bedöms som mindre känsliga för ny bebyggelse och det finns möjlighet/potential för förändring och utveckling. Det gäller Brattland sydväst om E14, delar av Kläppen och Sved, delar av Trostebacken, Verksamheter vid E14 samt stora delar av Undersåker som inte utgör samhället med omnejd. Här anges, baserat på detta, ett friare angreppssätt avseende ny bebyggelse och utveckling av området vilket bedöms som möjligt ut kulturmiljösynpunkt.

Då landskapet delvis karaktäriseras av halvöppna och mer slutna sluttningar ned mot vattnet finns möjlighet att varsamt placera ny bebyggelse i närhet till skogsranden. Siktlinjerna är här relativt korta och ny bebyggelse får här möjlighet att underordna sig de stora dragen i landskapets topografi och naturliga förutsättningar.

Vid ändring i den byggda miljön ska alltid bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sådant sätt som är lämpligt med hänseende till en god helhetsverkan (PBL 2:6). Planen bedöms generellt i sin helhet medverka till detta vilket bedöms som positivt ur kulturmiljösynpunkt.

Planförslaget bedöms som helhet innebära obetydliga konsekvenser för kulturmiljövärdena inom området.

Rekommendationer för vidare planeringsarbete finns att läsa på sida 141, samt delvis inom respektive delområde.

Områden

Detta avsnitt baseras på den geografiska områdesindelningen som utgörs av 6 områden i FÖP-underlaget. Inom respektive område beskrivs kortfattat de kulturhistoriska värdena och åtgärdsförslag.

Åtgärderna bildar sedan grund för konsekvensbedömningen där förslaget vägs mot aktuella kulturhistoriska värden.

Följande områdesindelning beskrivs i den fördjupande översiktsplanen:

Brattland

Kläppen och Sved

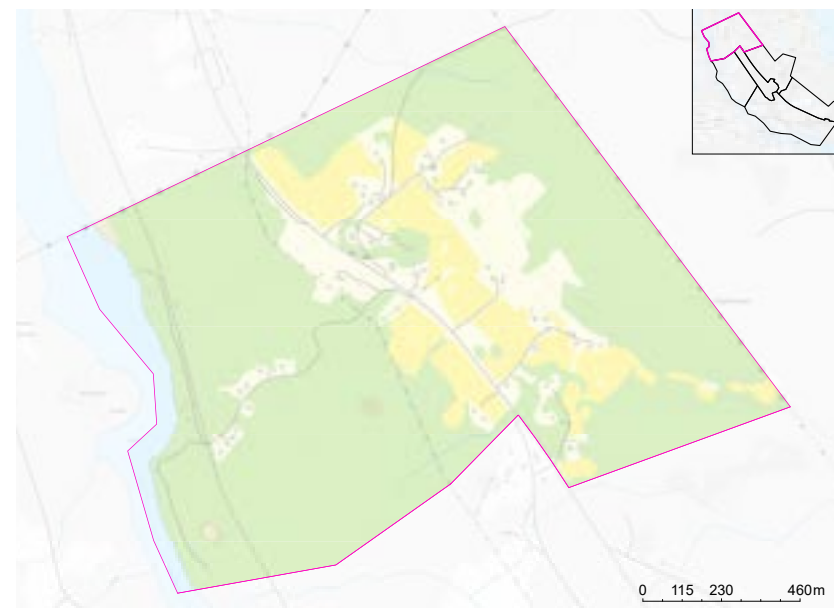
Verksamheter vid E14

Trostebacken

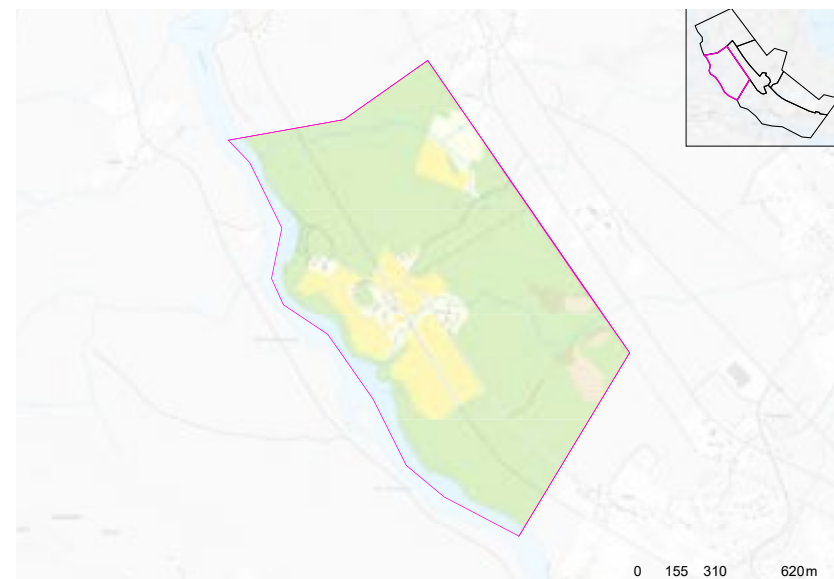
Undersåker

Grimsta och Hosen

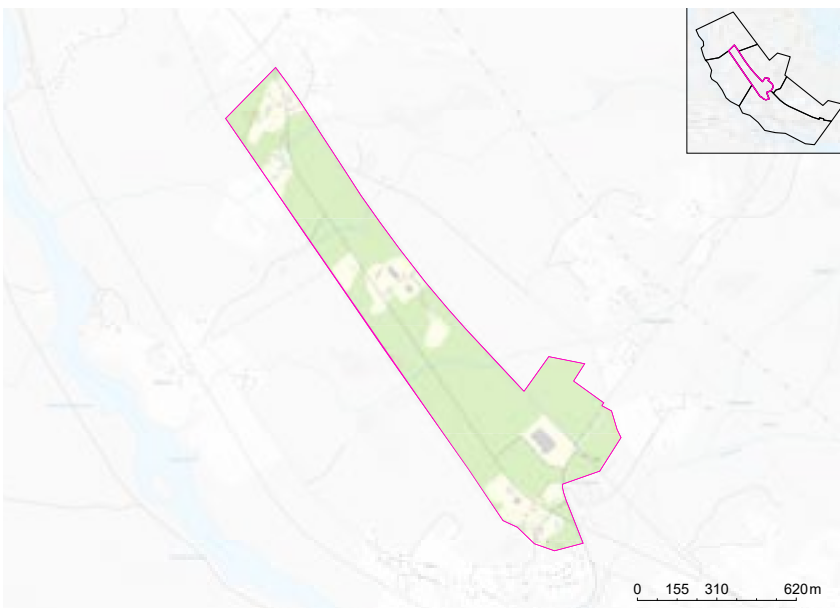
Brattland

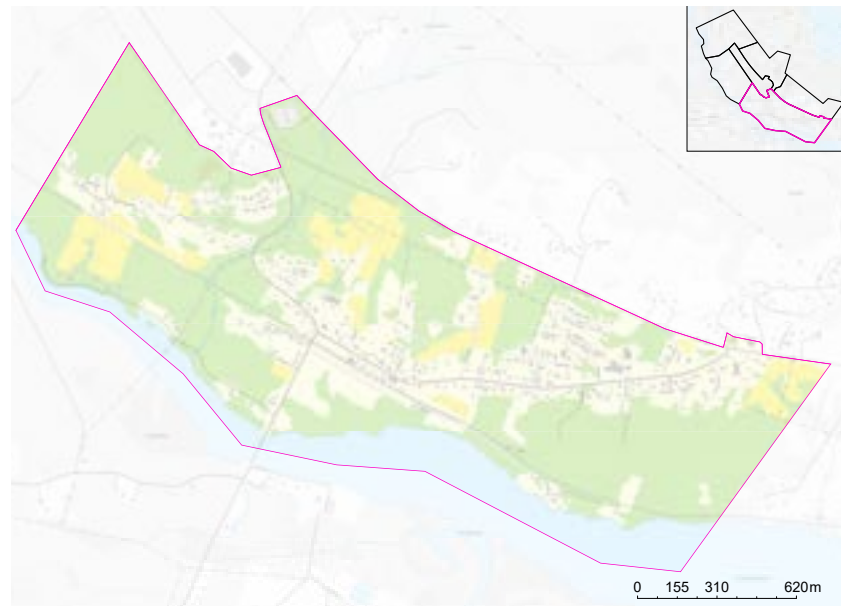
Kläppen och Sved

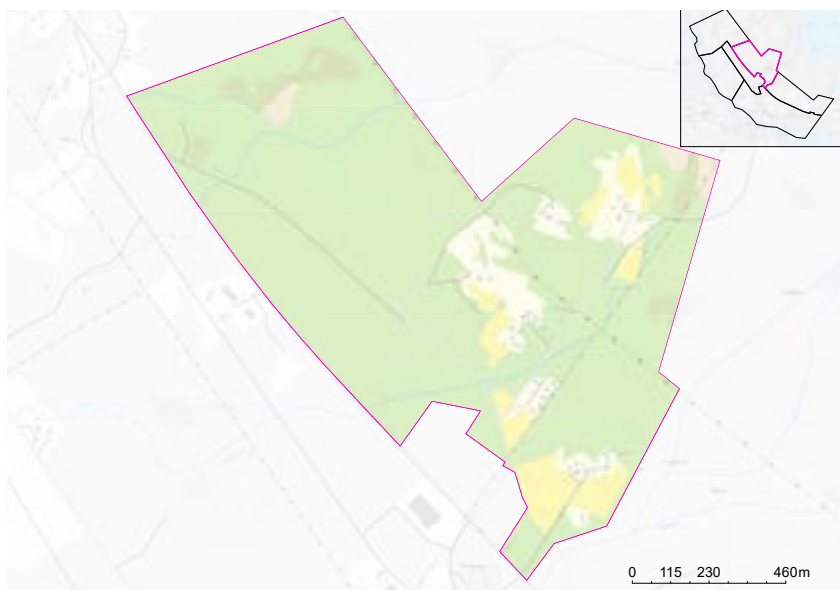
**Verksamheter
vid E14**

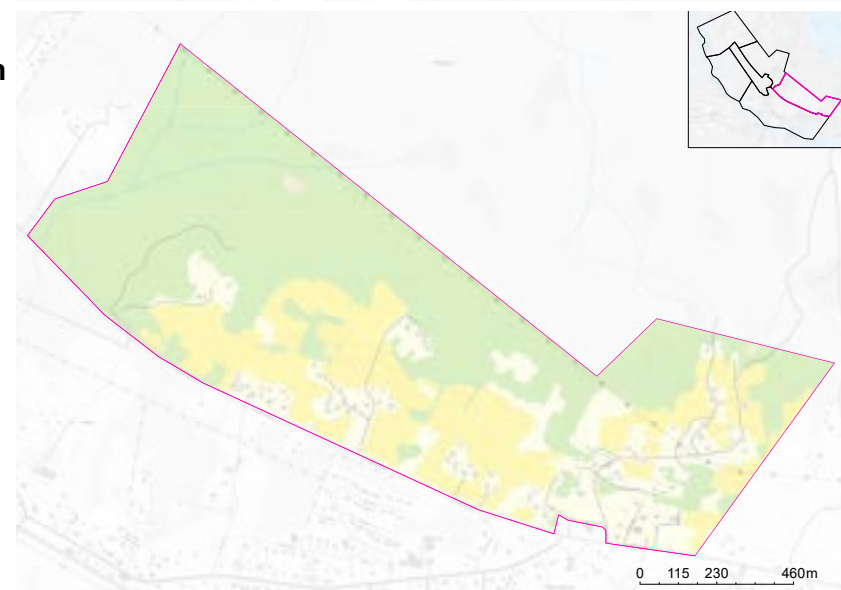
Undersåker

Trostebacken

**Grimstad
och Hosen**

Brattland

Kulturmiljövärden

Området omfattas inte av riksintresse.

- Gravhögar som bildar en kulle mitt i åkerlandskapet.
- S:t Olavsleden; slingrande sträckning i kanten mot de bergiga f.d. utmarkerna.
- Gårdarnas utgrupperade läge i dalgångsslutningens flackare partier.
- Gårdsbebyggelsens karaktär. Äldre timrade byggnader. Yngre bebyggelse; panelade bostadshus och ladugårdar mer separerade från varandra.
- Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.
- Området bedöms ha hög känslighet öster om E14 samt längs gårdsväg mellan E14 och älven. Brattlands historiska inägor längs S:t Olavsleden samt brukningsväg ner mot vattnet.
- Området bedöms ha låg känslighet väster om E14, Småjordbruk och verksamheter söder om E14 på Brattlands historiska marker.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

Brattland norra: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus 1-2 våningar är möjligt inom området. Möjlighet till kompletteringar med bevarade skogsbryn mot jordbruksmark, ej större förtätning, landskapsbild viktig, minsta tomtstorlek vid avstyckning 1700 kvm. På grund av områdets höga kulturmiljövärden ska nytillskott och utbyggnader utföras i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll.

Stranden Brattland norra samt Stranden Brattland södra: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Friliggande småhus i 1-2 våningar. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm

Brattland södra nytt: Utveckling med en blandning av friliggande småhus, radhus, parhus och kedjehus är möjlig inom området.

Brattland södra befintligt: Småskalig förtätning med en blandning av friliggande småhus, radhus, parhus och kedjehus är möjlig inom området.

Påverkan, effekter och konsekvenser

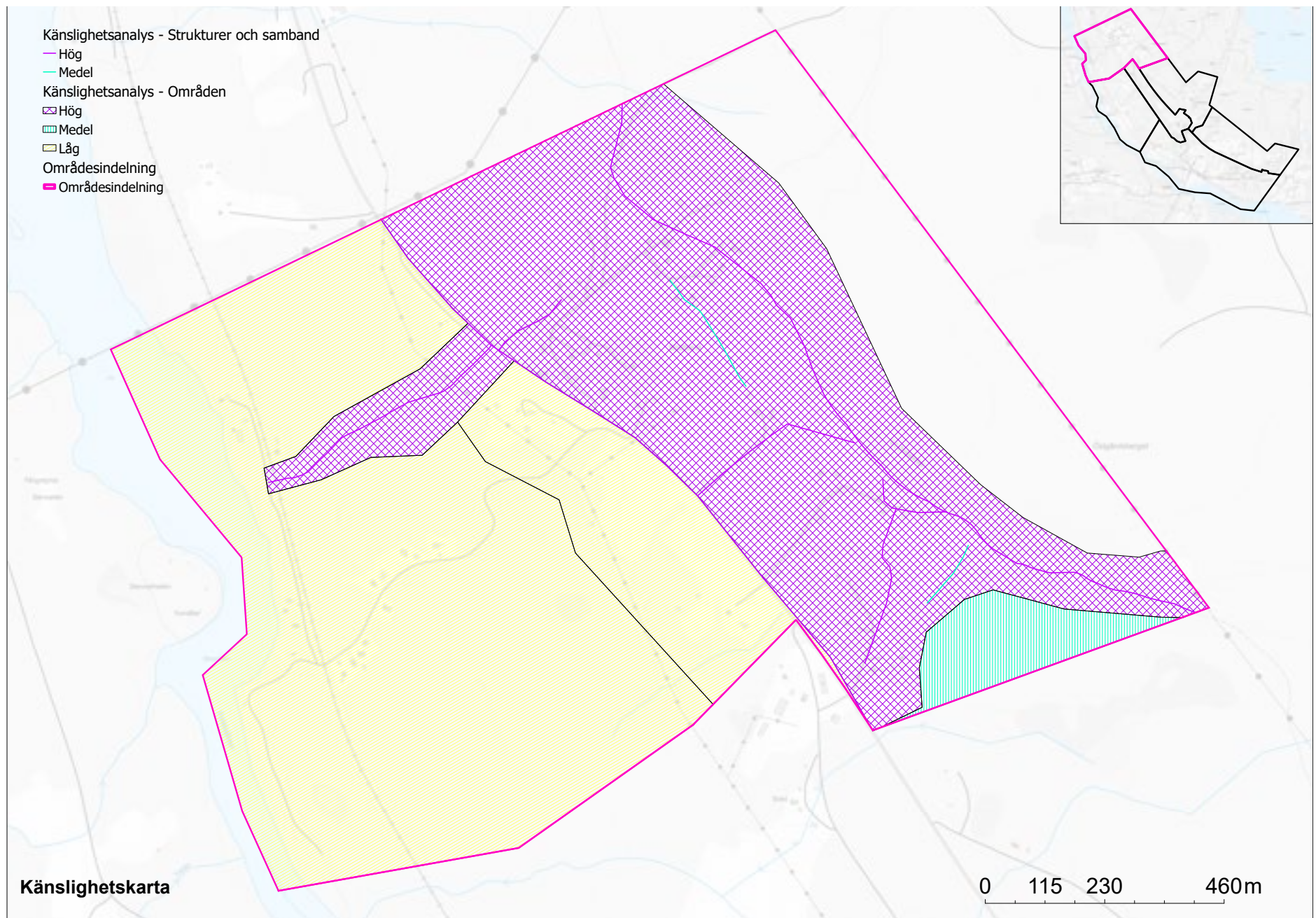
Området i norr och öster har en hög kulturhistorisk läsbarhet och har därmed en hög känslighet för förändringar som bryter mot befintliga strukturer, bebyggelsemönster, funktion, material och färgsättning. Planförslaget medger en anpassad och sparsam komplettering av friliggande småhus som håller låg volym vilket går i linje med befintliga höga kulturmiljövärden.

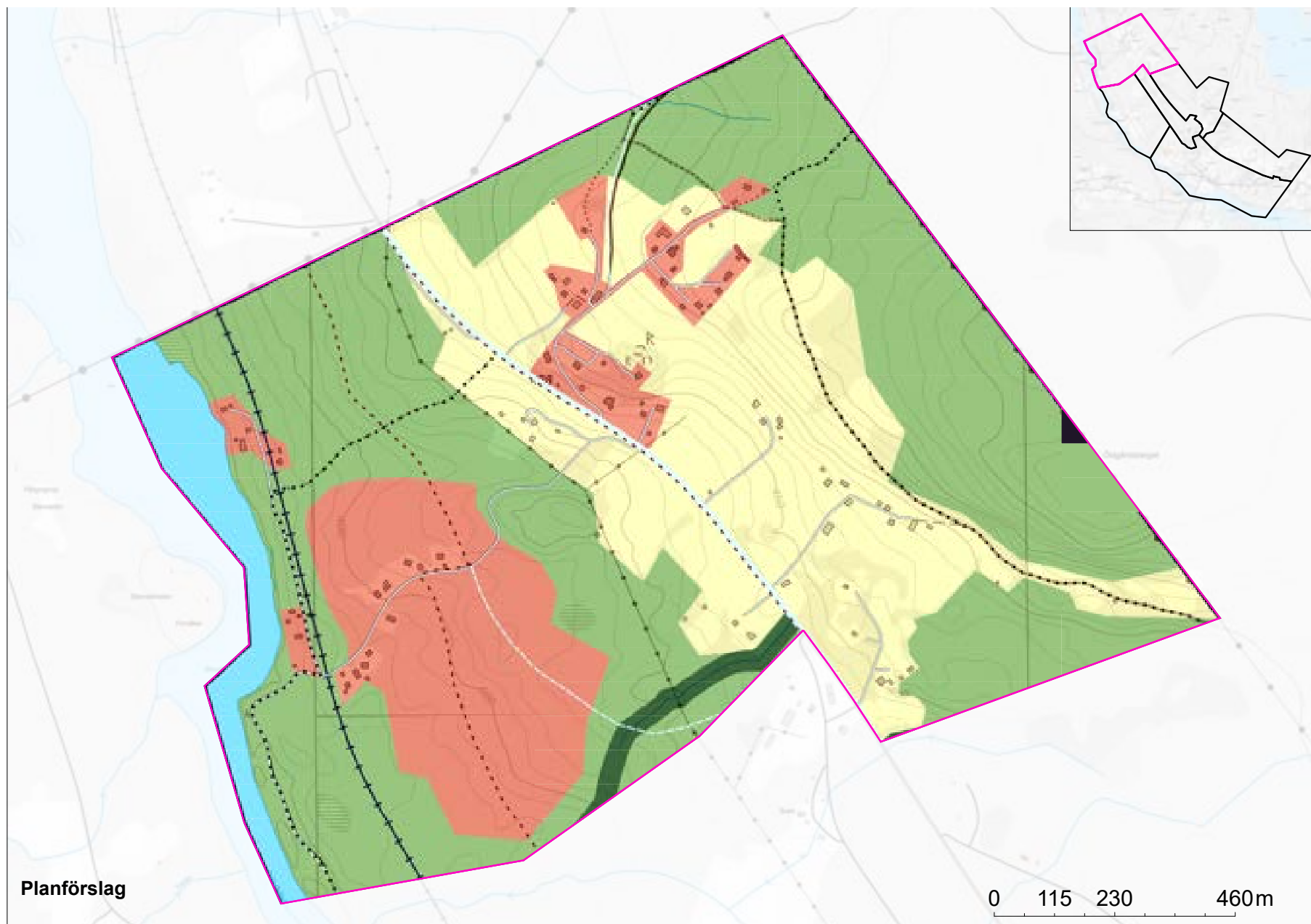
En viktig riktlinje är att inte bebygga för nära den kulturhistoriskt känsliga S:t Olavsleden. Här bör en grön buffertszon fortsatt finnas för att värna befintliga värden.

Inom området finns några fornlämningar och övrig kulturhistorisk lämning samt en möjlig fornlämning som ska värnas vid ingrepp och förändring.

Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljön.

Kläppen och Sved

Kulturmiljövärde

Området omfattas i de södra delarna av riksintresse.

Kläppens gård

- Kläppens gård och odlingsmarkerna har hög känslighet. Norra delarna av området har medel känslighet.
- Gårdsbebyggelsens karaktär: Småskaligt äldre timrat härbre och andra ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar. Ladugård åtskild från bostadshusen. Panelade bostadshus i dubbel bredd i två våningar, från decennierna kring sekelskiftet.
- Vid järnvägen en äldre banvaktsstuga.
- Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.

Indalsälvens skogspräglade landskap

- Landskapsområdet har ur kulturmiljösynpunkt en låg känslighet, utifrån nuvarande kunskap.
- Älvar och vattendrag har varit viktiga som flyttleder för människor under lång tid. För renskötseln har dessa varit avgörande för att ta sig mellan beteslanden under vinterhalvåret. En bibehållen naturmarkskaraktär är viktig för att kunna förstå älvens historiska roll för människors rörelser i landskapet.
- I nordvästra delen en ombyggd banvaktstuga (96).

Skogsområde delvis präglat av verksamheter och enstaka bostadshus

- Områdets känslighet bedöms som låg.
- Inga högre kulturvärden har noterats inom området.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

Skogen Sved södra: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar.

Stranden Kläppen gård Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar. Området ligger inom 100 meter från Indalsälven och utveckling kräver dispens från strandskyddet på platsen. Endast lucktomter mellan befintlig bebyggelse ses som lämpliga att utveckla.

Skogen Kläppen gård Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar.

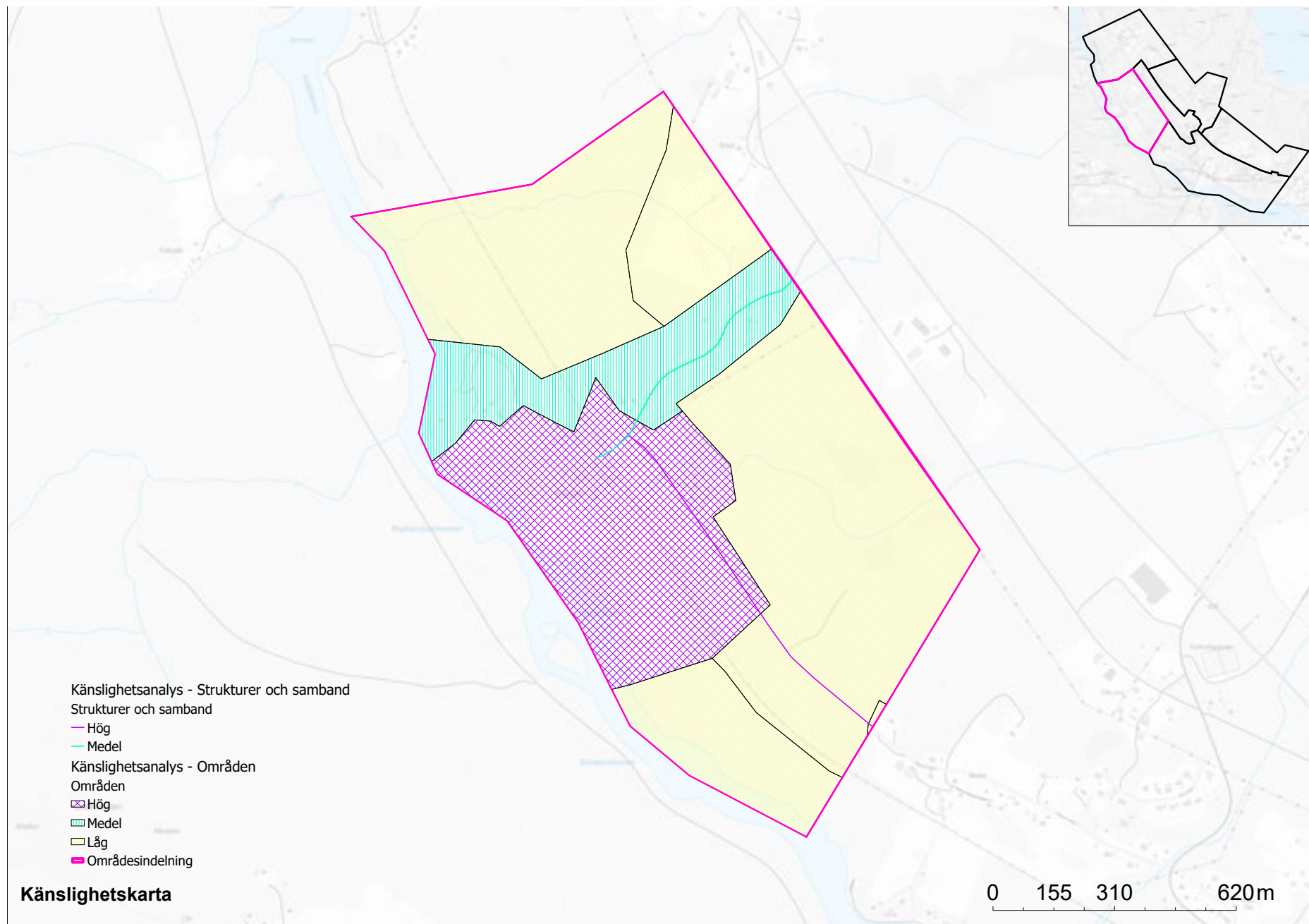
Melen västra Utveckling med friliggande småhus är möjlig inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1200 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar.

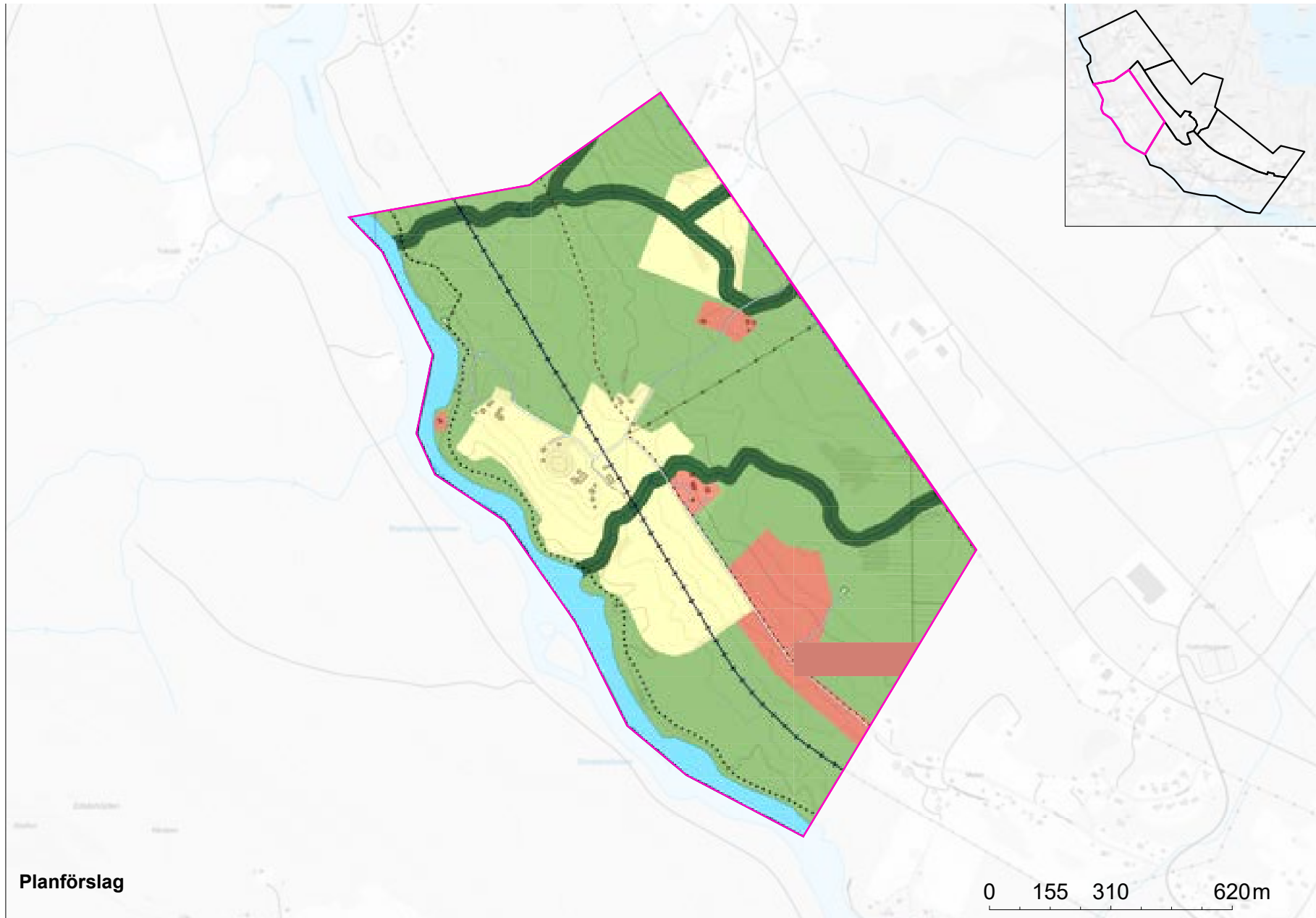
Påverkan, effekter och konsekvenser

Åtgärderna inom detta delområde bedöms gå i linje med och värna kulturvärdena inom området: Vid komplettering av ny bebyggelse i närhet till Kläppen gård är det av vikt att iaktta det befintliga kulturmiljön med höga värden. Komplettering bör ske varsamt med utgångspunkt i befintlig struktur avseende äldre bebyggelse och vägar. En bevarad småskalighet om 1-2 våningar för nybyggnation bedöms som positivt för kulturmiljövärdena.

Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljövärden.

Verksamheter vid E14

Kulturmiljövärden

Området omfattas i de södra delarna av riksintresse.

- I de norra delarna finns ett mindre område vid gårdsväg från 1800-talets mitt (till Kläppens gård) som har medel känslighet.
- I övrigt har området låg känslighet.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

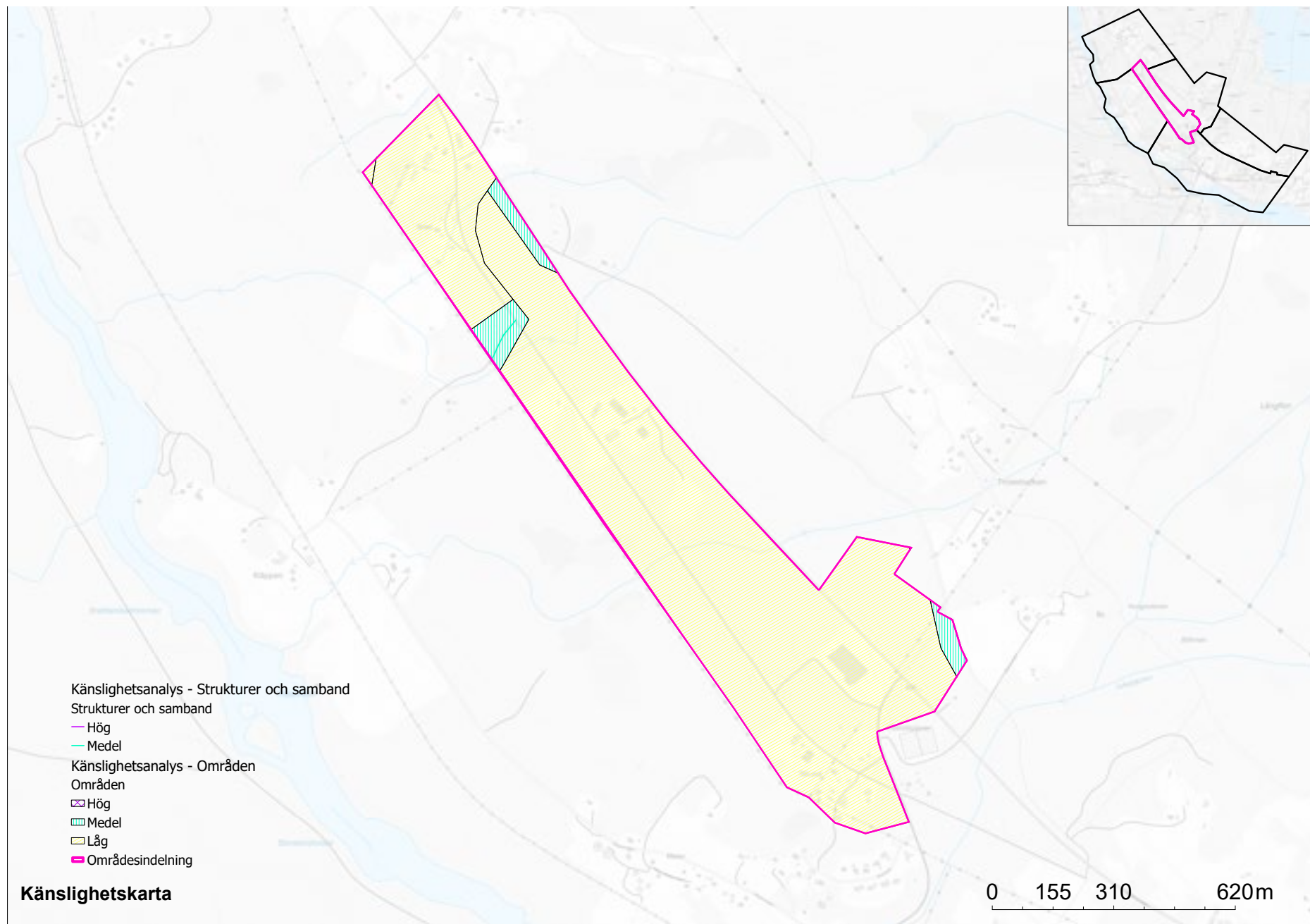
Verksamheter och industri längs E14. Område för teknisk anläggning i norra delen av delområde.

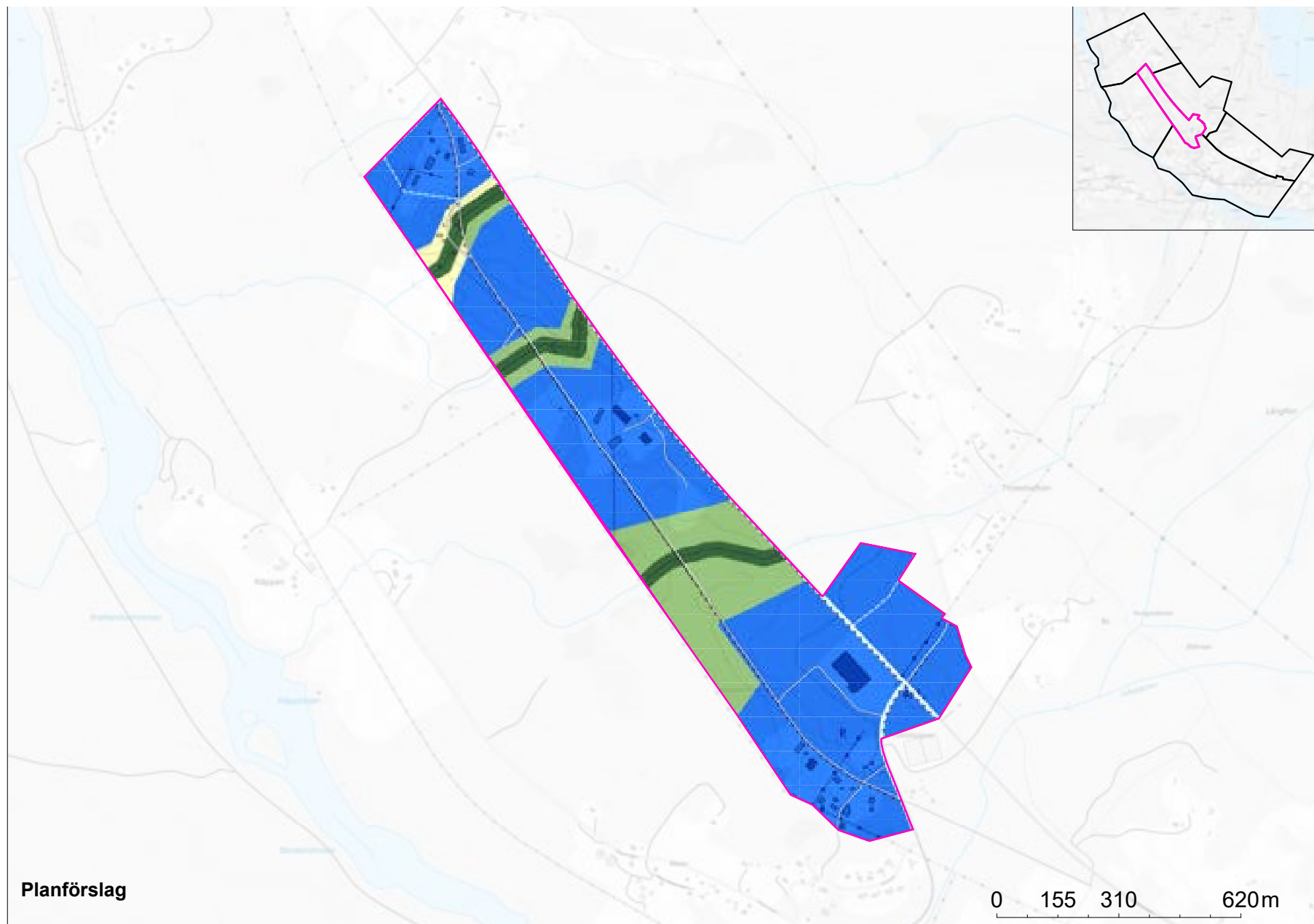
Påverkan, effekter och konsekvenser

Då delområdet företrädesvis har låg känslighet för nya tillägg bedöms förslaget inte påverka befintliga värden. Landskapets övergripande karaktärsdrag enligt inledande miljöbeskrivning i denna rapport värnas. Inom områden av låg känslighet som angränsar till E14 kan samlad bebyggelse tillåtas.

Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljön.

Trostebacken

Kulturmiljövärden

Trostebacken är beläget i utredningsområdets norra delar, nordväst om Undersåker, och omfattar en del äldre jordbruksbebyggelse från 1800-talets mitt. Slutna landskap utan direkt samband med den öppna älvdalen saknar tydligt samband med riksintresseuttrycken.

- Området angränsar till område av riksintresse. Det äldre vägnätet har bäring på riksintresset. Övriga delar av området bedöms inte omfattas av detta.
- Torpmiljö 1800-talet.
- S:t Olavsleden.
- 1800-talets landsväg
- Fornlämningar skyddas i Kulturmiljölagens 2 kap.
- Området bedöms ha medel känslighet söder om den nordväst-sydostliga kraftledningen och låg känslighet norr om denna.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

Friliggande småhusbebyggelse i 1-2 våningar. Småhusbebyggelse placerad i närheten till annan bebyggelse och i avskilda landskapsrum.

Påverkan, effekter och konsekvenser

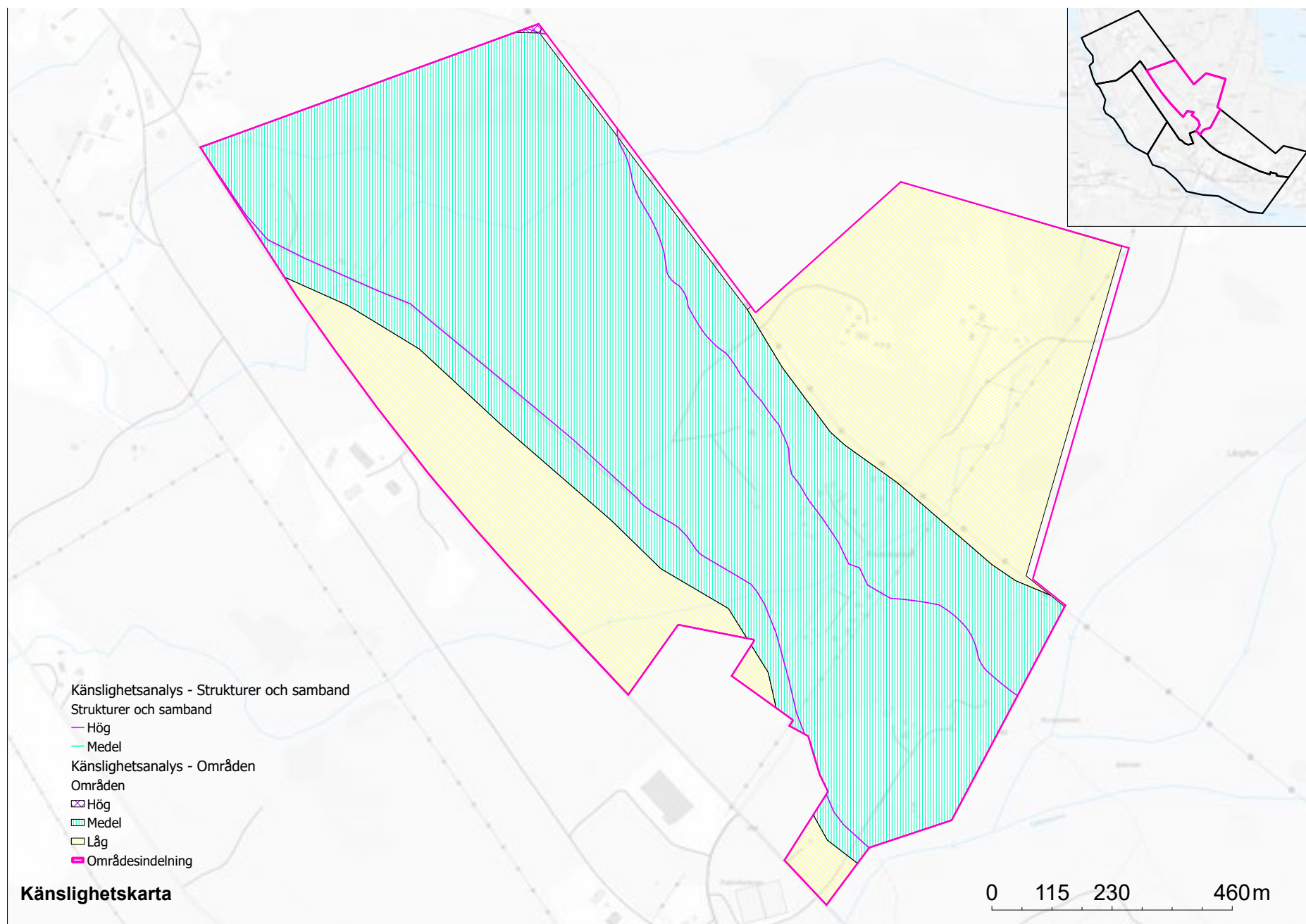
Det bedöms som positivt att ny bebyggelse ska bygga vidare på befintliga strukturer samt ska hålla en lågskalig volym generellt.

För att värna kulturhistoriska värden och strukturer såsom S:t Olavsleden och 1800-talets landsväg bör en grön buffertzon fortsatt få finnas mellan ny bebyggelse och dessa strukturer.

Inom Trostebacken södra finns en fornlämning som ska värnas vid ingrepp och förändring.

Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljövärden.

Undersåker

Kulturmiljövärden

Området omfattas i sin helhet av riksintressets avgränsning men stationssamhället som företeelse omfattas inte av riksintresset.

- Bebyggelse tydligt orienterad mot Byvägen samt mot järnvägen.
- Byvägens krökta sträckning
- Bebyggelsen som följer topografins sluttande karaktär, ofta med en uppdragen sockelvåning utan terrasserings.
- Gröna tomter och större uppvuxna trädgångar ger en tydlig karaktär av fjällby.
- De omgivande fjälltopparna och på sina ställen långa siktlinjer ner över dalgången, älven och landskapet i söder.
- Bebyggelsens småskalighet uppförd i 1-2 våningar, inrymd inom landskapets träd- och skogssiluett
- Rödfärgade samt gult målade fasader är legio i de centrala delarna, där de sistnämnda främst är institutioner medan de förstämnda har bostadsfunktion.
- Området bedöms ha hög känslighet i och omkring Undersåker bykära samt vid Hållens gård och väster om bykärnan där landskapet är präglat av lantbruk
- Undersåkers västra del kring järnvägen och Byvägen samt Undersåkers äldre, östra del (municipalsamhälle) bedöms ha medel känslighet.
- Övriga områden inom områdesindelning Undersåker bedöms ha låg känslighet.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

Undersåker bykära

Mångfunktionell bebyggelse och möjlig förtätning. Mindre flerbostadshus (max 3 våningar, ca 6 lgh per huskropp), radhus samt en del friliggande småhus. Friliggande verksamheter och resecentrum söder om Byvägen. Hotell, verksamheter i bottenvåningar, friliggande verksamheter, kontor, kyrka, bostäder i småhus och flerbostadshus. Stor hänsyn ska tas till särskilt värdefull bebyggelse (PBL 8:13).

Tightare gaturum med fasader i gatuliv, viktigt att bevara gröna släpp genom hela området som siktlinjer mot fjällmiljön i söder, färgsättning och materialval som värnar om kulturmiljön samtidigt som modernare uttryck tillåts, sadeltak, ej sammanbyggda kvarter utan fristående huskroppar/punkthus.

Inom stationsområdets bebyggelse (från stationshuset och österut på södra sidan om Byvägen) ska storskaliga ingrepp undvikas.

Väster om stationshuset. Tillkommande verksamheter möjliga för att utveckla bykärnan, matbutik m.m. Placera nya byggnader i enlighet med stationshusets placering. Att stationshuset fortsatt är synligt som en solitär i området kan lösas genom att tillkommande bebyggelse underordnas i volym. Att i ny bebyggelse använda sadeltaket som form och färgsatta fasader i underordnad kulör värnas platsens kulturmiljövärden. Kan kombineras med återställning av stationshusets historiska färgsättning samt fasadmateriell.

Kring Bykyrkan. Möjlighet att förtäta. Att utgå från mejeriets placering vid förtätning från mejeriet och fram till bykyrkan. Bibehålla gröna kopplingar mot norr och söder och även undvika plansprängning. Bibehålla

terrängens prägel inom området. Undvika alltför mycket hårdjorda ytor, bibehålla öppen grönska. Nya planteringar (förgårdsmark med exempelvis träd eller buskar) i anslutning till bebyggelse.

Östra Entrén

Förtätningssområde med bostäder, handel, service, kultur och fritid. En utveckling av den östra entrén stärker och tydliggör porten till Undersåker. Här lokaliseras med fördel handel som är något mindre småskalig och mer trafikintensiv än inne i bykärnan. Historiskt sett en plats för kultur och fritid med Undersåkers bygård som samlingslokal för allmänheten - kan med fördel lokaliseras verksamheter i samma anda.

Längs Byvägen Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1200 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar. Viktigt med god terränganpassning och att ta hänsyn till Byvägens kulturhistoriska planmönster med småhusbebyggelse och gröna tomter. Där kulturhistoriskt värdefull bebyggelse finns ska miljön som helhet värnas. Nytt skott och utbyggnader ska utföras restriktivt och då i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll.

Mellersta Undersåker Småskalig förtätning med en blandning av friliggande småhus, radhus, parhus, kedjehus och mindre flerbostadshus är möjlig inom området. Grönt släpp runt bebyggelsen bör bevaras för att inte bryta konnektiviteten i naturmarken.

Sydöstra Undersåker Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1200 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar, ta hänsyn till kulturmiljö på grund av bebyggelse med miljöskapande värde. Nya utfarter mot E14 får ej anordnas. Vid utveckling måste avstånd till E14 utredas med hänsyn till buller och risk för olyckor med farligt gods. Vid utveckling är det viktigt att identifiera olika ytor i terrängen och skapa naturliga kluster av bebyggelse utifrån områdets typologi. Viktigt med god terränganpassning av ny bebyggelse.

Nordvästra Undersåker Utveckling med friliggande småhus är möjlig inom området. Randzon med vegetation ska sparas mot odlingslandskapet. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1200 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar.

Söder om järnvägen Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1200 kvm (1700 kvm längs vissa vägar). Friliggande småhus i 1-2 våningar. I närhet till Indalsälven kräns dispens från strandskyddet på platsen. Endast lucktomter mellan befintlig bebyggelse ses som lämpliga att utveckla.

Jordbruksbygd Inom gårdsmiljöer kan det uppföras kompletterande byggnader med en placering som bygger vidare på platsens typiska struktur för gårdsbildning. Spridd bebyggelse med friliggande småhus i 1-2 våningar och komplementbyggnader. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll.

Påverkan, effekter och konsekvenser

Kulturmiljöanalysens anger hög känslighet för området kring Undersåker bykärna och Hållens gård samt väster om bykärnan. Planförslaget innebär att Undersåker bykärna kan komma att förändras. Detta gäller främst på grund av den avsedda förtätningen av samhället. Kulturhistorisk bedömning medger en förtätning av området där stor hänsyn tas till befintliga kulturmiljövården.

Området karaktäriseras idag av olika årsringar som varsamt tillkommit med stor hänsyn till rådande topografi och naturliga förutsättningar. Planförslaget anger att det är viktigt att bevara gröna släpp mellan byggnadskroppar vilket bedöms som positivt för befintliga kulturmiljövården och karaktärsdrag. Viktigt är vidare god terränganpassning av ny bebyggelse vilket innebär att plansprängning undviks. Även detta bedöms som mycket positivt för områdets värden.

Planförslaget anger att särskilt värdefull bebyggelse inte får förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Detta bedöms som positivt ut kulturmiljösynpunkt.

Förslaget innebär vidare ett tigthare gaturum med fasader i gatuliv. Ett av karaktärsdragen i området är att bebyggelsen är belägen indragen från vägen, detta bör därför beaktas i det fortsatta FÖP-arbetet.

Generellt anges en småskalig utbyggnad och komplettering av området med känslighet för kulturhistoriska värden och befintlig grönstruktur.

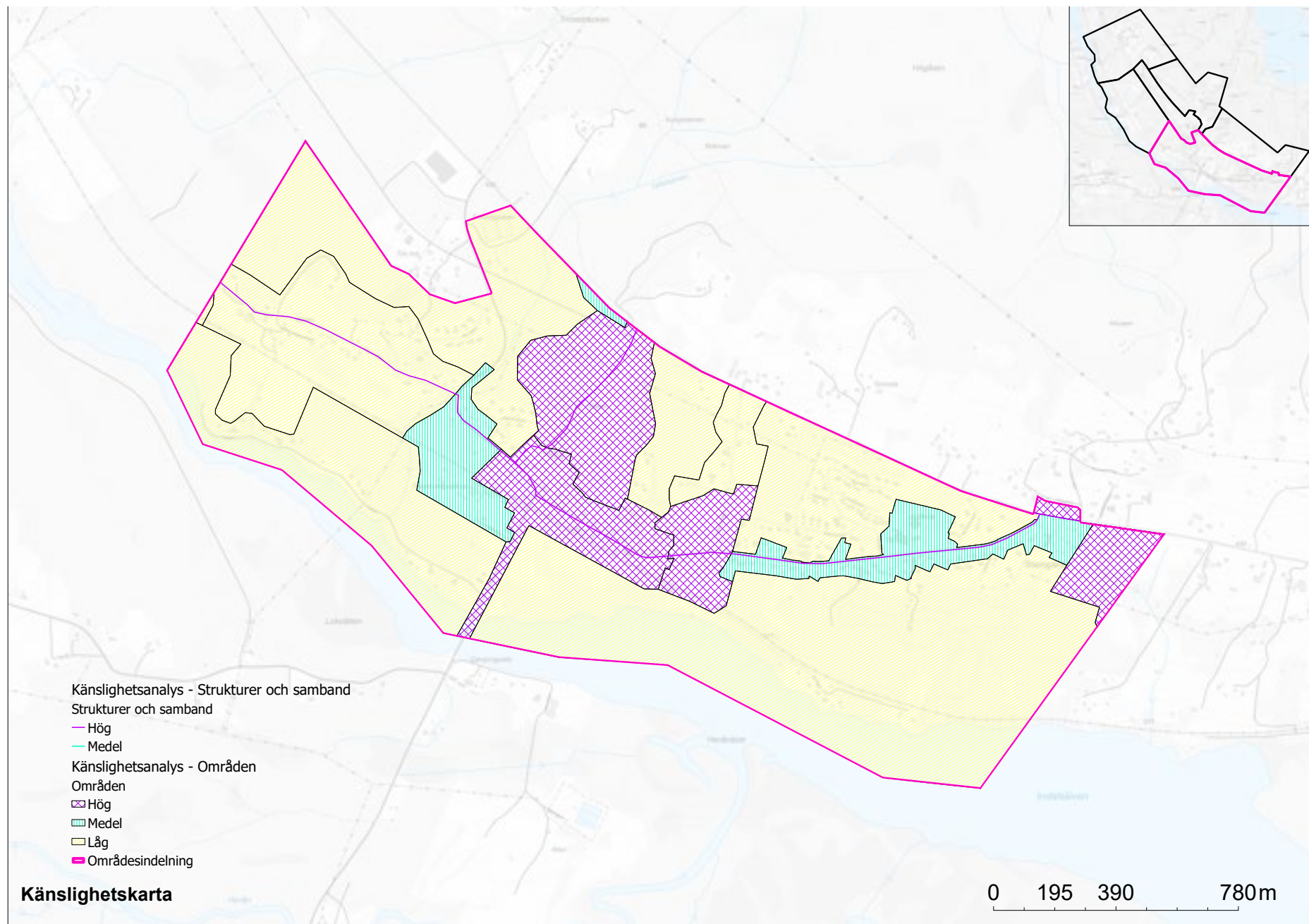
Inom området finns en en möjlig fornlämning som ska värnas vid ingrepp och förändring.

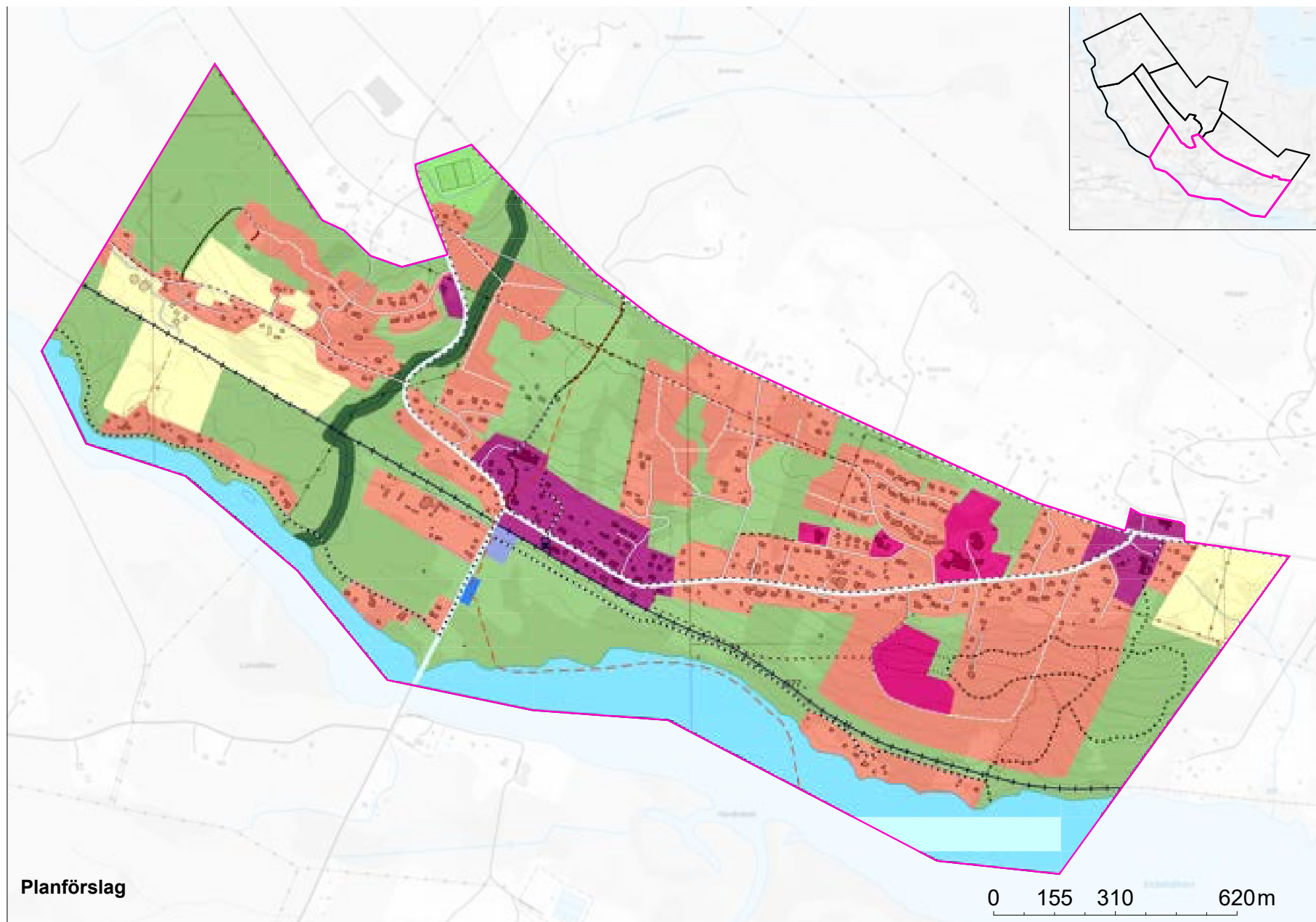
Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära en förändring utifrån förtätning av bebyggelsen i området. Planförslaget anger ett flertal åtgärder och riktlinjer för att skydda och värna samt bygga vidare på befintliga strukturer med höga värden vilket bedöms som positivt ur kulturmiljösynpunkt. Det är av stor vikt att ha kulturmiljön som riktlinje vid utveckling av känslig miljö.

Planen bedöms som helhet innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljön inom detta delområde.

Placering av ny bebyggelse med fasader i gatuliv bedöms dock bryta med ett genomgående karaktärsdrag som återfinns överallt i området. Denna riktlinje bedöms därför få *små negativa konsekvenser* för kulturmiljövårdena.

Grimsta och Hosen

Kulturmiljövärden

Området omfattas i sin helhet av riksintresse.

- Området har företrädesvis hög känslighet. I norra delen har området medel känslighet.
- S:t Olavsleden; slingrande sträckning i kanten mot de bergiga f.d. utmarkerna.
- De från Stamgårde by utskiftade gårdarna i östra delen som vetter mot den under 1800-talet nyanlagda landsvägen som i detta område sammanfaller med E14. Mestadels panelade bostadshus och ekonomibyggnader, tydligt separerade från varandra där ofta flyglar och ekonomibyggnader är placerade i vinkel mot manhuset. Gårdsvägar som löper i rak sträckning från 1800-talets landsväg som i detta område sammanfaller med E14.
- Grimstas mer samlade bebyggelse med såväl äldre timrade byggnader som yngre panelade byggnader från 1900-talets början.
Äldre timrade byggnader; enrumsbreda bostadshus och låga stallängor, tätt samlade i mer eller mindre kringbyggda gårdsgroper. Småskaliga härbren och ekonomibyggnader samlade i gårdsplanens kant mot omgivande åkrar.
Yngre bebyggelse; panelade bostadshus och ladugårdar mer separerade från varandra. Gårdsformation ofta mangård och flyglar som angörs genom en rak uppfartsväg. Bostadshusen ofta i dubbel bredd samt i två våningar. Storskaliga ladugårdar med kraftig naturstenssockel och ofta branta sadeltak.

Föreslagen åtgärd - sammanfattning

Grimsta: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar och komplementbyggnader. På grund av områdets höga kulturmiljövärden ska nytillskott och utbyggnader utföras i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Vid utveckling är det viktigt att ta hänsyn till landskapsbilden där kompletteringar ska ske i befintliga gårdslägen med en placering som bygger vidare på platsens typiska struktur för gårdsbildning, eller i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna. Nya utfarter mot E14 får ej anordnas. Vid utveckling måste avstånd till E14 utredas med hänsyn till buller och risk för olyckor med farligt gods.

Skogen Grimsta: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar och komplementbyggnader. På grund av områdets höga kulturmiljövärden ska nytillskott och utbyggnader utföras i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Viktigt med god terränganpassning.

Hosen södra: Småskalig förtätning med en blandning av friliggande småhus, radhus, parhus och kedjehus är möjlig inom området.

Småskaliga verksamheter med begränsad omgivningsspåverkan kan vidareutvecklas i stråket. Hänsyn till E14. Nya utfarter mot E14 får ej anordnas. Vid utveckling måste avstånd till E14 utredas med hänsyn till buller och risk för olyckor med farligt gods.

Hosen norra: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar och komplementbyggnader. På grund av områdets höga kulturmiljövärden ska nytillskott och utbyggnader utföras i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Vid utveckling är det viktigt att ta hänsyn till landskapsbilden där kompletteringar ska ske i befintliga gårdslägen med en placering som bygger vidare på platsens typiska struktur för gårdsbildning, eller i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

Skogen Hosen: Enstaka kompletteringar av friliggande småhus är möjligt inom området. Vid avstyckningar inom området bör storleken på nya fastigheter inte understiga 1700 kvm. Friliggande småhus i 1-2 våningar och komplementbyggnader. På grund av områdets höga kulturmiljövärden ska nytillskott och utbyggnader utföras i anpassad skala och utförande. Särskilt värdefull bebyggelse får inte förvanskas men anpassningar av byggnader för nya funktioner kan tillåtas för att säkerställa den äldre bebyggelsens fortsatta brukande och underhåll. Vid utveckling är det viktigt att ta hänsyn till landskapsbilden där kompletteringar ska ske i befintliga gårdslägen med en placering som bygger vidare på

platsens typiska struktur för gårdsbildning, eller i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna.

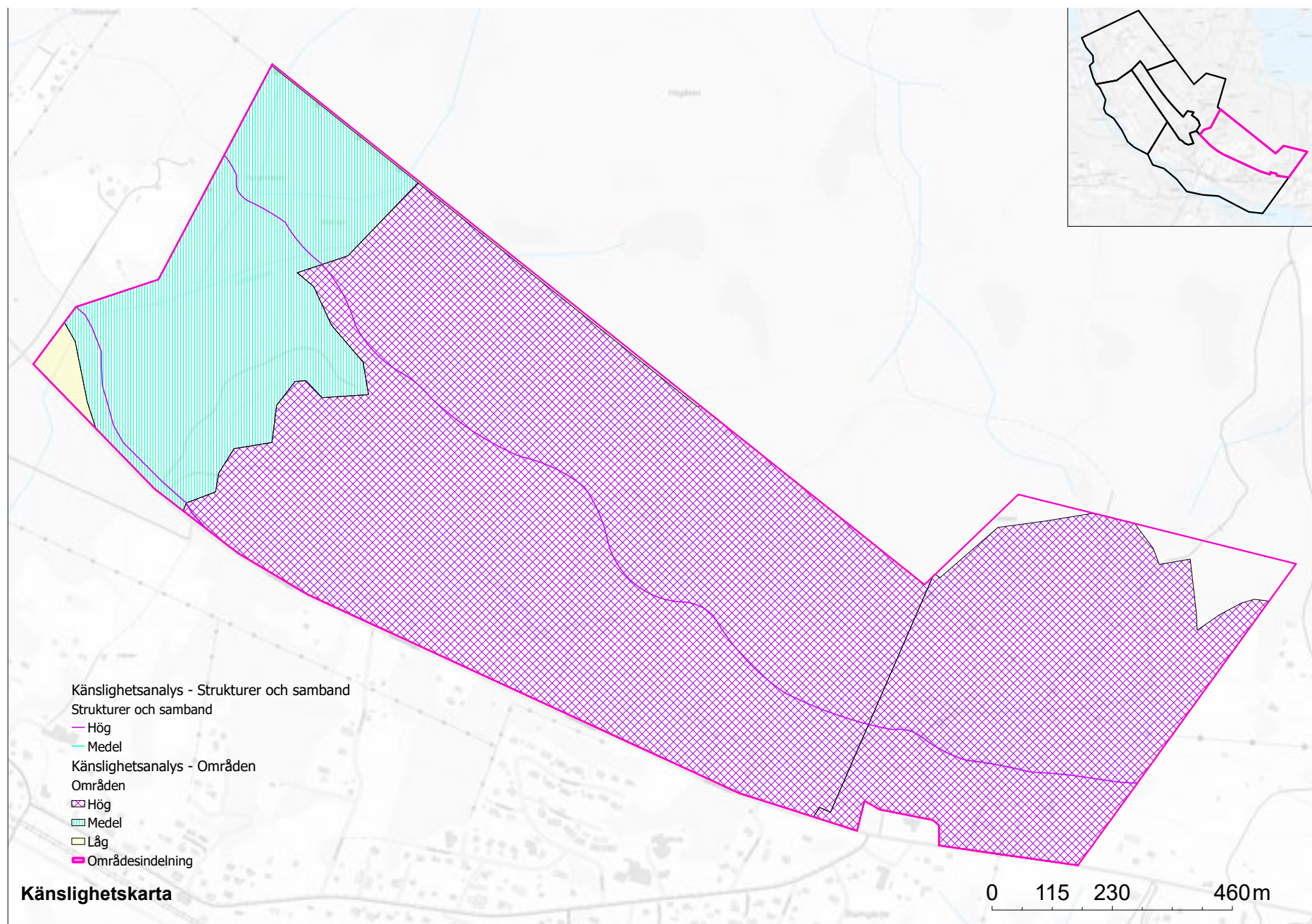
Påverkan, effekter och konsekvenser

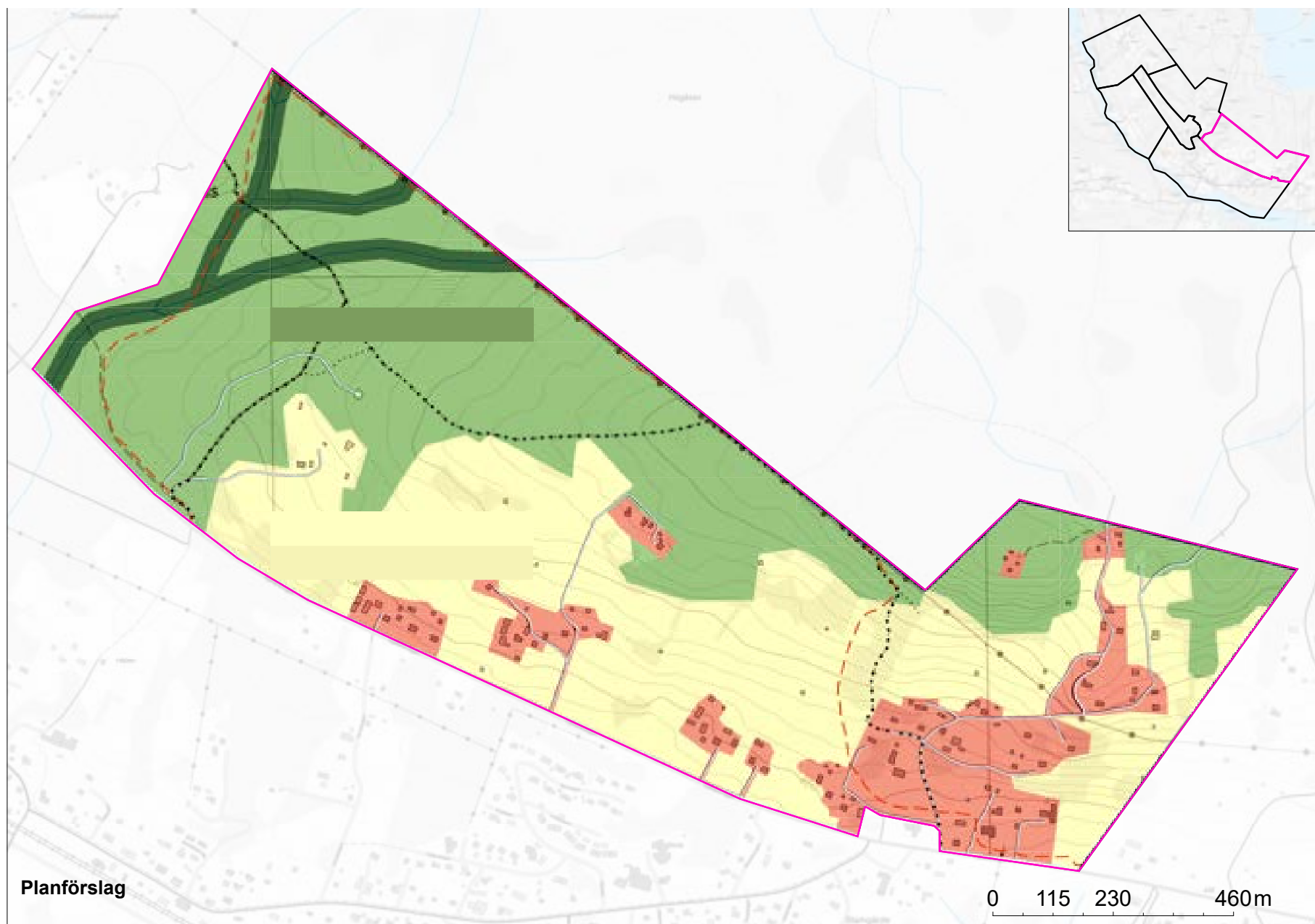
Delområdet har hög känslighet för förändringar på grund av höga kulturmiljövärden. S:t Olafsleden löper genom hela området och är känslig för ny bebyggelse i direkt anslutning. Ny bebyggelse förordas främst i avskilda landskapsrum utanför odlingsmarkerna. Planen anger att stor hänsyn ska tas till kulturmiljövärden, särskilt värdefull bebyggelse samt landskapsbild, vilket bedöms som positivt.

Inom området finns en övrig kulturhistorisk lämning som ska värnas vid ingrepp och förändring.

Sammantagen bedömning

Planen bedöms innebära *obetydliga konsekvenser* för kulturmiljön.

Rekommendationer för vidare planeringsarbete

I detta avsnitt listas ett par generella riktlinjer som bedöms som viktiga att ha med i det fortsatta planeringsarbetet. Kulturmiljön ger en stark identitet till platsen där man bor och ger kommunen en attraktivitet att värna. Att ha kunskap om platsen man bor på genererar i sin tur att man känner stolthet och vårdar sin miljö. Inom planområdet ska kulturmiljöerna i lämplig omfattning användas som en resurs. Kulturmiljöerna är en resurs på olika sätt och med dem som bas är det möjligt att utveckla och stärka regionen för att öka till exempel tillväxten och antalet arbetstillfällen.

Följande råd och rekommendationer bedöms som viktiga att värna i det fortsatta planeringsarbetet:

- Områdesbestämmelser utanför detaljplanlagt område bör arbetas fram i syfte att värna och ta hänsyn till kulturmiljövärden i fortsatt planering. Det kan exempelvis gälla bestämmelser för äldre gårdsmiljöer såsom Trostebacken och Kläppens gård.
- Kommunen bör begära in förhandsbesked utanför detaljplanlagt område i syfte att värna och ta hänsyn till kulturmiljövärden.
- Underhåll av traditionell bebyggelse gör att kulturhistoriska och estetiska värden bevaras och förstärks.
- Rivning av ekonomibyggnader byggda före 1950 ska hanteras restriktivt.
- Befintlig terräng och topografi är ett viktigt karaktärsdrag av högt värde. Plansprängning och terrasserings ska därför undvikas inom hela planområdet.
- I områden med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och strukturer ska bebyggelsekompletteringar byggas vidare på befintliga strukturer i landskapet och

vidare få platsanpassad gestaltning.

- I anslutning till befintlig bebyggelse med kulturhistoriskt värde bör val av fasadmateriäl och färgsättning av nya byggnader ska ta hänsyn till och anpassas befintlig bebyggelse och platsens förutsättningar.
- Grönstrukturen är ett viktigt element i områdets och samhällets kulturmiljö och ska så fortsatt vara.
- Vid utveckling av kulturmiljöer bör de i möjligaste mån tillgänggöras för alla. Kulturskyltning är ett viktigt inslag för att människor ska kunna ta del av

kulturmiljön och de historiska spåren.

- Kompletterande analyser, inventeringar och fortsatt dialog med antikvarisk expertis är viktigt för att kunna hantera frågorna väl i fortsatt planering.
- Färgsättning bör utgå ifrån traditionella kulörer, jordkulörer såsom okra, umbra och röd slamfärg, se exempel i bild nedan.

Exempel färgsättning för nybyggnation

5. Referenser

Kommunala planeringsunderlag och program

- Förändringarnas Åre. Kulturhistorisk landskapsanalys av riksintresset Åredalen
- Landskapsanalys Åredalen, Sweco 2017-12-22

Riksantikvarieämbetets beslut och kunskapsunderlag

- Riksintressebeskrivning Undersåker [Z 31]. Beslut 1997-11-17. Dokument uppdaterat 2012-01-26.

Övriga digitala publikationer

- Samer i Ååren Tjälte - Utvalda samiska kulturmiljöer i Åre kommun. Ewa Ljungdahl och Ann Kristin Solsten, 2021. Gaaltije Sydsamiskt kulturcentrum.

Litteratur

- Nilsson, Per Åke (2010). Fjällturismens historia: en studie av utvecklingen i Åredalen. 4., omarb. utg. Hammerdal: Hammerdal Förlag & Reportage

GIS och kartor

- Grundkarta: Topografiska webbkartan, skiktindelad. Copyright Lantmäteriet Geodatasamverkan.
- Fornsök: shape-filer med fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar samt bevakningsobjekt. Informationsägare: Riksantikvarieämbetet.

- Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret (BeBR): Inventering av bebyggelse i Åre sn Fastigheter A-M, 1972-1983, Informationsägare: Jämtlands museum
- Historiska kartor: hämtade från Lantmäteriet.

Historiska fotografier

- Digitalt museum
- Järnvägmuseet

Nationella vägledningarna och riklinjer - hämtade från internet

- Rapport från Riksantikvarieämbetet : inrättande av byggnadsminnen (3 kap 1 §) Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. 2014, uppd. 2020-11-11
- Rapport från Riksantikvarieämbetet - Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. RAÄ, 2015-01-19.
- Rapport från Riksantikvarieämbetet -Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. RAÄ, 2014-06-23.
- Boverket Kunskapsbanken, förvanskingsförbudet samt varsamhetskravet.

Kontaktuppgifter
Sweco Sverige AB
Sweco Architects
www.sweco.se

Sara Jacobsson
Bebyggelseantikvarie
Tel: +46 72 382 77 52
Mejl: sara.jacobsson@sweco.se

